

Gråsoner

En kvalitativ studie av grensedragning og korrupsjonsbeslektet praksis mellom entreprenørnæringen og Oslo kommune

Magnus Hallén Askim

Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

1. september 2006

Forord

Dette er etter all formodning er min siste sommer på Blindern, og det er med stor lettelse at jeg skriver forordet til masteroppgaven. Endelig! Gjennom mange års studier har masteroppgaven vært noe som har ligget langt fram i tid, noe å grue seg til. Etter muntlig eksamen på sosiologi grunnfag for flere år siden fikk jeg beskjed av sensor om at jeg var ”velkommen til å prøve meg på mellomfag”. Jeg prøver meg herved på masteroppgaven, og jeg må si meg godt fornøyd med resultatet. Det har vært en ensom prosess. Gjennom skriveprosessen har jeg tidvis tvilt på egne evner. Den faglige selvtilliten har ikke alltid vært på topp, selv om jeg hele tiden har hatt tro på ideen. Jeg manglet skrivetrening og brukte lang tid på å komme i gang. Jeg fikk beskjed av veileder om ”å få hodet opp av bøkene og begynne å skrive!” Et godt tips. Etter en altfor lang periode med ”innbilt skrivesperre” fikk jeg endelig min raptus. Oppgaven var ferdig skrevet, den måtte bare skrives.

Jeg vil gjerne rette en takk til informantene, som gjorde dette prosjektet mulig. Videre må jeg rette en stor takk til min veileder professor Fredrik Engelstad for at han hele veien har vist stor tro på min idé og for uvurderlig veiledning og hjelp underveis. Jeg vil også rette en stor takk til min gode venn og medstudent Sveinung Legard for hjelp da oppgavedepresjonen satt inn som verst. Takk også til professor Tore Hansen på statsvitenskap for oppmuntring og hjelp i startfasen.

Blindern, august 2006

Magnus Hallén Askim

Sammendrag

Denne oppgaven handler om grenselandet og gråsoner mellom legale og moralske normer i forhold til korrupsjonsbeslektet praksis mellom entreprenørnæringen og Oslo kommune. I den senere tid har skandaler i forbindelse med smøring, relasjonsbygging og korrupsjon blitt mer aktuelt i den offentlige debatt. Ambisjonen i dette prosjektet har vært å undersøke hvordan aktørene forholder seg til normer for uetisk praksis, hvor og hvordan grenser trekkes og hvordan aktørene forstår korrupsjon og tilliggende praksis som fenomen i Norge. Oppgavens spørsmål besvares på grunnlag av empiri fra kvalitative intervjuer av tre grupper: Entreprenører, kommunepolitikere og kommunalt ansatte. I tillegg til dette har jeg gjennomført observasjon av møter der aktørene selv diskuterer disse tingene.

Oppgaven sverger ikke til én spesiell teoretisk ”skyttergrav” eller tradisjon. Goffman og symbolsk interaksjonisme er likevel det som viste seg mest fruktbart. Særlig Goffmans dramaturgiske metaforer har blitt benyttet hyppig. Videre er bytteteorien til Peter Blau av betydning. Slike teorier kan benyttes til å analysere empirien, men ikke til å lokalisere fenomenet korrupsjon. Andre teoretikere, som Andersson og Kjellberg, har omtalt fenomenet korrupsjon som analytisk problem. Ved hjelp av deres modeller kan man lokalisere korrupsjonen analytisk. Ved hjelp av disse har jeg skissert fem sentrale kjennetegn ved ethvert korrupsjonsforhold. Når en omtaler en gråsoner er ikke alle fem nødvendigvis til stede. Disse er *relasjon*, *transaksjon*, *normbrudd*, *utilbørlighet* og *tilslørthet*. De to første er i seg selv ikke et tegn på noe korrupt. Det er imidlertid ulike typer av relasjoner og transaksjoner, og disse kan innebære normbrudd, utilbørlighet og, i sin, tur forsøkt tilslørt.

Oppgavens første analysekapittel tar for seg hvordan aktørene forholder seg til normer som gjelder for uetisk og korrupsjonsbeslektet praksis. Til tross for et klart legalt rammeverk er kjennskapet til lovverket begrenset og varierende. Det er store rom for skjønsmessige vurderinger. Mange har derfor konstruert egne normer i form av *etiske retningslinjer*. Disse viser seg å være konstruert av hensyn til publikum og omdømme og fungerer i mange tilfeller som moralsk glasur og er ikke alltid implementert i organisasjonen.

Det andre analysekapitlet tar for seg grensedragningen. Jeg har sett på hvor og hvordan aktørene setter sine personlige grenser for hva som er greit og ikke greit i forhold til

påvirkning og relasjonsbygging. Det er snakk om vurderinger av utilbørlichkeit i relasjons- og transaksjonstypene. Relasjonene må ikke ha for vennskapelig karakter, samtidig som det å kjenne noen personlig er å foretrekke. Ytelsen må være liten nok til å ikke være mistenkelig, men stor nok til at man påvirker. Her var det en meget stor variasjon. Som vi kan lese hos Peter Blau er ikke ytelsens materielle verdi av stor betydning for at det skapes en forventning om gjenytelser. Ytelsene ansees forskjellig og beskrives med forskjellige ordvalg. Gaver kan sees på som en høflighetsgest, og turer og middager kan betraktes som legitim relasjonsbygging. Informantene hadde ulike syn på hvor grensen gikk, men alkohol synes å være en symbolsk grense for de fleste – det appellerer til noe sosialt og uprofesjonelt når det gis som gave, men er ok når det serveres i forbindelse med en tilstelning. Informantenes begrunnelse henspiller på to hensyn, en indre og en ytre moral. En ytre moral henspiller på hvordan ting ser ut fra utsiden – redsel for mistenkeliggjøring. Goffman er sentral: Dersom publikum misforstår en situasjon kan denne misforståelsen likevel bli reell i form av sine konsekvenser. Aktører som motiveres av en indre moral argumenterer mer idealistisk og er mer opptatt av sin personlige integritet. Den indre moralen beror på moralske normer og den ytre på sosiale. Der hvor det er konflikt prøver aktørene å følge den ytre moralen, slik at de unngår å få noen ”riper i lakken”.

Det tredje og siste analysekapitlet omhandler aktørenes forståelse av korrupsjon og hva de anser som nærliggende fenomener. Folk er, mer enn tidligere, innebefattet med at korrupsjon nok tar andre former i Norge enn under fjerne himmelstrøk og at den kanskje derfor har blitt ignorert i offentligheten. Informantene kommer med historier og erfaringer som de anser som relevante. De mener at kameratskap har mer å si enn en materiell gave fordi det skaper generelt gode relasjoner. Enkelte er så redde for å bli påvirket gjennom slike relasjoner at de forsøker å avstå fra det. Det *er* tvilsomme praksiser og omgangsformer, men de er mer raffinerte enn man gjerne tenker seg. Mange av informantene har selv blitt tilbudt ytelse de anser utilbørlige.

Funnene viser at på tross av klare rammer er dette vanskelig og uklart for aktørene. Samtidig som ingenting er lov må man selv vurdere hva man kan ta imot eller gjøre. Det er stor grad av egenjustis og moralsk forvirring. Flere hevder at det beror på ”egen ryggrad”.

Selv om funnene er flertydige, mener jeg at denne oppgaven bidrar med ny og nyttig kunnskap om fenomenet ”korrupsjon på norsk”.

Innhold

Forord	III
Sammendrag	V
Innhold	VII
Kapittel 1 – Innledning	1
1.1 Bakgrunn og aktualitet.....	2
1.2 Problemstillinger.....	4
1.3 Gangen i oppgaven.....	5
Kapittel 2 – Teoretiske perspektiver	7
2.1 Sosiologisk interesse.....	8
2.2 Det legale rammeverket.....	9
2.3 Erving Goffman og symbolsk interaksjonisme.....	13
2.4 Sosial konstruktivisme.....	16
2.5 Gavens kraft – bytteteori.....	20
2.6 Normer, etikk og moral.....	22
2.7 Korrupsjon som analytisk problem.....	23
2.8 Samfunnsvitenskapelige perspektiver på korrupsjon	27
2.9 Å bruke teori.....	29
Kapittel 3 – Data og metode	31
3.1 Beskrivelse av feltet.....	32
3.2 Metode.....	34
3.3 Innsamling av materiale – etnografiske intervjuer.....	35
3.4 Utvalg, tilgang til feltet og etiske overveielser.....	35
3.5 Intervjuene – noen erfaringer og utfordringer.....	38
3.6 Ikke-planlagte metoder – observasjon.....	40
3.7 Analytiske valg.....	41
3.8 Pålitelighet og gyldighet.....	42
3.9 Kommentar til beskrivelsesformen.....	43
Kapittel 4 – Normene til grunn	45
4.1 De legale normene.....	46
4.2 Etske retningslinjer – en festtale eller formaliserte normer?.....	49
4.2.1 Fremforhandlingen av etske retningslinjer.....	59

4.3 Hva kan man si om funnene?.....	65
Kapittel 5 – Grensedragning	67
5.1 Grensedragningen – en skjønnsvurdering.....	68
5.2 Vurderingene bak grensedragningen.....	87
5.3 Hva kan man si om funnene?.....	96
Kapittel 6 – Korrupsjonsforståelser	101
6.1 Om ”det som ikke finnes”.....	102
6.2 Egne erfaringer og egen bransje.....	105
6.3 Hva kan man si om funnene?	113
Kapittel 7 – Oppsummering, konklusjoner og avsluttende refleksjoner	115
7.1 Oppsummering og konklusjoner.....	116
7.2 Avsluttende refleksjoner – å snakke om ”det som ikke finnes”.....	122
Litteratur	125
Vedlegg 1 - Informasjonsskriv til informanter	129
Vedlegg 2 – Intervjuguide	131
Figurer	
Kjellbergs korrupsjonsmodell.....	26
Anderssons korrupsjonsmodell.....	27
Kallebergs modell over elementene i et forskningsopplegg.....	31
Oversikt over informanter.....	37
Sammenhengen mellom omdømme og etiske retningslinjer.....	66
Typer av moral.....	98

Kapittel 1 – Innledning

1

I denne innledende delen vil jeg gjøre rede for oppgavens bakgrunn, fokus og interesse. Problemstillinger og spørsmålsstilling vil bli presentert før jeg avgrensner og gjør rede for gangen i oppgaven.

¹ Illustrasjon: <http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/utvikling/strategi/032081-120005/dok-mn.html> lest 15/7/06

1.1 Bakgrunn og aktualitet

Ting kan være lov men ikke greit, men spørsmålet er hvor lurt er det?

- Lars

Norge er et lite land hvor mange møtes tilfeldig i grenselandet mellom personlige interesser, vennskap, forretningsforbindelser, organisasjonsliv og det politiske liv. Det er nettverk av personer som bytter hatter og hopper over gjerdene i Gutteklubben Grei. Det er en sirkulasjon av mennesker mellom ledende posisjoner i stat og organisasjoner. Mange mener nok at de holder personlige interesser og profesjonell avgjørelse atskilt, og de fleste klarer nok også det. Men det er naivt å tro at næringslivet gir gaver uten å forvente noen form for gjenyttelse på kort eller lang sikt. I Norge har vi hatt en tradisjon for åpenhet som vi har trodd ga tilstrekkelig garanti mot uhederlig praksis, og det kan hevdes at vi har en antikorrupt kultur i Norge². Jan Borgen i Transparency International Norge hevder denne dyden har gått tapt og at åpenheten har blitt en sovepute.

Den vanligste definisjonen og forståelsen av korrupsjon er misbruk av offentlig embete til privat vinning. En mer vanlig assosiasjon er ”penger under bordet”, noe som for oss i Norden helst foregår under eksotiske himmelstrøk. Dette inntrykket har blitt utfordret de senere år. En ledende teoretiker på området, Pinto-Duschinsky, har påpekt at korrupsjon ikke er så utbredt i u-land, eller så lite utbredt i i-land, som ofte har vært antatt (Kjellberg 1992: 215). Gjennom en årrekke har ”skandalene” som har blitt avduket i offentligheten ett klart fellestrekk; det har dreid seg om norske bedrifters oppførsel i utlandet. Selv korrupsjonsundersøkelser fra blant annet MMI er henlagt til ”Afrika”. Dette har endret seg og vi har fått stadig større fokus på hjemlige forhold. Er vi mindre korrupte her hjemme? Vi trenger ikke gå til fattige utviklingsland for å finne korrupsjon, men for å lettere finne den må en undersøke hvordan begrepet forstås og brukes, og hvilke former fenomenet tar her hjemme.

Etter ”Statoil-skandalen” viet NHOs tidsskrift *Horisont* et helt nummer i 2003 til temaet *korrupsjon i Norge*. Denne saken, kanskje mer enn noen annen, satt temaet på agendaen i Norge, og korrupsjon er blitt mer aktuelt i den offentlige debatt. Reglene er blitt innskjerpet. For få år siden kunne norske bedrifter skrive av bestiktelser og smøring i utlandet på skatten,

² Sosialantropologen Eduardo Archetti har beskrevet en slik antikorrupt kultur i sin artikkel *Om maktens ideologi – en krysskulturell analyse* i antologien *Den norske væremåten* (Klausen 1986)

slik er det ikke lenger. Også næringslivet viser en økende selvransakelse og erkjennelse. Det dukker stadig opp nye saker i mediene om uryddige forhold, og dagens mediebilde er i stor grad preget av potensielle skandaler om smøring og utilbørlige frynsegoder. Man kan lese daglig i dagspressen om aktuelle saker med smøring, kritikkverdige forhold og tvilsomme ordninger. Flere bedrifter oppretter kanaler der ansatte kan varsle om uetisk praksis. ”Etske retningslinjer” er også blitt vanligere. *Vi vil kanskje huske 2003 som året da de nye holdningene til korrupsjon for alvor begynte å slå rot* (Thompson 2003:13).

I Norge har det vært et problem å få forståelse for at korrupsjonen ikke bare dreier seg om penger under bordet – en vil nok ikke finne særlig mange ”brune konvolutter”. Det dreier seg om et løfte eller en forventning om gjenytelser som holdes skjult for allmennheten. Korrupsjonen er et sosialt og dynamisk fenomen. Finnes det et gråsonelandskap der en kan finne mildere former for korrupsjon med moralsk tvilsomme bånd mellom næringsliv og politikk? Smøring flytter grenser.

Flere spørreundersøkelser³ er utført, av MMI og Transparency International⁴ (heretter omtalt som ”TI”), om temaet, der gråsoner fanges opp som et reelt problem. Det er altså grunn til å tro at det finnes et slikt gråsonelandskap der en kan finne former for ”grå korrupsjon” – praksiser som ikke rammes av det legale rammeverket, men som allikevel kan diskuteres moralsk. TI Norge hevder Norge er i en spesiell stilling fordi det er et så lite land og fordi vi er så blåøyd og tror at alle her er så snille og greie. Norge kommer dårligere ut enn de øvrige skandinaviske land på TI’s ranking, selv om vi globalt sett ligger godt an. Favoriserende beslutninger finner nok sted i større omfang enn det som ofte er antatt. Man vet lite om omfanget, men fagfolk synes å være enige om en ting; korrupsjon på norsk handler ikke om store pengebeløp til hemmelige konti i Sveits. ”Korrupsjonsjeger” Eva Joly sier det slik i sin bok *Er det en slik verden vi vil ha?* (2003):

... korrupsjonslovgivningen og de internasjonale konvensjonene har én feil: De er formulert av hederlige mennesker, av samvittighetsfulle embetsmenn som springer mellom flyplasser og møtesaler. Mange av dem er opptatt av vårt felles ve og vel. Men de lever i institusjonenes boble. De forestiller seg korrupsjonen... som av en annen verden

³ Foreliggende undersøkelser på feltet er, så vidt meg bekjent, utelukkende av kvantitativ art.

⁴ Transparency International er en global organisasjon som jobber for å kartlegge og å redusere nasjonal og internasjonal korrupsjon. De kommer med årlige ”korrupsjonsindekser” der land rangeres i forhold til korrupsjonsnivå. Organisasjonen har også en avdeling i Norge.

befolket av "kriminelle typer"..., folk med skummelt utseende og arr på kinnet. De bekjemper en fiende som ikke eksisterer.

(Joly 2003: 171-172)

Denne oppgavens anliggende er ikke den klokkeklare, grove korrupsjonen. Alvorlig korrupsjon er et samfunnsproblem, men ikke et forståelsesproblem. Jeg er opptatt av "de små forhold", der det kan være gråsonepraktiser i grenselandet eller overlappingen mellom juss og moral. Hvordan gjøres grensedragningen?⁵ Dette er et mer interessant forståelsesproblem gitt mitt anliggende. Det er videre viktig å påpeke at under arbeidet med denne oppgaven har jeg ikke til hensikt å drive "detektivarbeid". Ambisjonen er ikke å grave opp snusk og skandaler, men snarere å forstå vanlig praksis. En forventning om å finne "stygge saker" ville også ha styrt oppgaven for mye – noe som kan sies å bryte med akseptert forskningsmetode. Dette var det også viktig for meg å understreke overfor mine informanter, slik at de ikke følte seg som i et avhør; de skulle ikke få følelsen av å sitte til forhør.

1.2 Problemstillinger

Det er et så overraskende spenn i subjektive oppfatninger om hva som er okay!

Men vi må ha lov til å treffes! Jeg er imot å sette en grense, fordi det er så stor variasjon.

Man må se på evnen til å påvirke. Noe kan være greit i noen situasjoner og ikke greit i andre.

- Møtedeltaker

Dette sitatet fra en informant oppsummerer egentlig min interesse; *Hva er okay?* Det er neppe presist nok som problemstilling i en masteroppgave, men likevel er det dette som er fokus. Korrupsjonen er tilpasningsdyktig; den vil ta forskjellige former under ulike betingelser. Korrupsjon er en sosial konstruksjon, den varierer i betydning fra land til land, og det er interessant å se hvordan ulike aktører betrakter, definerer og forstår fenomenet og balansegangen mellom korrupsjon og beslektede fenomener. I Norge forekommer trolig korrupsjon sjelden i form av pengebeløp. En naiv utveksling av tjenester er trolig mer utbredt, og det er her en mulig gråsoner kan ligge. Det kan være en felles forståelse der minst én av

⁵ I denne oppgaven benytter jeg konsekvent ordet *grensedragning* fremfor *grensesetting*, da det i mitt tilfelle dreier seg om en grense som trekkes i et vanskelig område for aktørene. Grensene varierer og er dynamiske snarere enn statiske.

aktørene føler en forpliktelse til å gi noe tilbake, kanskje også med en beklemmende følelse av at det ikke skal snakkes høyt om det. Det kan være snakk om en særegen norsk form for korrupsjon; rolleblanding over tid og samrøre mellom politikk og næringsliv.

Korrupsjon er et flertydig begrep som det er delte meninger om innholdet av. Lovgiving, egne referanserammer og ikke minst kutyme er med på å skape oppfatninger av hvor grensene går. Ambisjonen for denne oppgaven er å studere korrupsjonens gråsoner og ytterpunkter ved å undersøke hvilke ikke-legale normer som gjelder – *hva som oppfattes som korrupsjon og dens grenser*.

Fokus for oppgaven kan formuleres i følgende spørsmål:

- **Hvordan forholder aktørene seg til de normer som gjelder for uetisk og korrupsjonsbeslektet praksis?**
 - o Hvordan gjenspeiles forholdet mellom juridiske og moralske vurderinger i forståelsen av korrupsjon og gråsoner?
 - o Hvor utbredt er ”etiske retningslinjer” og hvilke funksjoner har de?

- **Hvordan trekkes grensen mellom akseptabel omgangsform og uakseptabel atferd/påvirkning?**
 - o Hvordan gjøres grensedragningen?

- **Hva kjennetegner korrupsjonsforståelsen og hva anses som nærliggende fenomener?**
 - o Hvilke praksiser oppfattes som korrupsjonsbeslektet, og hvor er det grobunn for disse?

1.3 Gangen i oppgaven

Oppgaven består av fire hoveddeler. Første del består av det ovenforstående, innledning og problemstillinger, mens andre del tar for seg teori og metode. Oppgavens hovedvekt er del III der jeg binder teorien opp til mitt materiale i analysedelen. Denne har en naturlig progresjon

etter problemstillingenes tema, der jeg grundig tar for meg del for del. Den fjerde og siste oppgavedelen består av konklusjoner og oppsummering.

Kapittel 2 tar for seg oppgavens teoretiske perspektiver. Her vil jeg først kort redegjøre for det gjeldende juridiske bakteppet og selve korrupsjonsbegrepet før jeg går inn på det generelle sosiologiske rammeverket: *Sosial konstruktivisme* og *symbolsk interaksjonisme* og annen teori jeg vil dra nytte av. Deretter vil jeg gå inn på det mer konkrete teoretiske arbeid innenfor temaet korrupsjon.

Kapittel 3 omhandler data og metode. Først redegjør jeg for metodiske aspekter ved slike studier generelt før jeg forklarer mine egne metodiske og analytiske valg. Mange punkter ble, naturlig nok, annerledes enn planlagt. Mine erfaringer (på godt og vondt) fra denne prosessen er et viktig moment å få frem.

Endelig er kapittel 4-6 analysekapitler. Her blir funnene presentert og benyttet til å besvare oppgavens spørsmål. Kapittel 4 handler om hvordan aktørene forholder seg til de normene som gjør seg gjeldende. Først de legale normene, så de ikke-legale normene. Det vil bli lagt særlig vekt på de ikke-legale normene gjennom ”etiske retningslinjer”. Kapittel 5 tar for seg hvor, hvordan og hvorfor aktørene trekker sine grenser. Kapittel 6 omhandler aktørenes korrupsjonsforståelser og hva de anser som nærliggende fenomener. Hvert av kapitlene avsluttes med et avsnitt der jeg knytter funnene til teori.

Kapittel 7 består av oppsummering og avsluttende refleksjoner. Jeg spurte informantene om deres betraktninger og erfaringer av praksiser som gaver, smøring, påvirkning og relasjonsbygging og hvilke andre praksiser de mener gjør seg relevante. Det skulle vise seg at dette i høy grad blir oppfattet som en problematisk felt. Alle funnene vil bli satt i system i dette siste kapitlet.

Kapittel 2 – Teoretiske perspektiver

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for de teoretiske perspektivene jeg gjør nytte av i oppgaven. Jeg vil først gjøre rede for det juridiske rammeverket, da dette er en forutsetning for mitt problemområde. Deretter vil jeg gjøre rede for hvilke sosiologiske perspektiver og tradisjoner som er fruktbare: Symbolsk interaksjonisme, sosial konstruktivism med flere. Til slutt vil jeg gå inn på konkrete teoretiske arbeider inne temaområdet korrupsjon.

Det er lite samfunnsvitenskapelig teori, og bortimot ingen sosiologisk teori, på området. For det meste er teorien anvendt til å lokalisere fenomenet og ikke anvendt analytisk direkte på fenomenet. I denne oppgaven vil jeg bruke enkelte bidragsyttere til å lokalisere og mer direkte vil jeg benytte Goffman og symbolsk interaksjonisme samt bytteteori til å omtale fenomenet analytisk.

I denne masteroppgaven slutter jeg meg ikke til én konkret tradisjon eller ett konkret teoretisk paradigme. Jeg ser flere, til dels konkurrerende, paradigmer som på ulike måter er fruktbare gitt oppgavens ambisjon. Jeg vil derfor trekke frem ulike tradisjoner og bidrag der de kan gjøre ”nytte for seg” uavhengig av hvilken ”skyttergrav” de måtte tilhøre.

Ordet *teori* har blitt vist å være flertydig. Robert Merton beskriver seks forskjellige betydninger som betegnelsen viser til (Merton 1968:139-155). Rangvald Kalleberg supplerer med åtte tilleggsbetydninger av betegnelsen i *Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog* (1996), noe som i alt skulle gi 14 forskjellige typer. De er blant annet metode, begreper, litteratur, klassikere og idealtyper. Poenget til Kalleberg er å få fram flertydigheten i hva forskere mener med teori, og å presisere hva man legger i begrepet.

I denne oppgaven brukes teori i betydningen modeller, begreper og foreliggende litteratur på feltet. Disse vil bli benyttet på mitt empiriske materiale.

2.1 Sosiologisk interesse

Man kan hevde at korrupsjon har blitt viktigere i de senere år. Likevel er fenomenet lite håndgripelig. Det kan være vanskelig å søke korrupsjonens eksistens på grunn av dens normative preg. Feltet har tradisjonelt vært dominert av andre fagområder enn de samfunnsvitenskapelige, med internasjonale perspektiver. Men sosiologi kan være fruktbar når en søker å forstå korrupsjon i eget samfunn. Korrupsjon som fenomen må sees som en del av en bredere kategori av uetisk oppførsel. Min interesse er derfor hvordan grensene trekkes i forhold til gjeldende normer i det en kan kalle for korrupsjonsbeslektede praksiser som likevel ikke bryter med den legale kodeks. For korrupsjon har unektelig med to ting å gjøre: For det første har det med normer å gjøre og brudd på en norm for praksis. Slike normer behøver ikke nødvendigvis å være av legal art – de kan være av sosial eller moralsk art. En moralsk korrupsjon som er vanskeligere å angripe analytisk. For det andre foreligger det en eller annen form for transaksjon eller bytte, enten direkte eller indirekte. Disse aspektene gir rom for et utvidet korrupsjonsbegrep, som strekker seg utover det rent institusjonaliserte juridiske. Termer som ”korrupsjon på norsk” er populære vendinger når en i dag omtaler fenomenet, noe som vitner om at fenomenet kan ta forskjellige former under ulike betingelser.

Korrupsjon kan sees på som en sosial konstruksjon og vil variere i praksis fra land til land. Det interessante da blir hvordan ulike aktører betrakter, definerer og forstår fenomenet. Det eksisterer et udekt behov for større kunnskap omkring dette spørsmålet, kunnskap som er viktig for et velfungerende demokrati. Meningen med denne oppgaven er å revitalisere og nyansere korrupsjonsbegrepet. Hvilke former for korrupsjon er aktuelle her hos oss? Og hva finner vi i grenselandet? Vi har å gjøre med et ustabil felt av grensetilfeller som vil variere. Nå om dagen kan det hevdes at det er moralsk panikk – selv vanlig praksis blir forkastelig i manges øyne. Feltet kan bestå av tre nyanser: Den legale korrupsjonen, grensetilfellene og vanlig legitim praksis. Grenselandet blir ustabil og dynamisk.

Selv om det kan være variasjoner hos aktørenes oppfatninger om fenomenet, er det viktig å huske på at det juridiske rammeverket er med og setter premisser for det. Jeg skal nå gå igjennom de legale aspektene og definisjonene.

2.2 Det legale rammeverket

En klar definisjon av korrupsjon synes å være det første problemet en støter på når en søker å omtale og forstå det. Et særdeles viktig poeng er å skille korrupsjon fra *ikke-korrupsjon* slik at en kan utelukke andre fenomener som underslag⁶ og annet økonomisk snusk som ikke nødvendigvis innebærer et relasjonsforhold. Det kan være lett å la seg rive med og plukke begrepet fullstendig fra hverandre. Det er viktig å ha i bakhodet at det er juridiske konsepter som ligger til grunn for fenomenet, slik det er formalisert i den legale kodeks, og at dette er klare og gode definisjoner. Før jeg går videre er det nødvendig med en kort redegjørelse for det juridiske bakteppet og dets definisjoner.⁷ Det finnes en god del forskjellige formuleringer og forskjellige definisjoner av korrupsjon. Dette har å gjøre med *hvem* som definerer, og forskjellene i ordvalg er kanskje mindre interessant enn likhetene. Mange leire og institusjoner definerer det noe forskjellig fordi de vektlegger forskjellige sider av fenomenet.⁸ Disse kan være Økokrim, Norges lovverk, TI, FN, juridisk teori og så videre. Det er premissene og likhetene som gir det beste bildet. Følgende forklaring er hentet fra Økokrim:

Begrepet korrupsjon har intet entydig meningsinnhold. Imidlertid vil et korrupsjonsforhold ha følgende kjennetegn: Misbruk av den makt som posisjonen i en organisasjon gir. Den som begår misbruket tilbys uberettigede fordeler (bestikkelser). Avtalen mellom de involverte er hemmelig.

(<http://www.okokrim.no/okonomisk/korrupsjon-ny.htm> lest 15/7/06)

Dette er et eksempel på en juridisk definisjon. Man kan lese noe lignende i straffelovens tekster. I den relativt nyformulerte paragraf 275-276:§276a utviders og konkretiseres definisjonen noe med at *de som gir, krever, mottar eller aksepterer tilbud om en utilbørlig fordel i anledning stilling, verv eller oppdrag i inn- og utland*. Det er også interessant å merke seg at man i følge definisjonen ikke lenger behøver å være offentlig tjenestemann for å kunne kalles korrump, det gjelder misbruk av posisjonell makt generelt.

⁶ Henrik Ulven omtaler i sin bok *Internasjonal skikk og bruk* underslag som en form for korrupsjon (Ulven 2004:48). Dette er feilaktig da dette er en form for økonomisk kriminalitet som ikke krever en relasjon.

⁷ Korrupsjonsbegrepet, slik det fremstilles juridisk, har sine analytiske problemer. Disse vil jeg komme tilbake til senere i kapitlet.

⁸ Definisjonene er forskjellig formulert pga forskjellig agenda. For eksempel vil Økokrim ha et annet anliggende enn påtalemyndighetene og vil vektlegge ulike ting i sine forståelser.

I tillegg til regelverket for offentlige anskaffelser, som vil bli omtalt senere, er de rettslige regler som gjør seg gjeldende i Norge i forbindelse med korrupsjon:⁹

- Straffelovens § 276 a, b og c: Korrupsjon, grov korrupsjon og påvirkningshandel
- Aksjelovens § 6-17 om godtgjørelse fra andre enn selskapet
- Tjenestemannsloven § 20 om forbud mot gaver i tjenesten
- Forvaltningsloven § 6 om inhabilitet

Grovt sett kan reglene oppsummeres på følgende måte for oss ikke-jurister: Det er straffbart å motta, kreve, gi eller tilby en utilbørlig fordel. Det er ulovlig å på denne måten påvirke utførelsen av stilling, verv eller oppdrag. Det er straffbart å motta godtgjørelse fra andre firmaer eller arbeidsgivere enn der man er ansatt; slike godtgjørelser kan en heller ikke motta av sine nærmeste. Det er videre ulovlig som offentlig tjeneste- eller embetsmann å motta gave, provisjon, tjeneste eller annen ytelse som er ment eller egnet til å påvirke ens tjenestelige handlinger. Reglene om inhabilitet i forvaltningsloven gjelder for politikere og byråkrater. Disse skal sikre at ingen personer er med på avgjørelser i saker der de selv er knyttet til en av partene eller har egeninteresse i utfallet. Strafferammene er, i skrivende stund, bøter og fengsel inntil i tre år for korrupsjon, og bøter og fengsel i inntil 10 år for grov korrupsjon.

Lovverket er nylig revidert og innskjerpet. Advokat Ingebjørg Harto forklarer lovverket om korrupsjon slik i NHOs tidsskrift *Horisont*:

De nye bestemmelsene i straffeloven retter seg både mot offentlig og privat virksomhet... Til dette kommer at skillet mellom offentlig og privat sektor ikke lenger nødvendigvis er klart, og det tas sikte på at man unngår en rekke vanskelige avgrensningsspørsmål. ... Begrepene "stilling, verv eller oppdrag" favner vidt, og omfatter alle typer av ansettelsesforhold, verv og oppdragsforhold for offentlige og private arbeids- og oppdragsgivere... Også rene tilfeller av "smøring" er dekket, dersom fordelene er utilbørlig... ... Avgrensningen mot lovlige tilbud og krav er søkt løst gjennom bruk av begrepet "utilbørlig fordel". Begrepet kan på ingen måte sies å være presist, og vil kunne reise vanskelige avgrensningsspørsmål i grenseområdet mellom utilbørlige og andre fordeler. Den gir således liten konkret veiledning til den som måtte ønske å konsultere

⁹ Korrupsjonslovgivningen i Norge er nylig blitt revidert og fornyet, og hevdes å være blant de strengeste i verden.

lovteksten i en aktuell situasjon. ... Det må foreligge kvalifisert utilbørlig opptreden – et markert avvik fra det tilbørlige – for at bestemmelsene om grov korrupsjon skal kunne komme til anvendelse.¹⁰

(Harto 2003:72-82)

Ut fra disse tekniske beskrivelsene mener jeg å kunne trekke ut fem sentrale kjennetegn på et korrupsjonsforhold: ¹¹ *Relasjon, transaksjon, normbrudd, utilbørlighet og tilslørthet*. Denne beskrivelsen er mye mer vid og kanskje også mer vag enn de tekniske definisjonene, men oppsummerer de sentrale trekk som inngår i et korrupsjonsforhold. Vi snakker for det første åpenbart om en relasjonstype. Den kan være av ulik karakter, men går i sin enkelhet ut på forholdet mellom partene. Det er vanlig å skille mellom hovedtypene uformell og formell relasjon.¹² For det andre, og dette er mer sentralt, har vi å gjøre med en eller annen form for transaksjon eller bytte. Transaksjonen kan være av ulik art. Alt fra det åpenbare, som penger, til informasjon, fordeler og lignende. Tidsperspektivet er også viktig. Man kan forvente gjenytelse *en eller annen gang*, og ikke nødvendigvis umiddelbart. Transaksjonen kan være direkte eller indirekte, ved å gå gjennom flere ledd eller være tiltenkt andre enn de som er direkte involvert. Det er viktig å understreke at *relasjon* og *transaksjon* i seg selv er forutsetninger for noe irregulært, det er snakk om graden av utilbørlighet i relasjons- og transaksjonsformene. En annen viktig begrunnelse for å inkludere relasjon og transaksjon er at disse avgrenser korrupsjon fra tyveri og underslag. Relasjons- og transaksjonsformene defineres av de tre siste; *normbrudd, utilbørlighet og tilslørthet*.

Det tredje momentet er altså normbrudd. Normbruddet kan være av legal, sosial eller moralsk karakter. For det fjerde, og dette er en gjenganger i de juridiske definisjonene, er fordel(e) *utilbørlig(e)*. Dette byr på en del analytiske problemer som jeg kommer tilbake til senere i kapitlet og er delvis sammenhengende med de øvrige punktene. Når fordeler er utilbørlige er de forkastelige og upassende gitt posisjon og situasjon. Det siste og femte trekket jeg har valgt å vektlegge er tilslørthet. Dette går ut på at hele bytteforholdet gjerne forsøkes holdt skjult eller tildekket som noe annet.

¹⁰ Harto er innom et interessant og problematisk aspekt; utilbørlighet er problematisk å presisere. Dette vil jeg komme tilbake til senere i kapitlet.

¹¹ Jeg har tidligere blitt gjort oppmerksom på at korrupsjon forutsetter et lovverk og at det derfor forutsetter en stat, og at dette må være med i en definisjon og en diskusjon av fenomenet. Jeg anser dette som implisitt og selvfølgelig og vier derfor ikke dette poenget tid eller rom.

¹² Dette kan virke banalt, men relasjonsbetingelsen er viktig for den senere analysen.

Offentlige anskaffelser

Jeg skal kort gjøre rede for grunnprinsippene i reglene for offentlige anskaffelser som gjør seg relevant for mitt prosjekt, slik de fremstår i forskriften om offentlige anskaffelser. Gjennom EØS-avtalen og WTO-avtalen om offentlige anskaffelser er Norge internasjonalt forpliktet til å følge bestemte fremgangsmåter ved offentlige anskaffelser over en viss grenseverdi. Denne verditerskelen er for øyeblikket satt til 200 000 kroner i Norge.¹³

Grovt sett er det tre prinsipper i forskriftene: Krav om konkurranse, likebehandling og forbud mot diskriminering. Disse gjør seg gjeldende for alle offentlige anskaffelser enten det er statlig eller kommunal sektor. Tildeling av offentlige oppdrag skal altså skje etter konkurranse. Dette forutsetter en offentlig forhåndskunngjøring av konkurransen. Tildelingen skal baseres på kjente og objektive kriterier. Et annet krav i forskriftene er at konkurranse skal skje på like vilkår for alle leverandørene. Et slikt likebehandlingskrav forutsetter videre at alle skal få samme informasjon på samme tidspunkt for å forhindre at enkelte kan få konkurransefortrinn. Regelverket omfatter alle typer anskaffelser, både av varer, tjenester og bygge- og anleggs- og vedlikeholdsarbeider (Gjønnes 2003).

Når vi nå vet de viktigste tekniske detaljene i den juridisk definerte forklaringen, kan jeg gå videre til det som er denne masteoppgavens anliggende: Hva er gråsonen? Hva er de interessante avvikene? Hvilke typer av transaksjoner finnes og hvordan fanges de opp? Indirekte gaveutveksling kan for eksempel falle inn under denne kategorien. Hvordan gjøres grensedragningen der det er rom for skjønn?

I de alvorlige og typiske tilfellene er det innlysende at aktørene foretar seg noe kriminelt. Men det er en svært vanskelig balansegang mellom grov korrupsjon og korrupsjonsbeslektet praksis som gaver og smøring. Det kan eksempelvis dreie seg om mindre gaver eller reiser (med eller uten ledsager). Tradisjonelt er reiser og middager en vanlig del av såkalt relasjonsbygging, og kan derfor være problematisk å definere med juridiske termer.

¹³ Det er i skrivende stund en pågående politisk debatt om å øke denne grensen til 500.000 kroner.

2.3 Erving Goffman og symbolsk interaksjonisme

Det sentrale er hva som oppfattes...

- Møtedeltaker

Før jeg går inn på mer konkrete teorier innen mitt tema, er det nødvendig med en kort redegjørelse for de generelle perspektivene som ligger til grunn for mine tolkninger. Som betegnelsen tilsier tar den symbolske interaksjonismen utgangspunkt i interaksjonen. George Herbert Mead henvises vanligvis til som retningens grunnlegger. Språklige symbolutvekslinger mellom aktørene er i fokus. Når det gjelder det metodologiske, er interaksjonistene opptatt av å studere aktører og fenomener i de situasjoner de befinner seg i (Korsnes, Andersen og Brante 1997: 319). Goffman, Berger og Luckmann er alle sentrale representanter. Goffmanns vitenskapelige verker gjør seg direkte relevante for denne oppgavens problemstillinger, hvilket jeg redegjør for i det følgende.

Den amerikansk-kanadiske sosiologen og antropologen Erving Goffman (1922-1982) var mikrososiolog og symbolsk interaksjonist. Han skilte seg dramatisk¹⁴ fra datidens mainstram-sosiologi. Han er en respektert etnometodolog og fokuserte på ansikt-til-ansikt-relasjoner. Aktørene ble av Goffman ansett som intensjonelle aktører. De handler i det sosiale rom med gitte rammer, men innenfor disse ”navigerer” aktørene selv.

Goffmans dramaturgiske metaforer

Erving Goffman blir nok best husket for sine metaforer til dramaturgien og teaterscenen, slik han presenterer disse i *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959). Menneskers liv sees på som dramaturgiske forestillinger. Individene praktiserer *impression-management*, en bevisst inntrykksforvaltning¹⁵. Aktørene står som på en scene foran et publikum, selv om dette selvsagt kun tjener som en metafor på den sosiale virkeligheten. Han skiller mellom *frontstage* og *bacsktage*. Frontstage er arenaen der aktørene gir sine uttrykk til publikum, der de blir vurdert og forstått ut fra sine forestillinger. Aktørene, eller kanskje man skulle si skuespillerne, har også et rom bak scenen, en mer personlig arena der de kan forberede

¹⁴ Bokstavelig talt.

¹⁵ I mangel av en bedre oversettelse.

forestillingen. Sagt annerledes; aktørene spiller en rolle og forvalter inntrykkene man gir hverandre eller ”publikum”. Som jeg senere skal vise, gjør dette seg relevant for denne oppgavens anliggende da informantene stadig vekker referere til hvordan publikum og ”de andre” oppfatter deres atferd, og at det er det vesentlige for mange.

Ifølge Goffman kommuniserer aktørene til publikum på to måter; *expressions that he gives* og *expressions that he gives off* (Goffman 1959:14). Det første omhandler tilsiktede språklige og kroppslige uttrykk. Det andre omhandler utilsiktede uttrykk, uttrykk som ikke er tenkt som uttrykk men som likevel blir tolkbare uttrykk. Når en aktør presenterer seg fremfor andre kan aktøren ha et ønske om at de skal få et godt inntrykk av vedkommende og at de skal ha et inntrykk av at han eller hun har et godt inntrykk av dem. Dette avhenger av at de påvirker definisjonene andre allerede kan ha formulert. Dette gjøres med de to kommunikasjonskanalene, *expressions that he gives* og *expressions that he gives off*. Aktørens uttrykk og handlinger vil påvirke definisjonene av det de er med på. Publikum har muligheten til å kontrollere om definisjonene stemmer ved å se etter overensstemmelse mellom tiltenkte og ikke tiltenkte kroppslige og verbale uttrykk.

Videre skriver Goffman om hvordan *team* kan stå sammen på en slik scene. Slike team kan være alt fra en venneflokk til en organisasjon. Et overordnet mål for ethvert team er å opprettholde definisjonen av situasjonen deres forestilling gir. Goffman hevder at dette innebærer at gruppene overkommuniserer og underkommuniserer visse ting, noe som kan innebære hemmeligheter ”bak scenen”. Man kan tenke seg at mine grupper av informanter, eller for eksempel én entreprenørbedrift, én kommunal etat eller en bransje kan være slike team. Da kan det være viktigere å kommunisere det laget gjør snarere enn enkeltpersonene som opptre. Goffman forklarer det slik:

... it often happens that the performance serves mainly to express the characteristics of the task that is performed and not the characteristics of the performer. Thus one finds that service personnel, whether in profession, bureaucracy, business, or craft, enliven their manner with movements that express proficiency and integrity, but, whatever this manner conveys about them, often its major purpose is to establish a favourable definition of their service or product...

(Goffman 1959:83)

Goffman skriver altså at forestillingen kan gi uttrykk for oppgaver eller arbeidsområder. Dette vil ofte innebære at man er flere om forestillingen. Om dette skriver Goffman videre:

The individual may privately maintain standards of behaviour which he does not personally believe in, maintaining these standards because of a lively belief that an unseen audience is present who will punish deviations from these standards. In other words, an individual may be his own audience or may imagine an audience to be present. ... This should make us go on to see that a team itself may stage a performance for an audience that is not present in the flesh to witness the show.

(Goffman 1959:87)

Her kan man lese at individuelle standarder viker for ”teamets” standarder. I mitt tilfelle kan man tenke seg at dersom én saksbehandler i en kommunal etat personlig ikke ser noen problemer ved å for eksempel ta imot en reise fra en privat aktør, så avstår han fra å gjøre det fordi han tror at publikum, eller andre teammedlemmer, vil ha et annet syn på det. Videre kan man tenke seg at et innbilt publikum, slik Goffman beskriver, kan representere en ytre moral som ikke nødvendigvis stemmer med aktørenes egne standarder, en indre moral. Med fare for å skrive uten Goffmans samtykke, kan man jo hevde at etiske retningslinjer hos kommuner og bedrifter fungerer som et manus til teaterstykke. Dette kommer jeg tilbake til.

Som en oppsummering av dette kan man si at Goffman ser alle sosiale situasjoner ut fra inntrykksforvaltning. Innen enhver sosial situasjon finner man lag av aktører som samarbeider for å presentere sin definisjon til et publikum.

Goffman er, som alle andre, kritisert for sitt syn. Særlig har han blitt kritisert for å fornekte makrososiologiske aspekter som sosial struktur, klasse og økonomi. Enkelte vil kanskje også hevde at teoriene kan virke noe kyniske, at alt blir et spill for galleriet.

2.4 Sosial konstruktivisme

Det finnes en indre sammenheng mellom de begreper og oppfatninger som er operative i en sosial praksis og selve eksistensen av denne praksisen.

(Halvorsen 1999:36)

Symbolsk interaksjonisme og sosial konstruktivisme henger sammen tradisjonsmessig, den første åpnet for den andre. Sosial konstruktivisme er et teoretisk anliggende med sterke tradisjoner innen sosiologien, selv om mange forbinder den med psykologien. Sagt enkelt er grunntanken den at *virkeligheten får sin mening gjennom de begreper, kategorier og tolkninger som mennesket konstruerer* (Korsnes, Andersen og Brante 1997:289). Her er det et hav av navn og fragmenter som kunne trekkes fram, men jeg skal forsøke å gjøre det kort. Tilnærmingen vektlegger at samfunnet, med alt det innebærer, er konstruert av menneskene og ikke noe som er gitt *a priori*. Innen sosiologien må dette ses i sammenheng med oppgjøret med det positivistiske vitenskapsidealet i siste halvdel av forrige århundre. Peter Berger og Thomas Luckmann er gjerne å regne som opphavsmenn til denne tradisjonen gjennom sitt klassiske verk *The Social Construction of Reality* (1966), men tankegangen strekker seg lengre tilbake. På tross av deres uoverensstemmelser var både Kant, Nietzsche og Marx av den oppfatning at kunnskap er et resultat av tanker fremfor objektiv virkelighet. Den sosialkonstruktivistiske tenkemåten kom også til syne i det berømte Thomas-teoremet fra 1928 som beskriver at definisjonen av en situasjon blir virkelighet i form av sine konsekvenser, selv om definisjonen kanskje var feilaktig. Dette ble brakt inn i sosiologien i Robert Mertons velkjente *Selvoppfyllende spådom* fra 1938. Poenget er uansett det samme; hvordan vi subjektivt oppfatter et fenomen uavhengig av dets objektive eksistens. Forhold i samfunnet anses for å være et resultat av aktørenes definisjoner og forståelser. Den objektive virkeligheten anses ofte som utilgjengelig for kunnskap, selv om dette er gjenstand for diskusjon. På denne måten blir språket det viktigste for å få forståelsen av noe samfunnsmessig. Fenomener tar form gjennom diskurser.¹⁶ I mitt tilfelle blir det interessante da å undersøke hvordan korrupsjon som problemområde defineres, historisk utvikles og forstås av ulike grupper (Korsnes, Andersen og Brante 1997:289).

¹⁶ Jeg anerkjenner diskurs som både teori og metode, men verken begrepet eller metoden blir benyttet i oppgaven forøvrig.

Dette er egentlig et kunnskapssosiologisk paradigme. Sagt noe banalt går det ut på hvordan vi kan forstå et fenomen og hva kan vi si om hva. Alt dette med grunnantakelsen om at den menneskelige virkelighet er en sosialt konstruert sådan (Berger og Luckmann 1966:189). Da Berger og Luckmann lanserte sine tanker var de meget radikale i forhold til datidens mainstram-sosiologi, som var preget av positivisme. Dette innebar et kritisk ståsted i forhold til tatt-for-gitt-måter å forstå verden på, inkludert oss selv. I bredere vitenskapelig forstand kan man si at sosial konstruktivisme er nært beslektet med symbolsk interaksjonisme og fenomenologi¹⁷. Både Berger, Luckmann, Merton og alle andre forkjempere for sosial konstruktivisme er å regne til en bredere tradisjon av symbolsk interaksjonisme. Selve betegnelsen ble lansert av Herbert Blumer i 1937. Samfunnet har ingen objektiv struktur, den oppstår i interaksjon mellom konstruktive aktører i fortolkede situasjoner (Korsnes, Andersen og Brante 1997:319). Det kan også nevnes at dette ble videreført gjennom Chicago-skolen med utgangspunkt i det ovenfornevnte Thomas-teoremet og Mertons selvoppfyllende profeti. Den symbolske interaksjonismen åpnet opp for det konstruktivistiske perspektivet, sosiale fenomener eksisterer bare som et resultat av kulturelle fortolkninger.

Korrupsjon som sosialt fenomen

Med forrige punkt friskt i minne kan man hevde at oppfatningen blant folk om hva som er akseptabelt, bestemmer om og hvordan korrupsjonen eksisterer. Jeg skal nå vise hvordan korrupsjonen er legalt og sosialt konstruert. Dette henger logisk sammen med en indre dynamikk. Korrupsjon som fenomen varierer mellom land og kulturer. Spesielt oppfatningen av akseptable former for påvirkning varierer med kultur og sedvane. Praksiser som anses som uakseptable og korruperte i en kultur, kan være helt legitim i en annen. Korrupsjon er sosialt konstruert og betinget. Det legale rammeverket er konstruert og praksis er konstruert (variasjon).

Lovverket er et sosialt fenomen, selv om det bare nylig er blitt gjenstand for sosiologisk analyse. Det er noe som ofte anses som konstant og rigid. Men konseptet er komplekst og innebærer en serie av normer og sanksjoner. I Dag Østerbergs oppslagsverk *Sosiologiske*

¹⁷ Både sosial konstruktivisme, symbolsk interaksjonisme og fenomenologien med Edmund Husserl i spissen bør sees i sammenheng med et oppgjør med det positivistiske vitenskapsidealet. De tre betegnelseene er delvis overlappende. Husserls fenomenologi-betegnelse var hans beskrivelse av hvordan konstitueringen av kunnskap foregår.

nøkkelbegreper (1997) er det gitt plass til forholdet mellom sosiologi og juss. *Den sosiologiske tenkemåten er også oppstått for å overvinne eller utfylle den juridiske* skriver han (Østerberg 1997:9). Den juridiske tenkemåten beskrives som noe rigid og fast som tar samfunnstrekk for gitt. Lovverket og dets fortolkning kan sees på som en statisk samfunnsbeskrivelse. Sosiologien retter oppmerksomhet mot ting som jussen kanskje tar for gitt. Det er imidlertid ikke så enkelt som at det formelle lovverket er statisk og uavhengig av dynamikk. Lovverket er formaliserte normer som virker sammen med andre samfunnsmessige normer. Sagt enkelt er det slik at de rådende moralske normer styrer det legale rammeverket, men med et tidsintervall i mellom. Akkurat som grammatikken forteller oss hva som er korrekt skrivemåte så gjør lovverket det om hva som er korrekt atferd. For å fullføre analogien; språket utvikler seg foran grammatikken. Når tale- og skrivemåter forandres hos en majoritet av befolkningen, vil det til slutt bli innlemmet som grammatisk ”tillatt”. Den samme mekanismen kan sies å gjelde juss. Dette er en vanlig rettsosnologisk antakelse. Her er det, som overalt, imidlertid forskjellige perspektiver. En dominerende retning innebærer en evolusjonstankegang til utviklingen og endringer av retten.¹⁸

Hvordan foregår så lovgivningen? I artikkelen *Rett, moral og skjønn* (1999) redegjør Vidar Halvorsen for sosiologiens innspill i denne debatten. Han redegjør for den tyske filosofen Jürgen Habermas og hans beskrivelse av den parlamentariske lovgivningsdebatt, og hvordan normene endres fra sosial til legal karakter. Halvorsen beskriver Habermas om dette slik:

¹⁸ Det har vært lignende faghistorie her som i samfunnsvitenskapen for øvrig, med en æra av positivisme der rett og galt ble ansett som noe absolutt. På grunn av oppgavens omfang og avgrensning velger jeg å ikke utdype dette ytterligere.

Slike diskusjoner og beslutninger må alltid bevege seg innenfor en ramme av normer (og verdier) med universelle gyldighetspretensjoner og at det bare er gjennom en institusjonalisering av en universell minimumsmoral, i form av konstitusjonelle rettsregler, at moderne, pluralistiske samfunn kan håndtere og leve med verdikonflikt. ... Retten er både et kunnskapssystem og et handlingssystem. Som kunnskapssystem består retten av et tekstkorpus av generelle normer. Slike normer blir etablert gjennom kommunikative lovgivningsprosedyrer som ivaretar to hensyn på samme tid: De kvalifiserer normer som rettsnormer, og de institusjonaliserer parlamentariske diskurser der reglenes innebygde legitimitetspretensjoner blir forsøkt innfridd. Det er slike autoriserte normer som dommere fortolker og anvender når de tar standpunkt i konkrete rettstvister...

(Halvorsen 1999:33)

Sosiolog Jon Rogstad er også innom dette temaet i sin artikkel *Virkemidler på vandring* (2004), men her er det imidlertid et annet aspekt som vektlegges.¹⁹ Selv om hans anliggende er forskjellig fra denne oppgavens tema, er det likevel fruktbart. Han diskuterer hvor streng lovgivningen burde være, og hvor effektiv lovgivning er som virkemiddel.

Det kan hevdes at loven først er streng nok når det ikke er avgjørende hva slags holdninger den enkelte har. Samtidig er det lite som taler for at det er mulig å utforme så strenge regler at det ikke er et betydelig rom for skjønn. Trolig er det derfor mer fruktbart å søke å påvirke aktørene til å utvise godt skjønn, fremfor å prøve å tvinge dem gjennom å innskrenke handlingsrommet. Samtidig er ikke dette et spørsmål om enten eller – det er fullt mulig å innskrenke handlingsrommet gjennom lovgivningen, og at de viktigste effektene av en slik innskrenking er de indirekte – som nettopp kan påvirke de skjønnsmessige avgjørelsene.

(Rogstad 2004:202)

Både Halvorsen og Rogstad beskriver dynamikken i dannelsen av rettslige normer. Det er et tilsynelatende gap mellom loven som signal på allment gyldige normer på den ene siden og som middel til samfunnsendring på den andre siden. Vilhelm Aubert omtaler dette i artikkelen *Lovgivning som skinnintegrasjon* (1954). Her advarer Aubert mot å tro på at et problem kan

¹⁹ Rogstads artikkel tar for seg likestilling mellom etniske grupper og forholdet mellom kjønn. Han har noen avsnitt om lovgivning i forbindelse med dette.

løses gjennom legal regulering. Lovgivning bør heller brukes for å underbygge og formalisere eksisterende rettsoppfatninger (Rogstad 2004: 202).

2.5 Gavens kraft – bytteteori

Det er ytelse mot motytelse – det er jo sånn vi driver bedrift.

- Ove

Som det vil fremgå senere i oppgaven er gaver et vanskelig skjæringspunkt med tanke på påvirkning og relasjonsbygging. Det er et velkjent fenomen at gaver kan skape bindinger. Gitt oppgavens tema skulle det ikke være nødvendig å si at bindinger mellom privat og offentlig side kan by på problemer av ulik art. Noe kynisk formulert kan en si at en gave bør være så liten at ingen kan påstå at man bindes, men så stor at man likevel gjør det.

Samfunnsvitere analyserer vanligvis gaver som et uttrykk for relasjonen mellom giver og mottaker. Fredrik Engelstad har en treffende beskrivelse i *Hva er makt* (2005):

Det er velkjent fra sosialantropologien at den som vil være en ”stor mann”, viser det ved sløsing og rike gaver. Den som sløser viser at han har større ressurser i bakhånd, den som gir, skaper seg en rett til gjengjeldelse. Og kan den andre ikke gjøre gjengjeld, forventes det at hun eller han innrømmer å ha lavere status eller markere underordning. ... Gaven gir imidlertid ikke automatisk makt fordi mottakeren først må anerkjenne at det å ta imot medfører fremtidige forpliktelser.

(Engelstad 2005:35-36)

Gaver, tjenester og andre ytelser er ikke uvanlig i norsk forretningsliv. Det fremstår som et meget vanskelig vurderingsfelt blant aktørene i denne oppgavens informantgrupper. Det er mange hensyn som skal tas og blant annet høflighet er et aspekt aktørene må ta i betraktning.

Peter Blau og sosiale bytter

Bytteteori i sosiologien betrakter sosial samhandling som en bytteprosess mellom rasjonelle aktører (Korsnes, Andersen og Brant 1997:36). Peter Blau (1918-) er en av de fremste representantene for bytteteori innen sosiologien. Blau fremmer sine teorier i *Exchange and Power in social Life* (1964). I en innledning til et av kapitlene kommer Blau med et svært treffende sitat fra Aristoteles:

The moral type on the other hands is not based on stated terms, but the gift or other service is given as to a friend, although the giver expects to receive an equivalent or greater return, as though it had not been a free gift but a loan... The reason of this is that all men, or most men, wish what is noble but choose what is profitable; and while it is noble to render a service not with an eye to receive one in return, it is profitable to receive one. One ought, therefore, if one can, to return the equivalent of services received, and to do so willingly...

(Aristoteles sitert i Blau 1964:88)

Sosiale bytter finnes ifølge Blau overalt, og de er ikke bare av økonomisk markedskarakter, slik en kanskje intuitivt kan tenke seg. Alle sosiale relasjoner innebærer former for bytter, til og med intime kjærlighetsforhold. Spekteret av ytelser er vidt, fra fysiske gester til gaver, bevertning, underholdning og så videre. Blau understreker at i "teorien" er slike gaver gitt frivillig, men at de i praksis er gitt og "betalt tilbake" under press. Blau peker ut to sosiale funksjoner gaven har, foruten den økonomiske; det å knytte bånd og det og markere overlegenhet (Blau 1964:89). Etter hvert som gi-og-få-forholdet er etablert vil forventningen om motytelser og følelsen av forpliktelse til å gi noe tilbake skape tillit (Blau 1964:99). Det er imidlertid en konflikt mellom en forpliktelse til å ta imot noe og forpliktelsen til å yte tilbake. Ifølge Blau har en aktør som ikke er i stand til å yte noe tilbake bare én mulighet; å ikke akseptere tjenester (Blau 1964:108). Det kan virke innlysende at dette er en sannhet med modifikasjoner. Sagt noe mer presist kan man hevde at dette er den eneste muligheten aktøren har til å unngå å tape ansikt i form av underlegenhet eller å inngå i et avhengighetsforhold. Blau skriver videre:

People`s positive sentiments toward and evaluations of others, such as affection, approval, and respect, are rewards worth a price that enter into exchange transactions,

but they must not be explicitly bartered in exchange lest their value as genuine feelings or judgments be compromised. The actions of people that benefit others, however, remain significant whatever the underlying motive; hence their value as rewards is not jeopardized if they are explicitly used for bargaining in exchange transactions.

(Blau 1964:112)

Blau mener altså at aktørers positive vurderinger av andre er belønning som koster noe, men at dette noe ikke må formuleres eksplisitt.

2.6 Normer, etikk og moral

Det er noen begreper og områder som, gitt mitt tema, vanskelig kan utelates. For å forstå menneskelig atferd må vi se på normer, etikk²⁰ og moral – alle sentrale begreper i sosiologien. Gitt oppgavens tema, er det naturlig å assosiere til *rett* og *galt*. Korrupsjon viser til en antakelse og forventning om ryddig og hederlig atferd. Hva dette innebærer er dynamisk og kulturelt definert ut fra gjeldene normer, verdier, etikk og moral. Normer henviser til *det rette*, verdier henviser til *det gode*, mens termen etikk gjerne er en virksomhet som reflekterer moralsk. Jeg tenker først på det normative. Dette kan sies fryktelig enkelt ved distinksjonen rett og galt. Enhver sosial praksis er knyttet opp til normer, men de varierer mellom aktører, kulturer og land. Normbegrepet kan sies være en grunnstein innen sosiologien. Der teorier om det rasjonelle valg er resultatorientert²¹, er handlinger styrt av normer ikke resultatorientert. Som tidligere nevnt, er det et grunnleggende premiss for korrupsjon at det foreligger en eller annen form for normbrudd, enten det er av legal (lovbrudd), moralsk eller sosial art. Normene opprettholdes av det som utløses dersom de brytes, både følelsene til overtrederen, som kan være flauhet, skyld og skam, og sanksjoner de knytter til seg. En norm er gjerne i selskap med en norm om å straffe dem som bryte normen. Sanksjonene kan strekke seg fra å heve øyenbrynene til utestengelse eller formalisert straff gjennom en dom (Elster 1989:113).

Normbegrepet er en abstrakt samlebetegnelse for en rekke ulike påbud eller forbud som påvirker vår atferd. Lovene er en annen type skikk og bruk (Østerberg 1997:68). Den legale kodeks, det som formaliseres til skriftlig lovverk, er én normtype. Som nevnt ovenfor

²⁰ Man kunne kanskje ha innlemmet et avsnitt om etiske teorier av mer filosofisk karakter, men dette vil være så omfattende at det ikke lar seg gjøre innefor denne masteroppgavens rammer.

²¹ Selv om det å følge en norm kan være rasjonelt.

fungerer normene som middel til sosial kontroll, og der de legale normene brytes fører dette som regel til straff. De legale normene er ofte formulert som et imperativ, og har alltid en konkret og forutsigbar sanksjon knyttet til seg. I tilfeller av ikke-legal sosial kontroll er det uformelle sanksjoner som er middelet. Dette rammes ikke av en legal kodeks (Anleu 2000:140).

Det finnes en rekke andre normer, som også gjør seg gjeldende for ulike aktører i ulike settinger. En bruker gjerne begrepet *sosial norm* når en sikter til riktige handlinger. Atferd som ikke samsvarer med normen er et avvik. Lovlydighet er en sosial norm som er aktuell for midt tema. Avvik fra dette kan blant annet medføre et korrupsjonsforhold. Et hovedpoeng må være at det er dynamisk og under stadig endring og forhandling.

Normene i et samfunn viser til verdier. Normer deles gjerne inn i noen hovedtyper; legale, moralske og sosiale normer.²² Den første er selvforklarende, dette er lovverket. Dette er også den typen som har klarest definerbare sanksjoner knyttet til seg. Moralske normer henviser *rett og galt* slik som religiøse formuleringer som i våre *10 bud*. De kan også være forankret i en dypt forankret moralsk oppfatning i samfunnet. De sosiale normene er de mest komplekse og fragmenterte normene. De må kommuniseres og forstås for å gjelde (Korsnes, Andersen og Brante 1997:219-220).²³

2.7 Korrupsjon som analytisk problem

Korrupsjon har med uetisk oppførsel og svik å gjøre. En korrupt person er i følge den opprinnelige latinske betydningen er som mangler moralsk integritet. Her oppstår det et definisjonsmessig problem: Uærlighet er ikke definert i noen juridisk lov, og gaver og lignende blir ofte gjenstand for skjønnsmessig vurdering. Ordet *utilbørlig*, som vi kan lese i lovtekstene, er upresist. Det legale rammeverket løser derfor ikke problemene med å adekvat definere fenomenet. På grunn av slike vanskeligheter referer litteraturen ofte til

²² Lærebøkene skiller også mellom *konstitutive normer, kompetansenormer og handlingsnormer. Og videre inn i resultatorienterte og ikke-resultatorienterte normer.*

²³ Normenes gyldighet er en debatt i seg selv. Bl.a. Jürgen Habermas, gjennom sin diskursetikk, var særlig opptatt av moralske interessekonflikter og normers gyldighet. *Bare de normer som alle berørte parter kan godkjenne i en praktisk diskurs, kan gjøre krav på gyldighet* (Johansen og Vetlesen 1996:275).

leksikondefinisjoner. Mesteparten av arbeidene som er blitt gjort på feltet blander sammen ulike typer korrupsjon. Dette gjør at det er en betydelig grad av usikkerhet tilnyttet fenomenet.

Kjellbergs løsning

Gitt at korrupsjon er et sosialt fenomen, er det likevel et analytisk problem. En som har forsøkt å løse dette er statsviteren Francesco Kjellberg. Han tar for seg de analytiske problemene knyttet til korrupsjon i sin artikkel *Corruption as an Analytical Problem* (1992).²⁴ Han beskriver to problematiske aspekter ved fenomenet. For det første, og som tidligere nevnt, hvordan skille korrupsjon fra ikke-korrupsjon. For det andre hvordan skille mellom ulike typer av korrupsjon. Korrupsjonsformen varierer ut fra sosiale og økonomiske forhold. Han påpeker, noe banalt, at korrupsjon er ethvert avvik fra noe opprinnelig ukorrupt. Uten å gjenta meg selv for mye, så er korrupsjon atferd som avviker fra de plikter knyttet til en betrodd stilling på grunn av private hensyn. Kjellberg skiller videre mellom fysisk og moralsk korrupsjon. Fysisk korrupsjon sikter til den klokkeklare korrupsjonen der det foreligger et klart legalt normbrudd, den sistnevnte er vanskeligst å fange opp da den ikke nødvendigvis bryter med legal kodeks. Den legale definisjonen har ifølge Kjellberg et problem ved dens tendens til å dikotomisere fenomenet som enten korrupt eller ikke-korrupt samtidig. Definisjonen er ikke bred nok å dekke hele fenomenet.

Alternativet, skriver Kjellberg, er å anse korrupsjonen som én av flere måter å tilnærme seg på. Det er én av mange former for påvirkning – en form som er i konflikt med normalen. Kjellberg, og flere teoretikere med ham, har påpekt at det ikke er klare kategorisk forskjeller mellom korrupsjon og ikke-korrupsjon. De må sees på som to ytterpunkter i en skala av påvirkning, med glidende overganger. Slik, som jeg tidligere har antydnet, kan det hevdes at korrupsjon er hva folk anser som korrupsjon. Det er likevel behov for å etablere en norm for å hindre avvik fra den. Dette er en ikke-legal tilnærming der rammeverket er utvidet til å inkludere bredere samfunnsmessige normer. Men man kan hevde at der den legale definisjonen blir for smal, blir denne for bred. Men uansett; kulturelle variabler er av stor betydning.

²⁴ Artikkelen er en revidert versjon av en rapport til en granskingskomisjon for "Oslo-skandalen" i 1990-1991.

Kjellberg formulerer videre det han mener er en mer dekkende definisjon av fenomenet: *Korrupsjon er et brudd på lovlige tilegninger eller uskrevne og generelt aksepterte normer i offentlig stilling, for å få ytelser, enten til direkte eller indirekte vinning* (Kjellberg 1992:202-203). Dette virker som en bedre beskrivelse, men som innvending må det trekkes fram at formuleringen *offentlig stilling* er noe utdatert. Selv lovverket har revidert dette til å gjelde betrodd stilling uavhengig av grensen mellom offentlig og privat virksomhet. Den som gir eller tilbyr er like skyldig som den som tar imot. Kjellbergs definisjon legger imidlertid vekt på skillet mellom direkte og indirekte vinning. Dette skillet er et fellestrekk ved de fleste forsøkene på å fremstille typologier av fenomenet. Korrupsjonen innebærer ikke bare direkte betalinger, de kan også være indirekte. Et løfte eller en forventning om et eller annet gode. Det kan gå via flere ledd med tidsintervaller i mellom. Det å inkludere skillet mellom direkte og indirekte vinning i definisjonen fører imidlertid med seg et paradoks; jo mer man utvider definisjonen og jo lenger man går i å inkludere indirekte fordel, jo vanskeligere blir det å trekke en klar linje mellom korrupsjon og ikke-korrupsjon.

Også transaksjonsformen kan variere. I *Political Corruption* (1989) påpeker Arnold J. Heidenheimer at dess mer utviklet et land er, dess mer er transaksjonen av sosial karakter, mer uspesifisert og vanskelig å klassifisere som korrupsjon. Og dess mer avanserte nettverk av sosial interaksjon, kompliserte og forskjelligartede bytter, dess mer usannsynlig er det at enkelthandlinger kan stemples som korruperte. Dette innebærer også det motsatte for underutviklede land der transaksjonen er av ”primitiv” karakter og direkte pengetransaksjoner trolig er mer utbredt.

Modellene

Ut fra det ovenfornevnte konstruerer Kjellberg en analytisk modell av korrupsjon som han mener løser noen av de analytiske problemene som mange ikke har klart å komme utenom. Distinksjonen mellom direkte og indirekte transaksjoner er som nevnt et viktig skille. På den ene side har vi bilaterale bytterelasjoner mellom individualisert korruptør og korruptert, på den annen side bilaterale bytterelasjoner der aktørene ikke står overfor hverandre og byttet kan gå gjennom flere ledd, altså indirekte. Disse to kombinert med distinksjonen mellom korrupsjon som brudd på legale normer og som brudd på moralske normer gir en analytisk plattform for å kategorisere hovedtypene:

		Transaksjonstype	
		Direkte	Indirekte
Normbrudd	Legalt	1	3
	moralsk	2	4

(Kjellberg 1992:208)

Ut fra denne modellen kan man skille ut fire korrupsjonsformer. (1) er den enkleste formen for korrupsjon, et direkte bytte og et brudd på legal norm. Her finner vi klisjeene brune konvolutter og penger under bordet. Motsatsen er (4) som representerer et brudd på moralske normer som ikke er reflektert i legal kodeks, samt at transaksjonen er indirekte. Den er vanskelig å se, vanskeligheten ligger ofte i hva folk faktisk definerer som korrupsjon. (2) og (3) kombinerer (1) og (4) på ulike måter, men begge har til felles med (4) at de er vanskelige å identifisere fordi transaksjonen er indirekte og normene ikke er legale. Mye litteratur har nabobegreper til modellen, men med tilsvarende budskap. Begreper knyttet til modellen kan være ”pen” og ”stygg” korrupsjon, primær og sekundær korrupsjon og lignende.

Heidenheimer går så langt som å kalle det grå, svart og hvit korrupsjon.

Med Kjellbergs modell i bakhodet kan man hevde at det er ett problem han ikke løser, å trekke en grense mellom det korruperte og det ikke-korruperte. Den svenske statsviteren Staffan Andersson har utarbeidet en lignende modell, der han har løst dette. Andersson utarbeidet på oppdrag fra det svenske finansdepartementet rapporten *Hederlighetens pris* (1999) om korrupsjon i Sverige. Kjellbergs modell blir benyttet som plattform for analyse med grunnantakelsen om at det er *lite korrupsjon, men icke-rettslige regler bryts* (Andersson 1999:10). Andersson supplerer imidlertid modellen med sin egen:

		Umoralsk	
		ja	nei
Ulovlig	Ja	Åpenbare tilfeller av korrupsjon	Klientilisme - forhold i visse miljøer ²⁵
	Nei	Allmennhetens vrede	Korrekt atferd, ikke korrupsjon

(Andersson 1999:45)

Der Kjellbergs modell skisserer korrupsjonsformer, så avgrensers den ikke korrupsjon fra ikke-korrupsjon. Anderssons modell kan sies å være bedre da den inkluderer begge momentene, mens Kjellberg er mer nyansert og får frem korrupsjonsformene. En kombinasjon av disse modellene gir et godt bilde over forskjellige former.

I begynnelsen av kapitlet skisserte jeg fem elementer som kan inngå i et korrupsjonsforhold. *Relasjon, transaksjon, normbrudd, utilbørighet, og tilslørthet*. Alle disse må være til stede i et tilfelle av grov korrupsjon. I gråsonene er det derimot rom for at bare noen av disse elementene kan være der. Man kan sammenligne de med en sjekklister. Finnes det en relasjon? Hva slags type relasjon? Innebærer denne relasjonen et normbrudd og i så fall hva slags normbrudd? Forsøkes relasjonen tilsløres til noe annet enn det den er? Er det en transaksjon eller et bytte av noe slag? Er et slikt bytte et normbrudd? Innebærer byttet utilbørlige fordeler for noen av partene? Jeg vil påstå at i gråsonene så kan svaret være ja på kanskje bare ett av disse spørsmålene. En sosial og uformell relasjon mellom offentlig og privat sektor uten konkrete transaksjoner eller eksplisitte normbrudd for eksempel.

2.8 Samfunnsvitenskapelige perspektiver på korrupsjon

Peter Hodgkinson gjør i artikkelen *The Sociology of Corruption – some themes and issues* (1997) rede for teoretiske uenigheter og retninger omkring fenomenet korrupsjon. Korrupsjon

²⁵ Oslo-skandalen i 1989-91 er ett eksempel. I pressen fremstod det som om det var utberedt korrupsjon i Oslos offentlig styre. Men i følge Kjellbergs studie stemte ikke mediernes bilde av utbredt korrupsjon.

er, ifølge Hodgkinson, et tema som er fullstendig oversett av sosiologien.²⁶ Området er også nesten utelatt i de fleste mainstram-lærebøker om ledelse. Hodgkinson beskriver i sin artikkel fire perspektiver på fenomenet: Et legalt perspektiv, et historisk-kulturelt perspektiv, et markedsperspektiv og et realist-perspektiv. Er ikke vanskelig å se at det er det sistnevnte Hodgkinson selv slutter seg til. Det var opprinnelig kun tre perspektiver i Hodgkinson egen hovedreferanse, Aroras *Conceptualising the Context and Contextualising the Concept: Corruption Reconsidered* (1993). Det siste realistperspektivet, et perspektiv Hodgkinson fremmer som det eneste sosiologiske, er hentet fra Werlins *Revisiting Corruption: With a New Definition* (1994). Alle disse fire perspektivene har sine definisjoner, med sine styrker og svakheter. Det er imidlertid sånn at for å forstå fenomenet best er det mest fruktbart med en pluralisme av disse perspektivene. I den grad det er fruktbart skal jeg gi en kort redegjørelse.

Det legale perspektivet på korrupsjon definerer fenomenet på bakgrunn av atferd som avviker fra juridiske normer for offentlig virksomhet. Dette er den tradisjonelle, juridiske forståelsen, slik den står beskrevet i avsnittet om det legale rammeverket. Man kan kanskje også kalle denne juridiske forståelsen for en betingelse for fenomenet. Dette perspektivet gjør oss imidlertid ikke i stand til å se på handling som korrupsjonslovgivningen ikke dekker, praksiser som ligger i gråsonen.

Det historisk-kulturelle perspektiv på korrupsjon tar med tradisjonelle praksiser og syn som basis for å definere korrupsjonen. Et viktig poeng er at dette krever en undersøkelse av hva meningen med korrupsjon er i dag. Sosial konstruktivisme kan passe inn under denne tradisjonen. Det har i land som Norge vært en selvhøytidelighet omkring emnet preget av idealisering, ukorrupt syn på, og tillit til offentlige tjenestemenn. Dette kan imidlertid være vanskelig å måle. Det er ingen objektiv måte å måle mengden av korrupsjon i offentlig sektor i dag, eller om den har endret seg i de siste tiår. At nye reformer i offentlig sektor og tiltagende privatisering genererer mer korrupsjon er en vanlig oppfatning. Vi har i så fall å gjøre med utilsiktede konsekvenser av reformer. Reformen kan være en årsak snarere enn en kontekst for ikke bare mer, men også en ny type korrupsjon. Dette perspektivet kan imidlertid overrelativisere fenomenet så det blir umulig å sammenligne saker over tid og rom. Når et nytt strukturelt og kulturelt klima skapes uten å redefinere korrupsjon kan nye former for

²⁶ Noe som kan synes å være riktig, undertegnede har gjort grundige undersøkelser og den eneste sosiologen jeg har funnet som har omtalt korrupsjon er nettopp Hodgkinson. Temaområdet er dominert av økonomer, statsvitere og jurister.

korrupsjon falle utenfor det tradisjonelle perspektivet. Praksiser som til nå har blitt sett på som “utenlandske” og fremmede kan bli normalisert, for eksempel smøring for å få avtaler.

Det tredje perspektivet i Hodgkinsons fremstilling er markedsperspektivet. Her er det fokus på svik av felles interesser for privat vinning. Man kan innvende at det blir for enkelt å sette likhetstegn mellom svik av felles interesser og korrupsjon. Det er mange former for slike svik, og ikke alle er å regne som korrupsjon. Videre er en klar definisjon av felles/offentlig interesse bortimot umulig. Atferd som faller inn under kategorien kan gi privat vinning og vise versa. En annen variant av denne markedsorienterte tilnærmingen har vi i det som i sosiologien vil falle inn under rasjonell handlingsteori. En rasjonalitets-, økonomisk- og markedsorientert tilnærming fremmes av Kurer i *Clientism, Corruption and the Allocation of Resources* (1993), også den presentert hos Hodgkinson. Korrupsjon anses som en nyttemaksimerende mekanisme. Offentlige tjenestemenn bruker sin stilling etter prinsipper som tilbud og etterspørsel, dette kan tjene den korruperte.

I tillegg til disse tre perspektivene fremmer Hodgkinson Werlins realistperspektiv (1994). Korrupsjon defineres her som *partisanship that challenges statesmanship*. Jeg forstår dette som partiskhet som utfordrer integritet. Poenget som kommer frem her er spenningen mellom et ønske om makt og ivaretagelse av et konkurransemessig rammeverk. Werlin trekker inn metaforer som appellerer til funksjonalismen, som politisk hardware og software hos aktørene. Det mest sentrale begrepsparet er imidlertid skillet mellom primær og sekundær korrupsjon. Primær korrupsjon karakteriseres av partisk atferd som utfordrer integriteten, men som fortsatt respekterer den. Her ligger gråsonene. En tar hensyn til legale og formelle normer. Sekundær korrupsjon er den vi gjerne forbinder med korrupsjon, korrupsjon som skjer uten hensyn til legalt rammeverk.

2.9 Å bruke teori

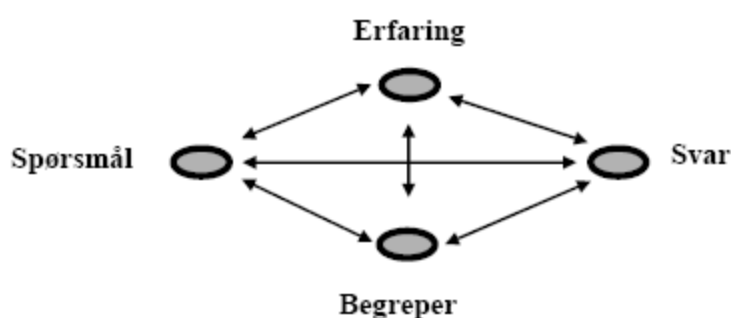
Det er mye som med god grunn kunne trekkes inn i et teorikapittel i denne oppgaven. Et spekter av teorier og fagområder kunne på forskjellige måter blitt brukt til å belyse mitt tema. En kunne ha inkludert sosialpsykologisk litteratur om moral og samvittighet, ”weberske” teorier om byråkrati, og sikkert mye mer. Det er sikkert ikke vanskelig å komme med

spørsmål og innvendinger til hvorfor jeg ekskluderte eller inkluderte enkelte bidrag eller paradigmer. Det handler imidlertid om å gjøre noen valg. Jeg har valgt mitt teoretiske anliggende etter hva jeg ser som interessante måter å belyse mitt materiale på.

Jeg vil trekke de teoretiske bidragene inn i analysekapitlene. Særlig vil jeg vektlegge Erving Goffmans tanker når det kommer til aktørenes forhold til publikum. Videre vil jeg benytte meg av fragmenter fra alle de andre momentene jeg har nevnt i dette kapitlet; sosial konstruktivisme, bytteteori, normer og generelle perspektiver på korrupsjon. I hvert analysekapittel vil jeg mot slutten prøve å binde empirien aktivt opp mot Kjellbergs og Anderssons modeller og de fem elementene i et korrupsjonsforhold; *relasjon, transaksjon, normbrudd, utilbørlighet og tilslørthet*.

Kapittel 3 – Data og metode

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for mine metodiske valg og erfaringer. Det har vært en dynamisk prosess. Alle elementene i prosjektet endret seg underveis i prosessen. Det kan illustreres i Rangvald Kallebergs modell over gangen i et forskningsopplegg. Modellen viser med enkelhet sammenhengen mellom de forskjellige elementene i et opplegg:

(Kalleberg 1996: 33)

Det denne modellen synliggjør så godt, er nettopp dynamikken i en slik prosess. Prosjektet som ferdig dokument kan riktignok leses pragmatisk fra perm til perm, men i prosessen er de ulike elementene dynamisk knyttet til hverandre. De funnene man gjør kan styre spørsmålene i en annen retning. Når det kommer til stykket kan ikke all kvalitativ metode planlegges i detalj. Man gjør valg underveis, der og da. Noen valg er aktive, andre er passive. Slik har også denne oppgaven tatt form. Kalleberg sier det slik:

Man kan kanskje tro at det dreier seg om en rettlinjert bevegelse fra spørsmål via datainnsamling og analyse til konklusjoner. Dette er imidlertid sjelden tilfellet... .. det er vanligvis slik at en forskningsprosess er preget av en stadig rundgang mellom prosjektets hovedelementer, hvor dessuten elementene forandres underveis...

(Kalleberg 1996: 34).

3.1 Beskrivelse av feltet

Oslo kommune

Jeg har som nevnt valgt entreprenørbransjen i og rundt Oslo som mitt felt. Da er Oslo kommune den viktigste aktøren. Både kommunepolitikere og kommunalt ansatte er blant mine informanter. Oslo kommune er Norges mest folkerike med ca 530 000 innbyggere. Kommunen er videre en av landets største arbeidsplasser med over 43 000 ansatte fordelt på over 50 virksomheter. Byen er delt inn i 15 bydeler med egen administrasjon og politisk ledelse. Oslo kommune har en parlamentarisk styringsmodell. På samme måte som landet styres av Stortinget og regjeringen, styres Oslo av bystyret og byrådet. Bystyret består av 59 folkevalgte representanter og er kommunens øverste organ. Akkurat som Stortinget har bystyret komiteer: Helse- og sosialkomiteen, kultur- og utdanningskomiteen, byutviklingskomiteen, samferdsels- og miljøkomiteen og finanskomiteen. Byrådet er byens regjering og består av inntil åtte byråder. Hver byråd er politisk leder av en byrådsavdeling som kan sammenlignes med departementer (Kommunal Håndbok for Oslo 2005).

Under byrådsavdelingene kommer alle kommunens etater som i sin tur blant annet håndterer offentlige innkjøp og anskaffelser. Dette kan være anskaffelser av varer, tjenester, vedlikeholdsarbeid og bygg- og anleggsarbeid. Ved slike anskaffelser er etatene, og kommunen som helhet, nødt til å forholde seg til regelverket for offentlige anskaffelser.

”Oslo-skandalen”

Under arbeidet med dette prosjektet er det stadig nye saker og ”skandaler” oppe i den offentlige debatt. Mitt tema er hyppig objekt for medieomtale; det er i skrivende stund nye skandalesaker i dagspressen, noen av dem omhandler Oslo kommune. Selv om jeg følger ivrig med i debatten har jeg vært nødt til å ikke inkludere dette i min oppgave. Det ville vært alt for omfattende og kanskje gitt en helt annerledes oppgave. Likevel er det én vesentlig sak som er meget relevant for mitt fokus og som jeg derfor vil gå inn på. Rundt 1990 (1989-1991) kom en rekke korrupsjonsforhold i Oslo kommune fram i dagens lys. Dette blir gjerne omtalt som

”Oslo-skandalen”. Disse sakene har hatt direkte betydning for dagens regelverk og kutyme, og mine informanter henviste stadig til disse hendelsene for å forklare dagens situasjon. Skandalen har fått store ringvirkninger, både lokalt og nasjonalt. Den blir stadig henvist til i litteratur innen feltet. Skandalen er for omfattende til at jeg kan gå i dybden innefor rammene av denne masteroppgaven. Jeg finner det likevel på sin plass å gi en kort redegjørelse for hendelsesforløpet i ”Oslo-skandalen” som bestod av flere saker som parallelt ble rullet opp rundt 1990. Sakene er ferdigbehandlet og tilhører fortiden og all informasjon jeg gjengir i redegjørelsen er fra medieoppslag og offentlig tilgjengelig dokumentasjon. Jeg ser derfor ingen grunn til å anonymisere dette.

Det ble i 1989 avdekket at bedrifter hadde bestukket kommunalt ansatte i Oslo kommune i et stort omfang for å få kontrakter. I alt ble syv kommunalt ansatte straffedømt og mange flere etterforsket. Men selv om det var mistanke om det, ble det aldri bevist at folkevalgte var involvert. Det ble rullet opp en rekke tilfeller av korrupsjon, smøring, samrøre og irregulær praksis.

Den første av sakene gjaldt en cateringavtale til Rådhuset. Kommunen hadde på 80-tallet avtale med SAS Catering. SAS hadde i 80-årene skrevet serveringsregninger på til sammen 30 millioner kroner til Rådhuset uten noen form for priskonkurranse. Et politisk vedtak om å bytte matleverandør ble ignorert, noe kommunen tapte millioner på, og SAS fikk serveringsmonopol til frem til 1989. Det ble videre kjent at cateringselskapet ga betydelige rabatter privat til ansatte ved Rådhuset. SAS skal også ha delt ut vinflasker som smøring til utvalgte personer etter festlige arrangementer i Rådhuset (Folkvord 1990).

Videre er ”boblebad-saken” blitt et slags symbol på Oslo-korrupsjonen rundt 1990. Et symbol på den måten at det var en rekke lignende ”småsaker”. En tidligere nestleder i Oslo Arbeiderparti fikk i 1989 et boblebad privat uten å måtte betale for det. Det viste seg at en rekke slike forhold ble ”betalt av kommunen”. Lignende saker dukket også opp senere, for eksempel Ullevål sykehus er ofte nevnt i den forbindelse. (Folkvord 1991)

Dette er av betydning for dette prosjektet fordi disse sakene fikk betydelige konsekvenser for kommunens videre praksis. Det ble en offentlig oppvask. Mange informanter beskriver en ukultur før skandalene i 1990, men at det etter dette er blitt kraftig ryddet opp i, og at tingene er vesentlig ryddigere nå. Om enn noe kontrafaktisk, kan man tenke seg at dersom denne

studien hadde blitt gjennomført på slutten av 80-tallet hadde kanskje funnene vært enda ”saftigere”.

3.2 Metode

Det spørsmålet skulle aldri ha blitt stilt!

- Ove

Korrupsjon kan være vanskelig å søke på grunn av dens normative preg. En ting er å si noe generelt om korrupsjonsmønstre. Det er blitt gjort av andre. Noe annet er å *snakke* med individer som er en del av et system der de møter korrupsjonsbeslektede problemstillinger i sitt daglige virke. Fra slike intervjuer vil det være mulig å danne et bilde av forståelsen av fenomenet.

Det foreligger et metodologisk problem i konseptualiseringen av korrupsjon, da begrepet er flertydig og fenomenet er relativt. En naturlig begynnelse er å stille spørsmålet: Hvilke metoder er best egnet til å innfri denne oppgavens ambisjon? Med forbehold om å virke banal ser jeg det nødvendig å definere hva jeg legger i begrepet metode. Her slutter jeg meg til Vilhelm Auberts definisjon;

... en metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder.

(Aubert 1972:196)

I denne oppgaven er det en målsetning å ta tak i sentrale aktørers forståelse av fenomenet korrupsjon og områdene i grenselandet. Dette kan være vanskelig å kvantifisere. Jeg vil derfor benytte meg av kvalitativ metode i denne oppgaven, spesielt kvalitative intervjuer – også kalt etnografiske intervjuer.

3.3 Innsamling av materiale – etnografiske intervjuer

Intervju er ikke regnet som en utelukkende nøytral metode. Det er heller å se på som en sosial situasjon der data blir produsert i interaksjon mellom intervjuer og informant. Derfor er intervjusituasjonen i seg selv viktig (Korsnes, Andersen og Brante 1997:137). Hvordan intervjudata gjør seg som empiri er det forskjellige oppfatninger om. Et ytterpunkt er den positivistiske tilnærmingen der forskeren sees på som en nøytral formidler av informantenes beskrivelser som igjen representerer virkelige opplevelser. Motsatsen til denne tilnærmingen er et konstruktivistisk ståsted der fortellingene skapes i intervjusituasjonen. De er kontekstavhengig og formes i relasjonen mellom intervjuer og informant (Thagaard 118:79). Det må være lov å velge en mellomposisjon mellom disse. Intervjusituasjonen i seg selv kan påvirke resultatet, noe som kan være interessant i seg selv. Men vi må kunne gå ut i fra at informantene har noe erfaringsmessig belegg for sine beretninger.

Jeg la opp intervjuene mine til å være delvis strukturerte, og det er denne formen for intervju som ofte i litteraturen kalles for det kvalitative forskningsintervju (Fog 1994). Temaene jeg skulle spørre om var fastlagt på forhånd, men rekkefølgen ble ofte bestemt underveis. Jeg hadde en omfattende intervjuguide som underveis hjalp meg med å styre samtalen. Selv om det kan være vanskelig i praksis forsøkte jeg å holde i bakhodet hvordan man ideelt sett skal opptre som forsker under intervju; tillitsvekkende og utenforstående, samt moralsk og sosialt nøytral. I ettertid kan jeg se på intervjuene mine at dette var noe jeg ble bedre i underveis.

3.4 Utvalg, tilgang til feltet og etiske overveielser

Min hovedkilde er løst strukturerte intervjuer med aktører fra tre grupper:

Kommunepolitikere, kommunalt ansatte (både ledere og ansatte på saksbehandlernivå) og representanter for entreprenørnæringen. Disse er en del av et omfattende system der en daglig må forholde seg til ulike typer normer og retningslinjer. Alle tre gruppene har sete og virksomhet i eller rundt Oslo. Jeg mener, gjennom disse, å ha berørt ”begge sider av bordet”. I en korrupsjonssituasjon, eller en situasjon der korrupsjonsbeslektet praksis kan tenkes å forekomme, får en slik sett tak i begge parter – både ”korruptør” og ”korrupert”. Jeg valgte

entreprenørnæringen fordi dette er én av flere utsatte bransjer ²⁷. Dette er også et felt med høy aktivitet på kommunenivå i form av innkjøp av bygg og tjenester.

I studier som denne, der emnet kan være litt følsomt, kan det være spesielt vanskelig å skaffe seg tilgang til feltet. Det er nettopp i emner som dette at såkalte døråpnere kan være avgjørende for progresjonen. Dette fikk jeg mildt sagt erfare. Jeg bestemte meg tidlig for å ha 10-12 intervjuer med de overnevnte gruppene. Det første jeg gjorde var å skrive et generelt infoskriv der jeg redegjorde for prosjektet mitt (vedlegg 1). Det var viktig for meg å understreke at jeg vil behandle informantene anonymt. Skrivet sendte jeg til så mange adresser jeg kunne finne i aktuelle tjenesteinnkjøpende etater og avdelinger i kommune og til store og mellomstore entreprenørfirmaer – i alt over 50 henvendelser. Dette var en møysommelig fase som tok lang tid. Mesteparten av mine henvendelser forble ubesvart, og brorparten av responsen var negativ. Jeg fikk flere svar der det ble henvist til at firma X ikke har oppdrag for Oslo kommune – selv om jeg med sikkerhet vet at dette er feil. Jeg fikk også positive svar fra personer som siden trakk seg. Dette er ting man i denne prosessen både må regne med og respektere. Noen napp fikk jeg tross alt. Det skal likevel være nevnt at det kan tenkes å være en svakhet at jeg ikke fikk velge mine informanter fritt – jeg måtte ta til takke med dem jeg fikk. Jeg fikk sjelden lov til å snakke med saksbehandlere; i det private ble jeg flere ganger henvist til kommunikasjonsdirektører som ikke er direkte involvert i de praksiser jeg befatter meg med. En annen mulig svakhet ved å sende ut slike åpne henvendelser er at de som svarer ofte er ”ildsjeler” som er spesielt interessert i temaet og at de er ekstra bevisst på det i utgangspunktet. Jeg synes likevel at jeg har løst dette greit. Jeg skaffet flere informanter via bekjente. Noen av informantene har også satt meg i kontakt med andre informanter. I alt ble det tolv, som fordelte seg relativt jevnt over de tre gruppene:²⁸

²⁷ Flere undersøkelser viser hvilke felt der korrupsjon kan ventes å være særlig utbredt, disse er byggebransjen (entreprenørbransjen), petroliumbransjen, journalistikk og forskning.

²⁸ Alle navn, både personnavn, firmanavn og navn på arbeidsplass er anonymisert.

Navn	Alder	Bransje	Arbeidssted	Stilling	Utdanning	Etisk regelverk
Jørn	60+	Kommune	Oslo Kommune	Bystyre- politiker	Økonom	Ja, men ikke implementert
Ragnhild	30+	Kommune	Oslo Kommune	Bystyregruppe- sekretær	Samfunns- viter	Ja, men ikke implementert
Gøril	30+	Entreprenør	Byggmester Laksvaag AS	Kommunikasjons- direktør	Samfunns- viter	Ja
Mette	40+	Kommune	Plan- og bygningsetaten	Saksbehandler/ prosjektarkitekt	Teknisk Tegning	Ja
Marius	30+	Offentlig	KOFA ²⁹	Saksbehandler	Jurist	Nei, ikke relevant
Øystein	40+	Kommune	Oslo Kommune	Bystyre- Politiker	Høgskole	Ja, men ikke implementert
Jens	40+	Entreprenør	Brødrene Holm AS	Komm.- direktør	Megler	Ja
Ida	40+	Entreprenør	Offentlig utbygger	Juridisk rådgiver	Jurist	Ja, men ikke implementert
Nina	60+	Kommune	Oslo Kommune	Etatsdirektør	Sosionom og Lederutdanning	Ja
Thomas	30+	Entreprenør	ConstructBygg	Daglig leder	Eiendoms- Megler	Nei
Espen	50+	Kommune	Oslo Kommune	Direktør	Økonom og Ingeniør	Ja
Lucy	40+	Entreprenør	Gundersen & Sønn AS	Juridisk rådgiver	Jurist	Nei, men under utarbeidelse

I arbeidet med denne oppgaven vil jeg forholde meg til gjeldende forskningsetiske retningslinjer, slik de er fremstilt av den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Prosjektet er også meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Tove Thagaard (1998) skisserer tre etiske grunnprinsipper for kvalitativ forskning. Disse er informert samtykke, konfidensialitet og forskningens konsekvenser. Betydningen av slike etiske refleksjoner i forskningsprosessen kan vanskelig overdrives. *Forskningsprosjekter som forutsetter aktiv deltakelse, skal vanligvis settes i gang bare etter deltakernes informerte og frie samtykke. De som blir forsket på, har til enhver tid rett til å avbryte sin deltagelse* (NESH 1993 gjengitt i Thagaard 1998:21).

Informantene har også rett til å kjenne undersøkelsens formål. Dette ble ivaretatt gjennom et grundig informasjonsskriv som ble gitt til alle informanter. Der bemerket jeg ettertrykkelig prosjektets anliggende, anonymisering og muligheten til å trekke seg. Særlig i dette prosjektet, der temaet kan oppleves ømfintlig, er det viktig å påpeke disse tingene. Konfidensialitet innebærer anonymisering. Den informasjonen jeg får gjennom intervju er hemmelig for andre.

²⁹ Klagenemda for offentlige anskaffelser.

Det betyr at *ingen* får vite hva jeg hører eller ser under intervjuet. Det innebærer også at utenforstående ikke skal ha innsyn i materialet. Kun jeg selv og min veileder har tilgang på informasjonen jeg samler inn. Alt som blir brukt i oppgaven er *anonymisert* slik at det blir umulig å kjenne igjen hvem eller hva informasjonen kommer fra. Navn på personer, steder, prosjekter eller hendelser vil bli omskrevet eller utelatt. Alle opptak, transkripsjoner og informantlister vil bli slettet etter at prosjektet er fullført.

En annen viktig refleksjon innebærer at vi som forskere skal tenke gjennom og vurdere hvordan informantene eventuelt kan oppleve konsekvenser av deltakelse i undersøkelsen. I og med at jeg anonymiserer grundig, mener jeg at det ikke er noen fare for negative følger for informantene.

3.5 Intervjuene – noen erfaringer og utfordringer

Jeg prater deg i senk nå [ler], men jeg er veldig opptatt av dette her.

- Espen

Etter å ha utformet et utkast til intervjuguide gjennomførte jeg et såkalt pilotintervju. Dette fungerte som en ”generalprøve” til intervjuene. Jeg gjennomførte pilotintervjuet med en bekjent som tidligere hadde jobbet i entreprenørnæringen. Dette var svært nyttig for intervjuprosessen videre. Jeg fikk nyttig informasjon om hva som fungerte i intervjuguiden. Det var også viktig for selvtilliten i intervjusituasjonen. Pilotinformanten hadde også samfunnsvitenskapelig bakgrunn og hadde i etterkant nyttige innspill om ledende spørsmål og lignende.

Etter en periode med litteraturlesning og forberedelse av intervjuguide var tiden kommet til å avtale intervju. De første gangene var jeg nervøs, forskerselvtilliten var lav og jeg følte at jeg måtte være flinkere og bedre forberedt enn jeg var. Etter hvert ble jeg imidlertid ”varm i trøya”. Intervjuene ble etter avtale gjennomført i arbeidstiden på arbeidsplassen til informantene. Alle intervjuene ble tatt opp på minidisc for senere å bli transkribert i sin helhet. Jeg hadde opprinnelig tenkt til å supplere med notater underveis, men dette føltes unaturlig i samtalen. Jeg opplevde også, slik det står i alle metodebøker, at informanten kunne komme med svært fruktbare innspill etter at opptakeren var slått av. Da noterte jeg i etterkant.

Dette bekrefter at intervjusituasjonen kan påvirke materialet. Som eksempel kan jeg vise til en informant som i hele intervjuet hadde fremstått som meget ryddig i sin praksis, til opptakeren var slått av:

Hvordan kan vi la være å jukse når vi vet at alle andre jukser? Vi har ikke noe valg, vi må være med å jukse vi og!

- Jens

Alle intervjuene startet med en kort presentasjon av undersøkelsens formål og fokus. Selv om dette var tilsendt informantene på forhånd tror jeg det var viktig å understreke nok en gang at jeg ikke var ute etter å finne *saker* hos informantene og at anonymiseringen ble tatt svært alvorlig. En slik presentasjon fungerte også godt for å få samtalen i gang. Ofte begynte de selv å fortelle før jeg hadde stilt noen spørsmål. For å holde samtalen i gang lot jeg da intervjuguiden ligge for heller å følge opp med spørsmål etter hvert.

Det viste seg å være et metodisk problem å få informantene til å åpne seg om et så ømfintlig emne som dette. Dette løste jeg ved å operasjonalisere begrepene i intervjuguiden (se vedlegg 2) bedre, og å unngå betente ord. Dette innebar til en viss grad også å være forsiktig med å bruke selve ordet *korrupsjon* når informantene fortalte om sin egen praksis. Jeg opplevde i flere intervjuer at informantene lukket seg når jeg kom med slike betegnelser. I de intervjuene der jeg ikke fikk skikkelig tilgang, konsentrerte jeg spørsmålene rundt generelle betraktninger om temaet. Et annen grep som viste seg å være vellykket var å presentere ulike case for informantene. Både konstruerte eksempler og saker som har vært framme i mediene. Mine tenkte case strakk seg fra helt uskyldig normal forretningspraksis til det motsatte. Dette ga en god indikator på hvor informantene satte sin grense.

I *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt* (2001) skriver Karin Widerberg at man må være bevisst forskerrollen for så å glemme den igjen (Widerberg 2001:90). Dette er lettere sagt enn gjort. Etter at intervjuprosessen var avsluttet fikk begrepet ”øvelse gjør mester” en ny mening for meg. De første intervjuene opplevdes som en svært uvant situasjon. Riktignok har vi øvd på dette på universitetet, men nå var det ”alvor”. Ordentlige mennesker med ordentlige liv hadde satt av arbeidstid for å snakke med meg. Dette førte nok til at jeg under de tidligste intervjuene kanskje var for bevisst på at jeg faktisk befant meg i en intervjusituasjon og fokuserte for mye på neste punkt i intervjuguiden. I ettertid ser jeg at jeg da hadde en tendens

til å avbryte informanten. Muligens var jeg for opptatt av å gi informanten respons underveis slik at resultatet ble avbrytelser. Kanskje gikk jeg glipp av noe verdifull data. Etter hvert bedret dette seg og jeg fikk utnyttet pausene som kan gi informanten mulighet til å utdype svarene på eget initiativ. Prosjektet har for øvrig vært en svært lærerik prosess i kvalitativ intervjueteknikk. Det som før virket som banale selvfølgeligheter i metodeundervisning, har jeg nå selv fått føle som reelt.

3.6 Ikke-planlagte metoder – observasjon

Opprinnelig hadde jeg kun tenkt til å ha intervjuer som innsamlingsmetode av empiri. Og dette er fortsatt den primære datakilden, men etter hvert som jeg gjennomførte intervjuene fikk jeg gjennom en informant tilbud om å overvære møter i en fagforeningsgruppe som var relevant for mitt felt. De skulle diskutere grensedragning, påvirkning og relasjonsbygging - temaer som er interessante for denne oppgaven. Gruppen skulle utarbeide generelle etiske retningslinjer. Jeg fikk innpass mot lovnad om anonymitet. Jeg overvar to møter og tok notater fra samtalene. Jeg fikk avslag på min forespørsel om å ta opp møtene på tape. Egentlig ble det svært likt et gruppeintervju, sett bort i fra at jeg ikke stilte noen spørsmål – jeg var helt taus og involverte meg aldri i diskusjonen. Disse observasjonene ser jeg på som meget fruktbart materiale, da deltakerne ikke forholdt seg til meg på samme måte som i et intervju. De diskuterte temaet seg i mellom, tilsynelatende upåvirket av min tilstedeværelse. Situasjonen var, naturligvis, mindre påvirket av undersøkelsessituasjonen enn ved intervjuene. Dette tror jeg ga meg en innsikt i hvordan grensedragningen diskuteres frem bedre enn i intervju med én og én informant. Dette brakte meg over i en annen ikke-planlagt metode: Analyse av etiske retningslinjer. Gjennom intervjuene hadde jeg lagt merke til at det var en klar forskjell mellom de som hadde etiske retningslinjer mot påvirkning og korrupsjon og de som ikke hadde det. Dette var retningslinjer som gikk utover det juridiske rammeverket. Stadig flere hadde en ”plakat” å vise til, selv om den ikke alltid var implementert i organisasjonen. Det interessante for meg da er to ting: Hvilken foranledning som førte til innføringen av slike etiske retningslinjer og hvordan de brukes. Slike retningslinjer er formaliserte normer for praksis, noe som i aller høyeste grad er aktuelt for mine problemstillinger.

Observasjonen ga meg i realiteten flere informanter, selv om de ikke ble intervjuet. Jeg visste lite om dem, annet enn hvilken bransje eller arbeidsplass de representerte. Det var ca. 12 av dem i alt, men da jeg var tvunget til å notere i høyt tempo var det ikke alltid jeg fikk med meg hvem som kom med hvilke utsagn, disse er merket ”møtedeltaker”. Gruppen hadde visse faste medlemmer, i tillegg til at de hentet inn gjester fra yrkeslivet for å kommentere arbeidet og komme med innspill. Alle gruppens deltakere hadde personlig og direkte erfaring med det aktuelle temaet, både fra privat og offentlig side. For å få oversikt har jeg gitt dem navn:

- Lucy (er også informant fra intervjuer)
- Lars
- Gunnhild
- Ove
- Kari
- Hans
- Mia
- ”Møtedeltaker”

Jeg merket tidlig hvor fruktbart dette var for mitt prosjekt. Det virket som om de diskuterte som om jeg ikke var til stede, samtalen fortonet seg helt annerledes enn fra intervjuene som jeg var vant med. Det var relativt store aktører de representerte; flere av dem passer inn i mine informantgrupper. Diskusjonen foregikk stort sett i generelle termer, med noen eksempler fra de respektive deltakere.

3.7 Analytiske valg

Etter at intervjuene var gjennomført og transkribert satt jeg med et stort og uoversiktlig materiale som måtte ordnes og systemiseres. Jeg komprimerte materialet og luket bort irrelevante detaljer. Videre ordnet jeg intervjumaterialet i kategorier og samlet dataene etter tema. Problemstillingene fungerte som rammeverk for disse kategoriene. Karin Widerberg beskriver i *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt* (2001) at det materialet man har til en viss grad allerede er analysert på den måten at man har bearbeidet det og foretatt valg underveis. Men det er analysen av det fremskaffede materialet man gjerne forbinder med

analyse. Type materiale styrer analysemulighetene. I dette tilfelle vil jeg primært benytte tematisk analyse. Tematisk analyse, også kalt temasentrert analyse består i sin enkelhet i å sammenligne informasjon fra informanter i en undersøkelse. Temaene bestemmes av intervjuguide og problemstillinger. Derfor er det svært viktig at problemstillingene operasjonaliseres godt i intervjuguiden.

De fem elementene *relasjon, transaksjon, normbrudd, utilbørlighet* og *tilslørthet* fungerer som analytiske kategorier. Tematisk sett skiller jeg primært mellom normer, grensedragning og korrupsjonsforståelse. Funnene vil også bli knyttet analytisk til Kjellberg og Anderssons modeller. Alt dette vil bli satt i system i et avsnitt til slutt i hvert kapittel.

3.8 Pålitelighet og gyldighet

Til slutt må man stille seg spørsmålet: Er undersøkelsen troverdig? Jette Fog skriver i *Med samtalen som utgangspunkt* (2001) at det er to ledd i kvalitetskontrollen av en undersøkelse. Det første omhandler pålitelighet. Dette innebærer i sin enkelthet at det skal være intern konsistens både hos intervjuer og informant. Det andre kvalitetssikringsleddet omhandler gyldighet. Dette dreier seg om hvorvidt funnene er intersubjektivt akseptable. Måler vi det vi mener å måle? Og undersøker vi det vi tror vi har undersøkt? (Fog 2001:163). Innen kvalitative metoder er det ikke lett å finne udiskutable svar på slike spørsmål. Jeg mener mitt opplegg er godt kvalitetssikret, og at jeg har fått data på det jeg faktisk ønsket data på gjennom en god operasjonalisering.

Generaliserbarhet og overførbarhet er vanlige krav i kvantitativ metode. Dette er derimot som oftest ikke realistiske mål i kvalitativ forskning. I slike studier, der data ofte er basert på ett eller flere case, er det usannsynlig at disse casene er basert på et tilfeldig utvalg. Ofte, som delvis i mitt tilfelle, ”velger” man informanter og case bare fordi man har adgang til akkurat dem. (Silverman 2001:249). Likevel kan man tenke seg at man kan ha en viss grad av overførbarhet. Mitt prosjekt omhandler spesifikt aktører fra entreprenørbransjen i Oslo-området. Egentlig er det kun disse jeg kan si noe om. Jeg mener likevel at en vil kunne finne mange av de samme tendensene dersom man skulle utvide fokus. Mange av mine informanter hadde fortid og erfaring fra andre næringer og steder, og de diskuterte også i generelle termer.

Mine observasjoner av møtevirksomheten i fagforeningsgruppen omhandlet for eksempel hele Norge.

3.9 Kommentar til beskrivelsesformen

Det er nødvendig med en bemerkning angående formen på analysekapitlene. Kommisjonen og andre lesere vil muligens ha innvendinger til hvor stor plass jeg har gitt sitater i analysekapitlene. Jeg har nok flere sitater enn mange andre bruker i lignende oppgaver. Det er vanlig å gjøre rede for saksforhold for så å belegge disse med sitater fra intervju eller annen empiri. Dette gjør jeg i liten grad. I mitt prosjekt er det imidlertid spesielt viktig å la informantene komme maksimalt til orde for å få frem motsetninger og variasjon. I dette prosjektet har det hele veien vært en overordnet ambisjon å synliggjøre usikkerhet, motsetninger og variasjon. Dette gjøres best ved å vie mye plass til sitater.

Kapittel 4 – Normene til grunn

Implementeringen av etiske regelverk er et problem veldig mange steder altså, det er pynt på kaka.

- Ida

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere mine funn. Jeg følger problemstillingene i min strukturering og fremstilling. Jeg vil trekke inn sentral teori fra kapittel 2 der jeg finner det fruktbart. Kjellbergs og Anderssons modeller og de fem elementene i et korrupsjonsforhold, *relasjon, transaksjon, normbrudd, utilbørlighet og tilslørthet*, vil være sentrale analytiske plattformer i de følgende kapitlene.

Dette kapitlet vil ta for seg informantenes normative forståelse og deres etiske retningslinjer. Aktørene forholder seg til et rammeverk av legale og moralske normer, uten nødvendig overlapp. Første del av dette kapitlet vil belyse de legale normene. I andre del vil jeg ta for meg de etiske retningslinjene og hvilke funksjoner de betjener. I siste avsnitt vil mine funn bli vurdert i lys av relevante teoretiske perspektiver.

Oslo kommune fikk etter skandalene rundt 1990 nedskrevet etiske retningslinjer for sine ansatte og folkevalgte. Det som skjedde da er ikke glemt. Etter en rekke skandaler i både private og offentlige organisasjoner den siste tiden, som for eksempel Vinmonopolsaken, diverse vannverkssaker og lignende, er det på ny blitt et akutt behov for etiske regelverk hos aktørene.

Dette kapitlet vil besvare følgende delspørsmål:

- **Hvordan forholder aktørene seg til de normer som gjelder for uetisk og korrupsjonsbeslektet praksis?**
 - o Hvordan gjenspeiles forholdet mellom juridiske og moralske vurderinger i forståelsen av korrupsjon og gråsoner?
 - o Hvor utbredt er ”etiske retningslinjer” og hvilke funksjoner har de?

4.1 De legale normene

Det er veldig lett for den utenforstående å vinkle det dit hen at det er korrupt.

- Thomas

Jeg har tidligere redegjort for hvilke juridiske bestemmelser som gjør seg gjeldende. Det er også i denne delen naturlig å starte med den legale kodeks. Hvilket forhold har aktørene til disse normene? Tre av mine informanter er jurister av utdanning, men utenom disse er det ikke utbredt kjennskap til lovverket. Det synes likevel som om informantene har en klar oppfatning av hvor den juridiske grensen går, selv om de ikke kjenner de tekniske detaljene. De sier seg enig i at det er forskjell på uetisk og ulovlig praksis, men mener likevel loven er ”streng nok”:

Norge har vel etter hvert en av de strengeste lovgivningene på dette så vidt jeg vet. Så jeg tror ikke det er lovbestemmelsene det er noe galt med, du får liksom dømt folk hvis det er det man er ute etter. Jeg tror det er mer holdninger til ting man må jobbe med. Det blir feil å skulle "jussifisere" alt mulig.

- Lucy

Det er en vanlig oppfatning at Norges lover og regler er gode på dette området. Marius presiserer at lovene faktisk går lenger enn det mange er klar over:

Spørsmålet er jo ikke om man faktisk lar seg påvirke. Spørsmålet er hvordan det ser ut utenfra. Ikke sant? Er dette egnet til å svekke tilliten til vedkommendes nøytralitet? Det er en nødvendighet ved et sånt regelverk. Man skal ikke måtte bevise at dette faktisk har hatt noe å si eller ikke, det er ikke det som er tema. Temaet er hvordan det ser ut. Er det grunn til å tro at det KAN påvirke? I forhold til det så kan det nok være at regelverket kanskje går litt lenger enn det mange egentlig er klar over. Ved at det oppstiller sånne helt objektive normer. Hvordan ser det ut fra utsiden? Er dette egnet til å svekke tilliten, som det heter i loven. Poenget er om det ser troverdig ut fra utsiden, ikke om det faktisk påvirker.

- Marius

Dette er en ting som går igjen på tvers av temaer og kapitler; det virker som om majoriteten av informantene ser det som mindre relevant hva som faktisk er tilfelle og vektlegger hvordan

ting tar seg ut fra utsiden. Marius sikter riktignok til juridiske bestemmelser, men det skal vise seg å gjelde noe mer generelt. Ida, som i likhet med både Lucy og Marius er jurist, er helt enig:

Offentlig ansatte tjenestemenn har ikke adgang til å ta imot gaver, tjenester, provisjoner, ytelser eller annet som kan påvirke tjenesten. I tjenesten - det må jo være i tjenesten! "I tjenesten" må jo tolkes di hen at selv om du får en gave privat, hvis den er influert av den jobben du gjør, så er du fortsatt i tjeneste. Er det for å påvirke deg i den jobben du har, så er du i tjeneste. ... Det spiller egentlig ikke noen rolle at den enkelte ikke lar seg påvirke, det kan være egnet til det. Og da er det ikke mye du kan gjøre. Det er ganske mye som kan være egnet til å påvirke. Jeg kan ta et eksempel. En av våre ansatte har en datter som jobber "på den andre siden". Og han sa til meg "tror ikke du at jeg kan gjøre dette og at jeg har såpass mye integritet at jeg kan gjøre riktig, selv om datteren min jobber der?" Også sier jeg at jo, jeg tror det, men det er ikke sikkert at publikum som ser dette utenfra tror det. Dette kan det stilles spørsmålstegn ved, med andre ord det er egnet til å vekke en slags mistanke og da er du under tjenestemannsloven. Bare noen andre kan tro det. Det er kjempestrengt regler ikke sant, så du kan jo faktisk ikke gjøre noen ting.

- Ida

Disse tre informantene, juristene, er de eneste som sitter på så detaljert kunnskap om lovverket. Likevel er alle opptatt av hvordan det ser ut for publikum og hvordan ting eventuelt ville tatt seg ut i pressen. Her er det ikke vanskelig å trekke linjer til Goffmans metaforer. Definisjonen av et fenomen, her korrupsjon, oppstår i samspill mellom aktørene og publikum. Hvordan ser det ut? Ser det ut som en påvirkning? I så fall kan det være å regne som en påvirkning.

Lucy, Marius og Ida har inngående kjennskap til regelverket, andre er mer usikre på jussen:

Jeg kan ikke si helt bestemt hvor grensa går legalt sett, det handler sikkert om at jeg ikke har satt meg inn i det.

- Ragnhild

Thomas, entreprenøren, går så langt som å mene at ingen vet hva som er lov og ikke lov:

... hvis man går ut og handler et anbud i forhold til en norsk standard. Og ber andre inn, for å prise det. Og plutselig så er du med på en laksetur med en vindusleverandør, er det uetisk eller er det ulovlig? Man kan nesten si at det er uetisk i første omgang, kanskje. Men vil da andre føle at det ulovlig på grunn av at du har gitt den ene fordelene? Det er ikke lett altså. Det er vanskelig å vite hvor grensen går, men jeg tror de fleste selskaper prøver å gå foran med å være så etisk riktige som mulig. Men det er ingen som vet hvor den ulovlige biten går.

- Thomas

Det er altså en vanskelig skillelinje mellom uetisk og ulovlig, grensen beror på skjønn. Ida viser til ordet *utilbørlig* som til stadighet dukker opp i lovverket. Dette ordet krever skjønnsmessig vurdering, og Ida påpeker at siden korrupsjonslovgivningen er av relativt ny dato så vil manglende rettspraksis føre til større rom for tolkning:

Men det er klart at dette med utilbørlig, selv om det blir veldig vidt så vil det også da passe på veldig mange flere typer tilfeller. For det som er utilbørlig i én setting er kanskje ikke utilbørlig i en annen setting. ... Det er jo alle de der gråsonene, det er jo så mange av de. Og så lenge vi ikke har fått en skikkelig rettspraksis på hvor de der grensene går, så er det jo mange nå som opererer i de gråsonene.

- Ida

Ida mener også at det er klar forskjell på offentlig og privat ifølge lovverket. Det er strengere for offentlige tjenestemenn:

... det er forskjell på det offentlige og det private, det er helt klart. I det offentlige så har du knapt lov å ha hyggelig omgang med noen. Du skal være ganske forsiktig. Vi skal ikke være hysteriske, men forsiktige. Og vi skal være våkne for at noen definitivt er interessert i å påvirke oss, ikke være så naive og tro at alle bare tar oss med ut å drikke fordi at vi er hyggelige personer. Gjør de dette fordi vi er ansatte her eller gjør de det fordi vi er hyggelige personer? Hvis de syns at vi er hyggelige personer, da er vi over i et annet nivå igjen. Da kan det komme inn under definisjonen "nære venner", da bør du ikke gjøre det av den grunn.

- Ida

Vi kan altså se at folk har et generelt inntrykk av de juridiske bestemmelsene, selv om ikke alle kjenner de i detalj. Det er likevel rom for skjønn, og det er knyttet usikkerhet rundt

grensene. Blant annet mangel på rettspraksis kan gi et større usikkerhetsmoment. Vi har, som vist i kapittel 2, et klart legalt regelverk på området, men det er ikke godt kjent. De moralske normene tar over der de legale ikke er godt nok kjent. Disse moralske normene kan formaliseres i etiske retningslinjer.

4.2 Etiske retningslinjer – en festtale eller formaliserte normer?

Det er en trend i tiden som gjør at det forlanges at du har en plakat å vise til.

- Lucy

Etiske retningslinjer er en skriftlig formalisering av generelle normer som gjelder for hvordan aktørene skal opptre. Både Oslo kommune, på grunn av skandalene rundt 1990, og byggebransjen generelt har slitt med omdømme og er rimelig nok opptatt av å fremstå som ryddige og rederlige. Med økende frekvens av skandaler i mediene opplever aktørene det som vanskelig å navigere i grenselandet. Blant mine informanter var det variasjon i hvordan de forholdt seg til etiske retningslinjer. Noen hadde det, andre hadde det ikke. Noen steder trodde man at man hadde det, men visste ikke hvordan de lød. Andre steder hadde man klare retningslinjer, men de var ikke implementert eller anvendt. Det som slo meg som interessant var hvilken funksjon slike dokumenter hadde. Er de skikkelig implementert i organisasjonen eller fungerer de som et moralsk glasur hvis ”noen spør”?

En naturlig begynnelse er den offentlige ”siden av bordet”. Oslo kommune, både ansatte og folkevalgte, har strengere juridiske begrensninger med tanke på påvirkning og relasjonsbygging enn deres motparter i det private næringsliv. Dette er i alle fall en utbredt oppfatning. Det er, som tidligere nevnt under den juridiske redegjørelsen, strengere sanksjoner knyttet til disse gjennom tjenestemannsloven og lignende. I *Kommunal håndbok* for Oslo kommune (2005) er det viet mye plass til ”etiske normer for folkevalgte og ansatte i Oslo kommune”. Retningslinjene ble vedtatt av Bystyret i 1993, noe som kan sies å være en direkte konsekvens av ”Oslo-skandalen”. Her står det skrevet:

Det stilles spesielt høye krav til etiske holdninger for forvaltere av samfunnets fellesmidler... eksempler på uetisk forvaltningspraksis kan være:

- *Handlinger som krenker noens rettsvern*
- *Handlinger som tilgodeser noen på en uberettiget måte.*

(Kommunal håndbok 2005:420-421)

Videre står det at:

... folkevalgte og ansatte i kommunen skal unngå personlige fordeler av en art som kan påvirke, eller være egnet til å påvirke handlinger, saksforberedelse eller vedtak.

(Kommunal håndbok 2005:420-421)

Her ser man at den samme problematikken melder seg med tanke på det skjønnsmessige tolkningsrommet av ordet *uberettiget*. Videre omfatter retningslinjene et avsnitt om interessekonflikter:

Kommunens folkevalgte og ansatte skal unngå å komme i konfliktsituasjoner mellom kommunens interesser og privates (personers eller organisasjoners) interesser. Det kan også gjelde tilfeller som ikke rammes av forvaltningsloves habilitetsbestemmelser....

Eksempler på slike mulige interessekonflikter kan være:

- *Forretningsmessige forhold til tidligere arbeidsgiver eller arbeidskolleger.*
- *Lønnet erverv som kan påvirke ens virke i kommunen.*
- *Engasjement i interesseorganisasjoner eller politisk virksomhet som berører den enkeltes virke i kommunen.*
- *Personlige økonomiske interesser som kan føre til at vedkommende... .. kommer i en konkurransesituasjon eller lojalitetskonflikt i forhold til kommunens virksomhet.*
- *Familiære og andre nære sosiale forbindelser.*

(Kommunal håndbok 2005:420-421)

Det er altså tydelig formulerte etiske normer for folkevalgte og ansatte i kommunen. Man kan imidlertid merke seg at det ikke er nevnt hvilke konsekvenser eller eventuelle sanksjonsmuligheter brudd på disse fører med seg. Det er heller ikke nevnt eksempler på overtramp. Jeg skal nå se nærmere på hvor kjent aktørene er med disse reglene; om de er reelle i form av at de fungerer.

Kommunens etiske regler – fra de kommunales synsvinkel

For at etiske retningslinjer skal fungere må de være kjente og implementerte. Det er ulike oppfatninger blant informantene om dette, hvorav det eneste som kan sies generelt er at de fleste tror det finnes slike regler, men ikke alle kjenner til dem. En antakelse som går igjen synes likevel å være at det til syvende og sist beror på ”egen ryggrad”. Jeg spør Ragnhild om kommunen har noen etiske retningslinjer. Hun sier det slik:

Nei jeg tror ikke det er noen. Jeg vet ikke om det er noen regler på det i Oslo kommune, det har jeg ikke helt klart for meg... jeg tror... det vet jeg faktisk ikke. Rett og slett. Det er jo interessant at jeg ikke vet. ... Men det er jo en del... det er ganske mange sånne ting man får tilbud om så det er ikke sikkert at det er noe særlig regler på det.

- Ragnhild

En annen svarer dette på samme spørsmål:

Det vet jeg ikke, jeg tipper at vi har interne etiske retningslinjer men jeg vet ikke. Oslo kommune er jo så svære.

- Marius

Det er altså flere fra kommunal side som ikke har kjennskap til reglene, eller bare har vage forestillinger. Det er imidlertid noen som har klar kjennskap til dem, men formeningene om retningslinjene er forskjellige:

Ja det har kommunen, jeg kan nok skaffe deg de påståtte etiske reglene. Oslo kommune har bømtevis med sånne regler, som stort sett er uhåndgripelige.

- Øystein

Øystein er tydelig opptatt av dette temaet og er gjennomgående skeptisk til kommunens etiske standard. I et oppfølgingsspørsmål om hvordan disse reglene fungerer forklarer han videre hvordan de ble opprettet som et resultat av ”Oslo-skandalen”, men at alt fortsatte som før:

De ble lagd etter at det lyktes med å få avdekket en bitteliten del av korrupsjonen i Oslo. Altså på lavt nivå og mellomnivå. Som en ettervirkning av det så ble kommuneloven

forandret, og vi fikk regler om kontrollutvalg i sterkere form enn før. Og i Oslo kommune ble det lagd etiske normer. Og så fortsatte alt som før. I all hovedsak.

- Øystein

Det skal sies at denne informanten er alene om en så sterk fordømming av Oslo kommunes etiske standard. Nina er etatsdirektør og langt mer positiv:

Ja det finnes etiske regler i Oslo kommune som er helt generelle. De etiske reglene er at du ikke kan ta imot gaver. ... jeg tror at både de man handler med og kommunens ansatte er klar over at det er ganske stramt altså. Og det er ganske strøket altså.

- Nina

Nina ser ikke noe særlig problem med disse tingene. Hun mener at tingene er ”strøket” og at normene blir etterlevd.

Det er en vag konsensus blant mine informanter på offentlig side om hva, hvilke og hvordan etiske regler gjør seg gjeldene i kommunen. De er ikke særlig godt implementert i den forstand at de er godt kjente. Det kan imidlertid hevdes at grunntanken i reglene er ganske godt etablert i folks skjønn; man skal ikke ta imot noen uberettigede fordeler. Men mange kjenner ikke innholdet, og det er uklart hva slags sanksjoner de har knyttet til seg. Mange refererer til ”egen ryggrad” og ”egenjustis”. Det blir en skjønnsmessig vurdering som hver enkelt må foreta, og ta konsekvensene av.

Ida jobber for en offentlig utbygger. Hun mener de etiske retningslinjene bare eksisterer for å si at man har dem:

Vi har et sett med etiske retningslinjer, men man kan ikke kalle dem etiske retningslinjer engang... Det står noen få punkter. Så sier øverste toppsjef noe sånt som at ”jaja, vi får nå huske på dette da”. Og i mine ører så er dette ”herregud for noe pisspreik!” Det er bare for å si at vi har etiske retningslinjer.

- Ida

Vi kan lese av dette utsagnet at Nina mener at de etiske retningslinjene bare finnes for å ha etiske retningslinjer å vise til, og at de ikke er en aktiv del av organisasjonen. Dette er noe mange av informantene fra kommunal side er enige i.

En egen variant

Det er én informant, en leder av en kommunal etat, som særlig stikker seg ut i sitt engasjement for etiske retningslinjer. Han mener, som Ida, at de kommunale normene ikke er bra nok, og har utarbeidet egne regler for sine ansatte. Han forklarer det slik:

Kommunen har sitt eget etiske regelverk som er ganske strengt, du har sikkert sett det. Men det vi ikke har sagt er at vi ikke skal ta imot alkohol – det er et av punktene her [referer til dokument med egne regler] blant annet. Vi har også sagt at vi vil ikke ha en flaske vin til jul. Så kom da leverandøren med to poser, også forsvant han oppover i etasjene også etter en halvtime så kom han tomhendt ned igjen. Så det er et etisk dilemma du tar opp. Så istedenfor å begynne med å drive sånn etterforskning og sånn, altså internt hos oss, så har vi heller gått veldig inn på å lage det enda mer tydelig. Og ta opp eksempler.

- Espen

Espen forklarer videre at de kommunale etiske reglene er et godt skjelett, men at de mangler konkrete instruksjoner om hvordan man skal håndtere ulike dilemmaer:

Det er det som er grunnskjellettet kan du si [kommunens normer], men i tillegg så skriver vi om en del tilfeller som du kan komme borti. Som du kan komme borti i jobben din. Og hva du skal gjøre da. Da blir det en mer sånn folkelig skrift kan du si. For vi har sett at det ikke har fungert, det som vi har, godt nok selv om det kan få konsekvenser. ... Vi har plusset på en del etiske tilfeller som du kan komme borti, så står det også at det for konsekvenser for ditt arbeidsforhold. Det står ikke så tydelig i Oslo kommunes.

- Espen

Espens etat har altså utarbeidet egne etiske regler, og han mener at de generelle kommunale normene er for vage. Espens retningslinjer strekker seg over et syv siders dokument delt opp i 12 punkter. Dette skrivet er i større grad rettet mot den enkelte ansatte. Det er ofte formuleringen av typen ”du skal ikke...” og lignende. Det som særlig er forskjellig fra kommunens regelverk er et eget avsnitt om gaver og representasjon:

Gaver som tilbys ansatte varierer sterkt. De kan både omfatte reklameartikler som spres blant mange og som er uten nevneverdig verdi, og bestiklinger som du utvilsomt ikke kan

ta imot. Verken du eller din familie kan be om eller motta penger, gavegjenstander eller tjenester som kan oppfattes å være forbundet med etatens forretningsforhold. Imidlertid kan du ta imot gaver uten nevneverdig verdi. Unntak gjelder også ubetydelige gaver som er vanlige i forretningslivet (blomster, julehilsen med mer) og som ellers ikke er egnet til å reise tvil om din integritet (verdi under kr. 300,-). Vi oppfordrer ansatte til å levere eventuelle gaver til felles utlodning.... du skal ikke motta gaver som inneholder alkohol. Gaver skal ikke under noen omstendigheter mottas hjemme.

- Espens etiske regelverk³⁰

Vi ser her at det er mye mer detaljorientert enn det generelle regelverket fra Oslo kommune. Espen forklarer med stor entusiasme om sine regler:

Det viktigste er at du snakker om det og sier at det er helt uakseptabelt. Da jeg begynte her turte ikke folk å gå ut på lunsj med leverandører. Hvis de ble invitert på Teaterkafeen eller et annet sted, helt vanlig sånn forretningslunsj, eller en middag, så turte de ikke gå. Eller så triksa de med noen regninger slik at det så ut som at de hadde vært et annet sted, det har vi bevis på. Hvis vi er på Teaterkafeen og spiser lunsj så er ikke det noe problem det. For du veit at du er på den riktige siden av loven... og det er mye enklere å ha med å gjøre enn et sånt firkanta regelsystem som ikke virker. For det er sånn det har vært.

- Espen

For Espen er det et hovedpoeng at mye er uproblematisk så lenge det er åpenhet rundt det og at man har tenkt igjennom og diskutert ting. Dette kan sees i tråd med punktet om *tilslørthet* i elementene i et korrupsjonsforhold. Man kan imidlertid spørre seg om åpenhet nøytraliserer påvirkning. Så enkelt er det kanskje ikke, men det fjerner definitivt noe mistenksomhet fra publikum. Og tilliten fra publikum er sentral for vurderingene.

Espen hevder videre at det er viktig at normene ”lever” og at aktørene er dem bevisst:

Når du får sånne etiske regler i Oslo kommune så står de i en perm ikke sant. Vi må ha det som levende dokument og ta det opp gang på gang. Dette aksepterer vi ikke som påvirkning.

- Espen

³⁰ Espen ba meg om å ikke henviser direkte til hans etiske retningslinjer. På grunn av konfidensialitet kan jeg ikke gi noen nærmere referanse her.

Espen antyder her at de etiske reglene til kommunen står og støver i en perm, og ikke er implementert.

Hvis ”den kommunale etikken” brytes...

En ting er hvorvidt de etiske retningslinjene er etablerte og kjente. En annen ting er hva slags funksjon de har og hva slags konsekvenser, om noen, det medfører å handle i strid med dem. En norm fungerer ikke dersom det ikke er tilknyttet noen sanksjoner, i så fall blir det bare glasur. Dette virker enda mer vagt hos informantene enn det foregående. Et gjennomgående svar er at det til syvende og sist går på egenjustis. Det går igjen blant informantene at dokumentet fungerer på den måten at man måtte lese det da man ble ansatt. Nina forklarer det slik på spørsmål om de etiske reglene blir brukt:

Ja det tror jeg ganske bestemt. Og når du blir ansatt, og kommer i sånne roller hvor du kan komme i den situasjonen, så er det en del av den dokumentasjonen du får. På samme måte som når jeg som etatssjef får etatssjefsinstruks.

- Nina

På oppfølgingsspørsmålet om hva som gjøres dersom et brudd blir kjent, forklarer Nina videre:

Det vi gjør da er at vi innkaller folk til samtale. Man innkaller folk til samtale og vurderer og sier at dette er alvorlig og her kan det bli en tjenestepåtale. Og da kommer folk gjerne med enten tillitsvalgt eller advokat. Og vi har jo vært borti situasjoner der det har vært slik at folk har blitt sagt opp. Så vi tar som regel hardt på sånt.

- Nina

Dette er en oppfatning som deles av mange av informantene. Noen er imidlertid mer nyanserte:

Hvis de har blitt brutt så må vi først sjekke at folk har fått det med seg [de etiske reglene], og at det faktisk er som det er. Da får det konsekvenser – i verste fall oppsigelse. Direkte!

- Espen

Jørn er ikke så sikker:

Det er den enkelte som må, ut fra sin kjennskap til regelverket og ut fra sin personlige etiske standard, avgjøre om man synes dette er riktig. Og har man da tråkket feil, og man blir tatt med buksa nede så kan man jo få alt fra... fra advarsler til beskjed om å finne seg noe annet å gjøre altså.

- Jørn

Det er altså en gjengs oppfatning at hvis man blir tatt i et klart brudd på de etiske reglene, så vil det ha en eller annen form for konsekvens. Men det er ikke så klart at man blir tatt, og reglene er ikke alltid noe man lett kan følge i praksis.

Private entreprenører og etiske regler

Den andre hovedgruppen av aktører, private entreprenører, er også berørt av slike etiske retningslinjer. De er i alle fall berørt av kommunens etiske regler i den grad de blir fulgt. Alle informantene fra denne gruppen er klar over at Oslo kommune *har* etiske retningslinjer, noe som er mer enn man kan si om aktørene fra kommunen. Men de var også klar over at det er forskjellig praksis fra kommunens side, selv om de har klare regler å forholde seg til. En entreprenør svarer følgende på spørsmål om kommunens regler:

Ja de har jo veldig strenge regler. Som vi erfarte, altså, vi har av og til kundesamlinger der vi inviterer både kommunale og privat kunder samtidig. Det er sånne større grupper. Og da har vi opplevd forskjellig praksis fra kommunen, noen sier ja og synes det er helt ok fordi når det er mange tistedet så burde det ikke være noe problem i hvert fall. Men en gang var den noen som sa nei av prinsipielle årsaker.

- Gøril

Dette er gjengs oppfatning blant informantene; kommunen har klare regler, men de utøves forskjellig. En annen entreprenør sier det slik:

Da vi bygget gatenavn nr. 1 og var på eiersiden... Halve bygget der er kommunale leietagere. Og etter jul så ønsket vi som gårdeier å gi leietakerne en flaske vin til jul.

Bare sånn for takk for samarbeidet i året som har gått. Og alle de kommunalt ansatte sa "nei takk det kan vi ikke ta imot". Så det er klart de må ha noen etiske retningslinjer.

- Thomas

Det er også relevant å spørre seg om de private entreprenørene har noen form for interne, etiske retningslinjer. Byggebransjen er en bransje som sliter med omdømme, og er naturlig nok selv opptatt av å gi et bilde av å være ryddige og ordentlige. Særlig de store aktørene har fokus på etiske retningslinjer, som gjerne er ferdig formulerte i reklamehefter. Disse er preget av generelle formuleringer der de lover å ikke bryte loven eller tilby bestikkelser. Det har tydelige konsekvenser ved brudd. En markedsledende entreprenør forklarer det på denne måten:

Det vi gjør mot ansatte som bryter de, hvis det er et alvorlig brudd det er snakk om, så får de en umiddelbar oppsigelse. Og det annonserer vi på intern-nettet slik at organisasjonen er kjent med at vi reagerer på det. Vi kjører tester internt. Vi avdekker det gjerne gjennom egenkontroll.

- Gøril

Slike generelle svar er gjennomgående fra de store aktørene blant mine informanter. Hos de mindre og mellomstore entreprenørbedriftene er det imidlertid annerledes. Der er det ikke så vanlig med etiske retningslinjer. Thomas forklarer det slik:

Nei, det skulle vi kanskje hatt, noe som er nedskrevet i form av visse ting. Det er jo veldig vagt. Man kan kanskje si at Bygg-Tec's etiske retningslinjer er følgende: Det er ikke noe fasitsvar, det står ikke nedskrevet noen steder. Men forhåpentligvis så er vi ikke så store ennå, så når vi [ledelsen] går foran med et godt eksempel så er mye gjort. Men vi har det ikke.

- Thomas

Som jeg tidligere har vært inne på er det en oppfatning om at det forlanges at man har en "plakat å vise til". Jens forklarer at det ikke handler om moral eller å være bedre enn andre, men om å tjene penger:

Så kynisk er det egentlig. Det er ikke noe behov for å være bedre eller renere enn andre, men vi tror vi kommer til å tjene mer penger på det. Det er av omdømmehensyn, det ser penere ut å være ordentlig ren mann enn halv-shabby og møkkete.

- Jens

De kommunalt ansatte har liten kjennskap til og få formeninger om det på privat side finnes slike etiske regler. Mange svarer bare ”vet ikke” på slike spørsmål. Én informant fra kommunen har imidlertid noe å si om dette:

Ja det er mange av dem som har det. Men så er spørsmålet igjen blir det etterlevd? I praksis, altså vil medarbeiderne etterleve det? Det er jo der spørsmålet ligger fordi det nytter ikke å ha etiske regler i et firma hvis ikke det er enighet om hva det betyr. Dette kommer an på den etiske standarden som hver enkelt entreprenør har. Og deres syn på hva som er av verdi og forskjellig sånt no.

- Jørn

De private aktørene er naturlig nok ikke bundet av de samme strenge reglene som de offentlig ansatte er. De store aktørene blant mine informanter er likevel meget opptatt av etiske regler, kanskje til og med mer konsekvente enn de kommunale. Gøril påpeker at det handler om kultur og at det tar tid å implementere:

... dette her er jo egentlig litt nytt i Norge. Så vi må jobbe inn den kulturen i vår organisasjon. Og det er ikke gjort på kort tid, men jamt over så har folk et ønske om å være skikkelige og ordentlige. Vi må skape en forståelse av hvilken type atferd det egentlig er. Hva vil det si å opptre ordentlig?

- Gøril

Lucy jobber for en markedsledende entreprenør. De har planer om å konstruere noen etiske regler for sine ansatte, men Lucy forklarer at det ikke bør være for detaljert:

Det er mange firmaer som har 60-siders etiske retningslinjer. Vi kommer med noen ganske korte regler, altså kun retningslinjer. Ikke en detaljregulering for hvor mye du kan motta.

- Lucy

I motsetning til Espen, som mener reglene var for generelle og utarbeidet egne og mer detaljerte, vil Lucy vil ha generelle retningslinjer som ikke er for lange og detaljerte.

4.2.1 Fremforhandling av etiske retningslinjer

Som nevnt var jeg så heldig å få observere to møter i en arbeidsgruppe under en fagforeningsgruppe som skulle utarbeide slike retningslinjer som det her er snakk om. Under diskusjonen ble det fokusert sterkt på eksempler og erfaringer. Notatet man skulle komme frem til var ment som et forsøk på å beskrive kulturen for hva som er akseptert og ikke akseptert av fremferd. Det gjennomgående bildet er en metafor til trafikklys; i overført betydning "kjøreregler". Reglene omhandler påvirkning og relasjonsbygging mellom det offentlige og det private. Innledningsvis står det beskrevet slik i et foreløpig utkast gruppen har kommet frem til:

*God kontakt er viktig for et velfungerende forretningsliv. Det er allikevel viktig å ha et bevisst forhold til hvordan man bygger relasjoner. I dette heftet ser vi på hva det er akseptabelt å gi eller ta imot av gaver, representasjon og utgiftsdekning i forhold til ansatte i andre bedrifter, organisasjoner eller offentlige instanser...
... Det er sjelden tilstrekkelig å kunne levere et produkt med riktig pris, leveringstid og kvalitet. Det er ofte noen andre som kan levere noe tilsvarende.*

(Notat til gruppens etiske retningslinjer)³¹

Det er interessant å merke seg formuleringen: *Det er sjelden tilstrekkelig å kunne levere et produkt med riktig pris, leveringstid og kvalitet.* Dette til tross for at disse er de eneste objektive kravene som skal tilfredstilles. Videre står det:

Det finnes en grense som ikke må overskrides... Det er mange nyanser mellom korrupsjon og legitim markedsføring og påvirkning. Grensene mellom korrupsjon og legitim relasjonsbygging er ofte uklare. Om en fremgangsmåte ikke er straffbar er den ikke uten videre akseptert ut fra andre hensyn.

(Notat til gruppens etiske retningslinjer)

³¹ Forskningsetiske krav til anonymitet gjør det vanskelig med referanse her.

Dette er en generell innledning for å sette agendaen. Man kan lese ut fra dette at det er uklare grenser mellom korrupsjon og legitim relasjonsbygging. Det er disse grensene gruppen sammen skal forsøke å trekke. Det viser seg at det ikke er enkelt å komme til enighet om dette.

Det første møtet; hva skal være ”greit”? – om omfanget

Vi sitter rundt et stort bord på et møterom. Diskusjonen er i begynnelsen ganske generell. Mange deler synspunktet om at man ikke må ”dra det for langt”, dvs. til at ”ingenting skal være lov”:

Lars: Det er veldig mye overforsiktighet der ute. Folk er redde. Vi vil signalisere at enkelte ting er greit. [Lars refererer til at man ikke må sette en for streng grense]

Gunnhild: Men bevertning og lignende bør ha faglig innhold!

Lars: Men da er plutselig alt sosialt samvær med en potensiell kunde en gråsoner. Må en middag ha faglig innhold? Veldig mye faglig innhold konstrueres. Jeg tror ikke vi bør revolusjonere alt. Vi må kunne bygge relasjoner! Vi tar et oppgjør med gråsonetikk her. Det er viktig å fokusere på intensjonene bak regelverket [regelverket de skal lage]. Ansatte må tenke konsekvenser av hva de gjør.

På dette tidspunktet blir møtedeltakerne mer engasjerte. De er tydelig opptatt av grensedragning. For eksempel:

Vår bransje er en pepret bransje som sliter med omdømmet. Dette har ført til en selvpålagt granskelse. Vi lever med en omdømmevurdering som ikke er blant de beste. På grunn av omdømme må vi ha et veldig detaljert etisk regelverk.

- Gunnhild

Gunnhild antyder at de trenger detaljerte retningslinjer på grunn av dårlig omdømme. Det er tydelig at det er vanskelig for gruppen å komme med generelle retningslinjer som løser disse dilemmaene. Det virker også som om de er ute etter å legitimere den praksisen som gjelder, slik at man kan fortsette slik man pleier. Om anbudskonkurranser fra det offentlige er det en som sier:

Trenden har jo gått fra å regne anbud til å være oppsøkende. Du får en jobb uten anbud liksom, du må vise til bedriften. Du må ha noe annet enn konkurrentene. Dette kan være tillit for eksempel. Når man prater sammen så får man det. Man må kunne tenke seg en situasjon der en kan prate ikke-spesifikt. Man prater jo ikke fag engang. Man er bare ute og har det okay! Det er ingen tvil om at man mister kontrakter på grunn av slike [etiske] regler!

- Lars

Lars antyder at det ikke holder å konkurrere på anbud, og at man trenger noe mer enn konkurrentene. Dette oppnår man ved å skape tillit gjennom å prate sammen. Etiske retningslinjer begrenser dette handlingsrommet og Lars hevder at man mister kontrakter som en konsekvens av dette. Ove reagerer impulsivt på Lars' utspill:

Når det kommer uønska atferd må man spille med selv om man ikke liker det [man må "bli med på leken"]. Det er mye merkelig fremferd. Og jeg skal love dere, jeg skal aldri påpeke det offisielt, men jeg håper noen andre gjør det, det er utbredt uønsket fremferd satt i system! ... Ingenting av det jeg gjør er tilfeldig. Ikke én middag eller én telefon. Jeg har alltid noe i bakhodet – vi driver jo business! ... Og ikke kom med dette [de etiske "kjørereglene"] på mitt bord! Dette er et helt separat område der makta rår.

- Ove

Ove blir litt amper etter hvert som han snakker. Han er tydelig opprørt over at reglene muligens kan bli for strenge. Videre diskuteres det om ikke det har gått for langt, at ingen ting skal være lov lenger. Ove mener at offentlige tjenestemenn delvis har skylden i dette. Han forklarer det slik:

Jeg har to eksempler. Etter et møte en gang møtte jeg en offentlig tjenestemann som skulle samme vei som meg. Jeg spurte om vi skulle dele taxi. Det var ikke snakk om. "Jeg deler ikke taxi med industrien", sa han. Det andre var en kar som nektet å motta julekort. Det er noen offentlige tjenestemenn som drar dette utrolig langt og til det stupide. De skjønner ikke bæret av dette her!

- Ove

Det er tydelig at det er Ove som har kontrollen på møtet, selv om han ikke er møteleder eller fast medlem i gruppa. Han er invitert inn som representant for en stor og markedsledende aktør med interesser i mange bransjer, blant annet mitt felt: Byggenæringen.

Det første møtet går gikk mot slutten, og medlemmene runder av:

Syretesten er jo enkel dere; tåler dette offentlighetens lys? Tåler dette at Dagbladet går inn i saken? Relasjonsbygging – det er fornuftig og kostnadsbesparende. Det er lov å bygge tillit, men det skal ikke gli over i en utilbørlig påvirkning. Når det gis private fordeler, enten det er direkte eller indirekte, skal det ringe en bjelle. Når det påvirker privatøkonomien til folk.

- Lars

Her ser man at det foreslås å trekke grensen ved påvirkning av privatøkonomi. Som man kan lese av dette avsnittet, er diskusjonen av generell karakter når det gjelder påvirkning og relasjonsbygging mellom offentlig og privat sektor. Det var lite konkrete innspill til selve teksten de hadde foran seg. Det var faktisk bare én kommentar:

Ordet ”påvirke” er betent. Det er bedre å bruke ”bygge tillit” eller ”relasjon”.

- Lars

Denne siste kommentaren er i seg selv meget interessant. Det sier noe om at gruppen ønsker et mest mulig nøytralt dokument. En interessant parallell her er igjen Goffmans dramaturgiske metaforer. Det er en bransje som møtes for å diskutere hvordan de skal fremstå i offentligheten. De opptre som et team. Det virker som om jeg befinner meg backstage. De forbereder hvordan de skal være med på å definere sin praksis ut til allmennheten.

Det andre møtet; hva kan man ta imot og tilby? – ”Man skal ikke gå til absurditeter!” – om håndteringen

Gruppen har nå fått innspill og modifisert sitt utkast til etiske kjøreregler. Medlemmene har presentert utkastet for aktører ute i ”den virkelige verden” og fått konstruktive tilbakemeldinger. Det er invitert nye deltakere i tillegg til de faste medlemmene. En

interessant forskjell fra det første møtet er at denne gangen var også representanter fra offentlig side til stede. Tilbakemeldingene fra andre forteller gruppen om et voldsomt spenn i oppfatninger:

Det er mange forskjellige oppfatninger – noen er sjokkerende. Det er snakk om å finne den riktige grensen. Det sentrale er hva som oppfattes. Det er et så overraskende spenn i subjektive oppfatninger om hva som er okay.

- Lars

Diskusjonen beveger seg på denne måten inn på hva som er ”okay” å motta eller å gi:

Hva er ålreit å ta imot da? Blomster eller vin? Det er lettere å håndtere hvis det er absolutt, med å si at ingenting er lov. Prosessen med å stille spørsmål er det avgjørende fordi grenser og behov er forskjellige i forskjellige organisasjoner. ... Uansett om man setter en grense eller absolutt forbud så må man tenke på hva som påvirker. Det ER en grense. Du må ikke ta imot en vin når du sitter og behandler.

- Lars

Lars sikter til når man behandler en sak som offentlig myndighet. Da er det en grense. Diskusjonen beveger seg inn på forskjeller på offentlige og private aktører. Kari jobber selv i det offentlige og har mange synspunkter:

Kari: Det er STOR forskjell. Vi må være påpasselige på grunn av at offentlig ansatte har strengere regler enn private.

Lars: Men er det ikke måter å håndtere det på? Det å ta imot gaver og sånn?

Kari: Vi jobber mye med det der. Det er et klart regelverk for å unngå disse pinlige situasjonene, både for de som gir og de som mottar. Poenget er å implementere det. Det er et problem.

Hans: Jeg er opptatt av forskjellen mellom offentlige tjenestemenn og private.

Tradisjonelt har ikke vi utøvd noen forskjell her med for eksempel fisketurer og lignende. Hvorfor skal det være forskjell?

Lars: Det er HELT klart påvirkning og det er HELT klart forskjell!

Hans: Men vi må jo ha lov til å treffes! Man løser ikke problemet ved å se på alle som kriminelle. Det løses ikke ved at noen alltid går over streken.

Ove: Jeg er imot å sette en grense, fordi det er så stor variasjon. Man må se på evnen til å påvirke. Noe kan være greit i noen situasjoner og ikke greit i andre. Det er viktig å få frem at relasjonsbygging ikke er forbudt.

Det blir tydeligere og tydeligere hvor stor uenighet og spenn det er omkring disse spørsmålene:

Kari: Det er faktisk ikke lov å påvirke offentlige tjenestemenn!

Ove: Dette er absurd! Når vi ser i pressen at den og den kjenner den og den – det er jo det vi kaller samfunnet!

Det er interessant å legge merke til at uenigheten primært foregår mellom en privat aktør og en representant for offentlig virksomhet. Møteleder roer imidlertid forsamlingen ned, og diskusjonen går videre. Det viser seg vanskelig å oppnå en konsensus om disse tingene. Angående gaver til tjenestemenn, kom det opp et interessant poeng:

Dette med å håndtere gaver. Hvis man ikke gjør giveren oppmerksom på at gaven er loddet ut eller lignende så kan jo han tro at han har påvirket. Hva med å si fra; ”den gaven har jeg ikke muligheten for å ta imot, men den er sendt til Tåsen gamlehjem”.

- Lars

Diskusjonen vender stadig tilbake til spørsmål om gaver til tjenestemenn, smøreturer og hvordan man skal håndtere gaver:

Kari: I selve anbuds- prosessen og -situasjonen, da er vi alle enige om at det er ”nei”. Men det er jo løgn. Det er de samme store entreprenørene hver gang. Og de [tjenestemennene] blir jo tatt med på turer og lignende utenfor anbudssituasjonen. Det er klart at når den tid kommer [en ny anbudssituasjon] så har det betydning!

Lars: De som sitter med innkjøpsansvar bør ha rødt lys hele året. ... men vi må ikke bli helt hysteriske så det blir latterlig her heller. Men når oppfatningen av hva som er korrump beveger seg, er det vanskelig å navigere.

Ove: mmm... bildet av Norge som et veldig ordentlig land – det blekner.

Denne diskusjonen får frem en meget interessant diskurs om grensedracting og etiske overveielser. Et normativt og dynamisk fenomen som dette er vanskelig for medlemmene å

behandle objektivt og klart. Det virker som om de er redde for å bli stemplet som ”skitne” hvis de har for mye uformell kontakt over bordet:

Menneskelig kontakt er avgjørende. Vi trenger et godkjennelsesstempel om at det er lov. Norge er et lite land. Når er vi i en prosess og når er vi i en potensiell kjøpsituasjon? Vi må få lov til å snakke sammen uten å bli stemplet som korrupte.

- Gunnhild

Det synes som om denne stemplingsfrykten deles av alle de tilstedeværende. Det virker også som at det er et dilemma mellom gruppens oppgave, altså å utarbeide etiske retningslinjer, og at disse retningslinjene ikke må ramme medlemmene. De oppsummerer imidlertid med at det skal være åpenhet og rom for skjønn. Det synes å være full enighet om at det ikke går an å si noe som helst i absolutte termer.

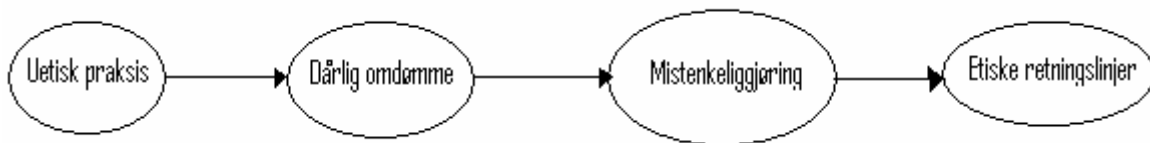
4.3 Hva kan man si om funnene?

La oss se hvordan disse funnene kan gi noen svar på oppgavens spørsmål. De legale normene legger forutsetninger, men er ingen aktiv del av informantenes hverdagslige refleksjoner. Vi har et relativt klart legalt rammeverk, men kjennskapen til dette er varierende. Derfor brukes moral. Mange har formalisert moralske normer i form av etiske retningslinjer. Sanksjonene knyttet til normene er usikre, men man kan kanskje hevde at en eventuell brist på omdømmet kan kalles en slags sanksjon av å bryte retningslinjene. Slike retningslinjer konstrueres i stor grad av hensyn til omdømme og publikum. Det sentrale for aktørene er hvordan det tar seg ut utenfra. Man kan kanskje si at slike retningslinjer kan fungere som manus i forestillingen for publikum. Slik sett er Goffmans dramaturgiske metaforer fruktbare, spesielt da informantene legger såpass stor vekt på hvordan ting tar seg ut fra utsiden. Gjennom å vise til etiske retningslinjer kan aktørene, i samspill med publikum, definere situasjoner som uproblematisk. Retningslinjene i kommunen er dårlig implementerte, og fungerer kanskje som moralsk alibi snarere enn som normer. Flere representanter fra entreprenørnæringen påpeker at bransjen har en selvpålagt granskelse på grunn av dårlig omdømme.

Når det gjelder møtene jeg observerte der etiske retningslinjer ble fremdiskutert, er dette en arena som minner om backstage i Goffmansk forstand. Her kan laget diskutere sine

uenigheter seg i mellom, og bli enige om en felles plakat. Det virker faktisk som om problemene med gråsoner er større når de snakker med hverandre enn når de snakker med meg i intervjuene. Dette støtter antakelsen om at det *er* gråsoner. De diskuterer omfanget av praksiser som gaver og smøring, men hovedfokus synes å være hvordan dette skal håndteres utad. Mange henviser til en ”syretest”; tåler det offentlighetens lys? De etiske retningslinjene har både som funksjon at de begrenser handlingsrommet, og at de legitimerer fremferd ved at praksiser holdes ”innenfor reglene”. Flere viser også tegn til bekymring for at ”det skal trekkes for langt” så ingenting blir lov. Det ble også hevdet på møtene at de mister kontrakter på grunn av etikk, de ønsker et mest mulig verdinøytralt dokument der de unngår ladede ord.

Det virker også som at det er en generell oppfatning om at slike retningslinjer fungerer som ”moralsk glasur”, at man bør ha en ”plakat å vise til”. Sammenhengen kan se slik ut:

Dette kan videre sees på som et våpen i kampen om å klassifisere ting. Man ”bør” ha lov til visse ting uten å bli stemplet som korrupt. Man kan se det i lys av sosialkonstruktivisme. Hvis man kaller noe for en spade, og argumenterer godt nok, så er det en spade. Retningslinjene er argumenter.

Alle de fem elementene i et korrupsjonsforhold gjør seg mest aktuelt i dette kapitlet. Det viser seg imidlertid at det er knyttet usikkerhet til hva *utilbørlighet* innebærer. Utilbørligheten knytter seg selvsagt til en form for *transaksjon*, men det er ikke sikkert at transaksjonen innebærer utilbørlige midler. Dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven. Videre snakkes det om *åpenhet*, her som en motsats til *tilslørthet*. Åpenhet gjør praksisen mindre problematisk, men det er ikke nødvendigvis slik at åpenheten nøytraliserer en påvirkning.

Kapittel 5 – Grensedragning

Det kan være problematisk for den enkelte å avgjøre hvor grensen går, altså i grenselandstilfellene. Den enkelte må, ut fra sin kjennskap til regelverket og ut fra sin personlige etiske standard, avgjøre om man syns ting er riktig.

- Jørn

På tross av klare grenser er det samtidig svært uklare grenser. Dette er et vanskelig område for informantene. I dette kapitlet vil jeg først ta for meg hvilke grenser aktørene setter for seg selv, og hvilke vurderinger og hensyn som ligger bak. Til slutt vil jeg vurdere funnene i forhold til sentral teori.

I dette kapitlet vil følgende delspørsmål besvares:

- **Hvordan trekkes grensen mellom akseptabel omgangsform og uakseptabel atferd/påvirkning?**
 - o Hvordan gjøres grensedragningen?

5.1 Grensedragningen – en skjønnsvurdering

Det er en vanvittig tynn grenselinje mellom det å bygge relasjoner og ta vare på hverandre businessmessig og det å være korrump da. Det er veldig lett for den utenforstående å vinkle det dit hen at det er korrump.

- Thomas

Det blir egenjustis. Ikke sant, og det må det nødvendigvis være også. Man kan jo ikke frata mennesker den retten til å vurdere situasjoner heller?!

- Gøril

Som vist i forrige kapittel har både kommune og entreprenører i overveiende grad relativt klare regler på hva man kan motta eller gi av gaver og lignende. Det virker som om det er en formell nulltoleranse, men at det likevel er en betydelig variasjon i subjektive oppfatninger. På tross av klare grenser er det paradoksalt nok svært uklare grenser for aktørene. Hver enkelt må trekke sin grense for akseptabel og ikke akseptabel påvirkning. Hva er greit og hva er ikke greit? Det er tydelig at dette er en vanskelig vurdering for mange.

Jeg tok en syretest av de som er på avdelingen her, vi er sju stykker. ... så spurte jeg hver og en: Hvor går din grense for hva du sender tilbake til jul, som du får fra leverandører? Vi på avdelingen kjøper inn tjenester for 15-20 millioner i året, det er ikke lite det heller. Det er mange anledninger til å få med seg noe ekstra. Jeg fikk sju helt forskjellige svar, og det er fra sju mennesker som jeg setter veldig høyt og som jeg mener er høyst oppgående. Godt over på plussida. Men sju forskjellige svar, sju forskjellige oppfatninger av hvor grensene går. Én mente at det er ikke noe grense, ”min integritet er til en hver tid intakt - det påvirker meg overhodet ikke hva det byrået måtte gi meg”. Og jeg tror ham på det, men problemet er at jeg vet ikke om andre tror ham på det.

- Jens

Som vi ser ut fra utsagnet til Jens er det også under dette tema vesentlig hvordan ting tar seg ut. *Det sentrale er hva som oppfattes.* Jeg har skilt ut fire transaksjonskategorier som jeg mener omfatter hele skalaen og som viser nyansene, i alle fall ut fra mitt materiale. Disse er ”smågaver”, alkohol, bevertning og turer/ikke-faglige arrangementer. ”Smågaver” omfatter ting som julekort, blomsterhilsen, profileringsartikler av mindre verdi, spekeskinke og lignende. Større materielle gaver synes ikke å eksistere blant mine informanter, dette var noe

som foregikk i ”gamle dager”. Slike ting oppfattes ikke som en gråsoner, men som et klart overtramp. Alkohol kanskje ikke så stor økonomisk verdi, men det vesentlig forskjellig fra det første på grunn av symbolsk. Bevertning innebærer lunsjer, middager og lignende. Turer er selvforklarende. Når det gjelder arrangementer så er det gjerne kultur og idrett som nevnes av informantene. Her er det et skille mellom med og uten ledsager.

Et hovedskille er at de to siste, bevertning og turer krever en aktiv deltakelse fra mottakeren, i direkte involvering til gaver. Det virker også som det er en betydelig forskjell mellom gaver, i denne sammenheng ”smågaver” og alkohol, som leveres personlig på arbeidsplassen og slike gaver som sendes hjem. Den økonomiske grenseverdien er også sentral i alle disse kategoriene – altså en pengesum eller noe materielt av en viss verdi.

Før jeg går inn på disse, la oss se litt på grensedragningen generelt. Det viser seg en forvirret holdning hos informantene som går igjen på nesten alle punktene under. Aktørene ser ikke for seg at det er mulig å sette en eksakt grense. Det finnes ingen fasitsvar. Kommunepolitikeren Øystein forteller:

En underordnet fortalte meg at han stussa på det han selv oppfattet som uetisk praksis da han selv begynte i etaten. På et tidspunkt så gikk han inn til sjefen sin og spurte om dette med gaver fra leverandører og sånn; ”Hvor mye er det egentlig jeg har lov til å ta imot?” spurte ham. Og han var smart, sjefen, og sa at ”du må ikke ta imot mer enn det du klarer å bære med deg”.

- Øystein

Lucy jobber for en privat entreprenør. Hun skisserer noen ”båser”:

Hva er ulovlig? Én ting er hva som er klart ulovlig, også har du grensa til hva som kanskje er ulovlig. Også har du det som er klart lovlig men som kanskje ikke blir betraktet som etisk, sånn som blir til Dagbladet- og VG-oppslag og sånn. Og så har du det som alle må mene er greit. Men det er veldig vanskelig å prøve å få de båsene klare da.

- Lucy

En informant fra det offentlige forteller videre:

Det kan være forskjell på samme gave ut fra kontekst. Det går ikke an å si noe i absolutte termer.

- Mia

Et annet generelt poeng som var ukontroversielt for aktørene har med tidspunkt å gjøre. Alle synes å være enige om at man ikke bør gi eller motta ytelser mens man er i selve saksbehandlingsprosessen. Mia sier det slik:

Vi har ikke satt noen grense. Men ved tilbud er det absolutt ikke lov å tilby noe.

- Mia

Nok en gang ser vi at det er uklare grenser til tross for at det egentlig er klare grenser. I praksis blir det vanskeligere.

A) Transaksjoner: Gaver og ”småting”

En tilsynelatende tendens er at man ikke kan ta imot noe særlig, men at det blir en vurdering fra gang til gang. Nina er etatsdirektør og uttrykker seg slik:

Du kan ikke ta imot gaver. Jeg tror nok et julekort er greit, men jeg tror ikke en flaske vin er greit. Eller jeg vet at det ikke er det. Men sånn å la seg invitere på ting og tang og sånn, der tror jeg nok at det er såpass klart for de fleste at det sier vi nei takk til altså. Jeg har fått forespørsler fra ansatte om de kan ta imot ting. Det har gått på sånn en flaske vin og sånn. Altså, en spekepølse synes jeg nok er greiere enn en flaske vin... .. det er veldig mye egenjustis.

- Nina

Som det vil fremgå av kapitlet er det imidlertid ikke så enkelt. Det virker likevel som om det er konsistens på at mindre reklameartikler, julekort og blomster av moderat karakter stort sett er akseptert og ansett som uproblematisk. Det kan kanskje virke som å dra det til det hysteriske og i det hele tatt nevne dette, men det virker som å være en slags minste felles

multiplum. Dette gjør seg gjeldene på tvers av gruppene. Det var mange eksempler, her er noen:

Hvis du får en blomsterbukett, altså en bøtte med tulipaner til 150 kroner, det regnes som akseptabelt i dag.

- Mette

Det hender jo at jeg får julekort. God jul og godt nyttår og en konfekteske. Det gidder jeg ikke å gjøre noe med. Men går det utover det så syns jeg ikke det er noe ålreit.

- Øystein

Du får jo alltid en eller annen sånn gave. Ikke sant sånn t-skjorte eller et eller annet og det er selvfølgelig helt kurant.

- Nina

Altså hva det står på kulepenen din, det syns jeg ikke er så veldig farlig. Men det skal være fint lite som er akseptabelt altså. Men om en kommunalt ansatt et eller annet sted mottar en blomsterkvast eller en bok eller et eller annet som takk, det syns jeg ikke er noe å hisse seg opp over altså.

- Gørild

Slike svar går igjen på dette ”alvorlighetsnivået”, og jeg ser ingen grunn til å drøfte dette noe ytterligere. Her er det konsensus om at dette er uproblematisk. Før jeg går videre til neste kategori kan jeg nevne noen av informantenes eksempler på ”smågaver” av større verdi som ligger i et grenseland. Her var det litt mer grumsete og uoversiktlig igjen.

Vi har sagt at gaveartikler og sånne enkle ting kan vi motta. Men jeg har et eksempel da. For noen år tilbake så fikk, var det 30 store påskeegg? Sånn kjempestore altså. Noe voldsomme greier med godteri inni. La meg si at et påskeegg var verd kanskje 200 kroner da, med godteri. Og da sendte vi rett og slett, var det 24 vi sendte tilbake? Så beholdt vi seks. Slik at det ble lagt ut en i hver etasje til avslutningskaffen før påskeferien. Og da ga vi beskjed til leverandøren at det her vil vi ikke ha. Vi vil gjerne ha de seks som ikke kan bruke, men 36? Da blir det så store verdier... og vi kunne ikke skjønne hvorfor det skulle være sånn overflod, det var jo eske på eske ikke sant. Det er unødvendig.

- Espen

Det virker her som om Espen mener det er mindre problematisk dersom gaven legges ut i fellesområdet til alle. Da er det mindre tilslørt. Flere andre nevnte det samme, men det er ikke sikkert det løser problemet:

Dette med å håndtere gaver. Hvis man ikke gjør giveren oppmerksom på at gaven er loddet ut eller lignende så kan jo han tro at han har påvirket.

- Møtedeltaker

Man kan tydelig skimte en dobbelthet og en viss inkonsistens på dette punktet. Ingenting er lov, men det må vurderes av den enkelte fra situasjon til situasjon. Og forresten; ingenting er lov, men ikke *ingenting*. ”Ubetydelige” ting uten ”nevneverdig verdi” er kurant. Men hvor går grensen til ”ubetydelig” og ”nevneverdig”? Her er det variasjon.

B) Transaksjoner: Alkohol

Hva er det ålreit å ta imot? Blomster eller vin, som vi har lagt oss på? Det er lettere å håndtere hvis det er absolutt med å si at ingenting er lov.

- Mia

Jeg går opp et nivå på ”alvorlighetskalaen”. Nina gir uttrykk for at man ikke kan la seg invitere til turer og lignende, men at det finnes en grense for hva man kan ta imot av andre ting og at dette ofte blir egenjustis, samtidig som hun sier at man ikke kan ta imot gaver. Jeg ber Nina utdype litt mer og spør om det er noe hun mener at kommunalt ansatte *kan* motta:

Da må det være mindre enn en flaske vin da. Fordi at akkurat det der med vin og brennevin, det er jo så touchy her i dette landet vet du. Sånn at da må det være mindre enn det.

- Nina

Nina nevner noe som er en klar tendens hos alle informantene, nemlig at det er en ganske rigid grense på alkoholholdige gaver³². Det går en klar grense ved dette punktet. Det ser ut til at vin og ”flaskegaver” har en symbolsk mening som er uavhengig av den økonomiske

³² Jeg omtaler her alkoholgaver som flasker som blir gitt i gave, ikke alkohol som blir servert i forbindelse med bevertning, noe jeg kommer tilbake til.

verdien, og at dette er noe som informantene er ganske bevisste på. Jørn er bystyrepolitiker. Også han gir uttrykk for denne grensen ved alkohol:

Det er en merkelig moralsk holdning i dette landet her. Det er at blomsterbuketter til 250 kroner, det er det ingen som sier noe til at du får som presang i en eller annen sammenheng liksom. Kall det gjerne smøring eller kundepleie eller noe sånt noe, ingen sier noe! Men hvis du istedenfor å kjøpe blomster til 250 kroner kjøper én flaske vin til 100 kroner, så begynner folk og sperre øynene opp altså. DA er det plutselig blitt smøring. Blomster er liksom ikke smøring, for det er så "vanlig". Sånne ting er merkelig.

- Jørn

Jørn har altså registrert den symbolske grensen ved alkoholholdige gaver, men kan ikke helt forstå hvorfor det er slik. Likevel er han også veldig klar på at det er sånn. Han forklarer videre:

Altså i forhold til blomster og vin så er det andre ting enn verdi som spiller inn, for da har vi et sånt symbolsk aspekt ute og går her. Akkurat som det å bli tatt med ut for å spise, det er veldig stor forskjell på om du blir spandert på på McDonalds eller på Teaterkafeen. I folks øyne. Selv om du kanskje spise for like mange kroner på McDonalds som du spiste to smørbrød på Teaterkafeen. Det er bare det at Teaterkafeen er noe annet enn McDonalds ikke sant.

- Jørn

Mette er saksbehandler i kommunen. Hun forklarer det slik:

Jeg ville aldri ta imot en vinflaske, selv om en vinflaske for eksempel var mindre verd enn en tulipanbukett. Fordi i Norge er vin befengt. Alkohol er litt sånn pestbefengt, så det skal du ikke ta imot. Men blomster, det visner og det er greit. Du blir ikke full av det, ikke sant, sånn at det er litt mer kurant altså.

- Mette

Det er altså en tydelig oppfatning om at det er en symbolsk grenseverdi ved alkohol. Mette er inne på at blomster er bedre enn vin fordi "du ikke blir full av det". Jørn nevnte også et eksempel han mente dreier seg om det samme; McDonalds og Teaterkafeen. Dette har med å gjøre hva slags signaler innholdet av en gave eller en gest sender. Alkohol appellerer til

assosiasjoner folk har om det, noe som i norsk kultur gjerne er noe hyggelig og sosialt. Espen er direktør i et kommunalt foretak. Han kunne fortelle meg en historie der han så at det ble levert polvarer til avdelingen. Disse flaskene ble senere borte:

... for folk lurer på hvor de vinflaskene ble av. Jeg sa jo nei! Men hvor ble de av nå når han [han som leverte] ikke har de med når han går igjen? Det må jo være noen jævler her som tar de flaskene! Det er ikke noe særlig heldig å ta imot vin.

- Espen

Espen modererer seg imidlertid etter hvert da han forklarer videre:

Jeg driter i en flaske vin, jeg mener det er for strengt. Jeg skulle gjerne sett at vi fikk noen flasker vin... ... du må ikke drive og diskutere på vin altså, du må se på systematikken og hvordan anbudsreglementet blir praktisert. Det er der penga ligger. Disse gutta har råd til å kjøpe seg vin sjøl altså... ... altså den vinflaska til hundre kroner, den kan du kjøpe sjøl.

- Espen

Jørn deler denne holdningen, men vet om mange andre som ikke gjør det:

Vi har jo forskjellige terskler for hva vi mener er ok. Jeg kjenner jo politikere som hadde sagt ja til både én og seks flasker vin og litt av hvert. Og det gjør at disse grenselandsbetraktningene blir vanskelige, fordi det er den enkelte, og målestokken til den enkelte, som avgjør det.

- Jørn

Det viser seg at det var flere som anerkjenner alkoholgrensen, men som mener det er for strengt. Jens representerer en markedsledende entreprenør:

Vi har sendt vin. Vi har hatt en grense på én flaske, og nå er den opphevet. Nå gjør vi ikke det lenger heller. Og det tror jeg kanskje er å gå for langt. Jeg kan ikke se for meg at noen får sparken av en flaske vin.

- Jens

Jens forklarer at grensen på én flaske er opphevet, altså at grensen nå er på null flasker. Samtidig sier han at det ikke er så farlig med en flaske vin, og at ingen får sparken på grunn av dette. De etiske retningslinjene sier at grensa er null, men det har ikke noen konsekvenser hvis man likevel får en flaske vin. Lucy er enig, men mener flasken ikke bør være for dyr:

Hvis en kommunalt ansatt får en flaske vin så mener jeg det er helt, helt ok. Og det tror jeg de mottar også. Jeg mener det er helt OK, kan ikke tenke meg at det påvirker noe som helst. Med mindre det er en flaske til 2000 kroner da.

- Lucy

Her kunne jeg fortsatt med mange tilsvarende utspill. Datamaterialet virker mettet på dette punktet, så jeg går videre. De mest sentrale poengene kan imidlertid oppsummeres i tre punkter. Det første er at det synes å være en følsom grense ved alkohol. Det andre er at aktørene vurderer dette subjektivt og personlig på tross av et klart regelverk, og det tredje er at versjonene fra kommunal og privat side ikke stemmer overens³³. Hvordan disse vurderingene gjøres kommer jeg tilbake til litt senere i avsnittet.

Til punkt A) og B) – om å motta privat eller på jobb

Et tilleggspoeng som er verdt å nevne er om det er noen forskjell på om gaver mottas privat, altså hjemme, eller på jobben, i forhold til hvordan aktørene gjør sin grensedragning. Det virker som om dette er tilfelle. Det er ”skumlere” dersom ting kommer på døra di:

Det er like strengt på at du ikke skal ta imot, men det er verre å få det hjem for da er det enda mer i det skjulte.

- Espen

Forskjellen er jo at når ting blir sendt til et kontor så er det flere som vet om det. Hvis det leveres privat så kan det skape et mer personlig forhold, ved at ingen vet om det. Og hvis det er gaver av betydning så er det jo uryddig. Jeg husker en historie om en som

³³ Da dette er en kvalitativ undersøkelse kan ikke dette sies å være en absolutt generell tendens, men det er en klar tendens i mitt materiale.

tilfeldigvis hadde samme navn som daværende sjefen i Statsbygg³⁴. Han fikk levert til jul en ganske stor ladning med edlere polvarer som ble levert på døra. Han skjønnte ingenting. Så gikk det opp for han at det var navnet hans som var forvekslet. Så jeg oppfatter det som en åpning for at det er mer fordekt når det leveres privat.

- Øystein

Her kan man lese at det er mer tildekt og mer i det skjulte når ting sendes til hjemadressen din, og at det dermed også er mer problematisk. Dette er noe de fleste informantene sier seg enige i.

C) Transaksjoner: Bevertning

Det neste som viste seg sentralt var invitasjoner på turer, bevertninger og representasjon. Jeg skal ta for meg bevertning og representasjon først. Dette blir hos entreprenørene sett på som en vanlig, nødvendig og helt uproblematisk affære. Her virker det også som om alkoholgrensen ikke gjelder på samme måte som om flaskene er en gave i seg selv. Men alkohol ikke er akseptert innenfor vanlig ”kontortid”. Lunsjer og middager blir rett og slett ikke sett på som et grenseområde av denne gruppen. Jens forklarer det slik:

Vi kan sette oss på Teaterkafeen og spise lunsj, og snakke fritt og uforpliktende. Det er viktig. Ikke gave, men en nødvendighet... Men det går en grense på vin. Er det vin til maten? Nei, det er kontortid og de fleste kjører. Nei det trenger vi ikke. Er det middag så er det vin til maten, og da er det ett eller to glass. Kanskje en avec. Én avec – kanskje! Så har vi noen sånne grenser da. Men det er ikke gave å spise mat sammen... Da går grensen på ett eller to glass vin og ev avec. Da er det ikke mer...

- Jens

Middager, lunsjer og lignende blir hos denne gruppen tatt som et selvsagt uproblematisk tema. Det blir ikke ansett som gave, selv om det er en transaksjon eller et bytte. Thomas arbeider i en mellomstor entreprenørbedrift. Jeg spør han om det er noen gaver eller lignende han mener at kommunalt ansatte *kan* motta:

³⁴ Jeg anser dette som unødvendig å anonymisere da dette en kjent historie som har kommet for en dag. Vedkommende sjef i Statsbygg er ikke, og var ikke, involvert i saken. Og han er heller ikke sjef lenger. Dette er mange år siden.

Thomas: *Nei, ingenting. Da må det være at folk prøver og drive ulovlig da.*

Intervjuer: *Hva med middager og lunsjer og sånne ting?*

Thomas: *Ja det er mulig så klart. En lunsj og sånne ting. Ikke fest, men at man går ut og tar en middag. Det er lov. Men å gå noe lenger enn det. Hvis noen skulle drista seg til og bedt dem med på tur eller noe sånt... det har de ikke lov til.*

Thomas fortsetter:

Ja, de[de kommunale] blir med på en middag, det synes de er hyggelig. Men noen større ting føler jeg at de er veldig restriktive på hva de ønsker å være med på.

- Thomas

Thomas anser ikke engang disse tingene som relevante for problemstillingen. Middager og bevertning er ikke gaver og er uproblematisk og vanlig. Dette var gjengs oppfatning hos entreprenørene. Det er imidlertid interessant å merke seg at informantene fra kommunal side ikke er enige. De har et strengere syn. Her blir det lagt stor vekt på omfanget og lokaliseringen av måltidet, og ikke minst hvem som betaler. Det skal ikke være for mye mat, som i et stort måltid. Det skal helst foregå med faglig innhold, og i kommunens lokaler.

Etatsdirektør Nina forklarer:

Jeg skal si deg at byggekomiteen for Solbekken skole³⁵, de hadde møter og de hadde selvfølgelig entreprenøren til stedet. Der var det vafler, kaffe og te. Punktum finale! Og de var alltid holdt på Oslos arena. Og jeg vet jo at det har vært i forbindelser med reforhandlinger av kontrakter og sånne ting, så har jeg kolleger som sier at entreprenørens advokat ringer og sier "kanskje vi kunne møtes på Louise på Aker brygge?" eller noe sånn. "Nei det passer ikke". Vi kan møtes på mitt kontor, på møterommet. Og det tror jeg er helt vanlig.

- Nina

³⁵ Navnet er fiktivt.

Mette er saksbehandler, og er helt enig med Nina:

Jeg vil ta imot kaffe. Kjeks og wienerbrød? Ja okay. Men ikke lunsj – nei! Nei jeg syns ikke lunsj heller jeg altså. Men jeg ville heller aldri sagt ja til å komme til en lunsj også kommet med matpakke. Da ville jeg ha avverget det.

- Mette

Mette tenker seg godt om og kommer med et unntak:

Det er mulig at den grensen min for lunsjen er... underveis i saksbehandlingen ville jeg ikke gått med på noen lunsj. Men som avslutning på byggesaken i forbindelse med åpningen av en greie, hvor mange mennesker er invitert så vil det muligens være annerledes. Men vanligvis så skjer ikke det med sånne sittelunsjer og stor ståhei, det er av typen pinnemat og et sjampanjglass.

- Mette

Mette trekker altså en grense ved ”sittelunsj”, en enkel tilstelning med pinnemat ved avslutningen av en sak er akseptabelt. Mette ser videre en forskjell i grensene på gaver som overleveres, som omtalt under punkt (A) og gaver som krever en aktiv deltakelse, som bevertning, arrangementer og turer:

Du får den tilleggspåvirkningen med at de snakker med deg også!

- Mette

Det virker altså som om informantene fra kommunal side er ganske bevisst på disse tingene. De erkjenner imidlertid at selv om de sier nei, så blir de hyppig invitert:

Jeg har jo blitt invitert, og det har sikkert de andre også, på sånne ting. Hva er det det heter for noe da, den kafeen som ligger oppi skråninga? – Ekeberg-restauranten. Men jeg var jo ikke der. Det var en middag. Jeg er litt sånn at det ikke er greit, så jeg har liksom ikke gjort noe sånt. Men det er jo mye sånne typer ting.

- Ragnhild

Disse informantene fra kommunen forteller altså at de ofte invitert på ting, men at de sier nei. Dette kan tyde på at det er noen som sier ja, siden invitasjonene stadig fortsetter å komme.

Alle disse informantene gir meg inntrykk av at de nok er ”spesielt strenge”. De er aldri med på slike ting:

Det varierer nok noe, men de fleste, sånn som vi snakker om det i dag, ligger omtrent der. Selv om jeg regnes nok som litt streng [ler], jeg gjør visst det altså.

- Mette

Selv om alle i denne gruppen er mer bevisst enn hos entreprenørene, er ikke alle like strenge med seg selv:

Vi aksepterer lunsj og beføring og sånn.

- Espen

Jørn er kommunepolitiker og bemerker at det er individuelle forskjeller når det gjelder å la seg påvirke av bevertning:

Noen vi si at; ”festmiddag, da blir jeg påvirket”. Og andre sier; ”det skal mer til enn en festmiddag for å få meg, positivt eller negativt, påvirket. Jeg er hard som en nøtt likevel.”. Og det kan være sant i begge tilfeller selv om du får forskjellige svar.

- Jørn

Det understrekes videre, blant alle informantgruppene, at det aldri er kommunal side som tar initiativ til verken gaver, bevertning og representasjon eller turer. Det er det de private entreprenørene som gjør. Jeg spør entreprenørene om de har opplevd slike initiativ fra kommunal side:

Nei. Ikke i det hele tatt. Det har vi aldri opplevd. Det hadde vært hyggelig om de hadde gjort det, men det gjør de ikke. Altså i hvert fall ikke i form av noe initiativ eller noe. Det har jeg aldri vært med på.

- Thomas

En annen forklarer det på slik:

Jeg tror de er veldig tilbakeholdne på det. Til å selv ta initiativ i hvert fall. Men jeg hørte faktisk en kommentar her om at ”ja de sier ja til mye forskjellig, disse kommunalt ansatte”. Så jeg tror

det er fortsatt en del sånn. Men i den rollen jeg sitter i har jeg aldri opplevd at de tar noe initiativ til det. Da er det vi som inviterer.

- Lucy

De kommunalt ansatte har altså ikke for vane og legge opp til, eller å selv ta initiativ til slike ting selv, selv om de kan bli med dersom de blir invitert.

D) Transaksjoner: Turer/Arrangementer

Selv om det synes å være en viss forskjell i alvorlighetsgrad her, at turer gjerne blir å anse som noe drøyere enn lokale arrangementer, så behandler jeg dem under ett. Dette på grunn av at det er relativt like vurderinger og grensedragninger fra informantene på disse områdene.

Det virker å være ganske vanlig å invitere på arrangementer:

Altså pleiing og ta med folk på fotballkamper og sånne ting – det gjør vi som alle andre, men jeg bruker ikke mye tid på det

- Thomas

Jeg spør Thomas om han anser dette som smøring:

Nei det er det i hvert fall ikke! Eneste grunnen til at ConstructBygg tar med noen på turer, fotballkamp eller på en middag, vil være at vi blir bedre kjent. At folk som liker hverandre og syns det er ålreit å jobbe sammen kan skape et bedre samarbeid i fremtiden.

- Thomas

Her kan man tydelig se hvordan aktørene definerer ting for seg selv som ålreit eller ikke. Som en kan lese av utsagnet til Thomas, anser han ikke det å ta med folk på arrangementer som smøring eller noen gave i seg selv. Det er for å bli bedre kjent. Espen mener til og med at det er for lite av sånne ting, og ser gjerne at det burde vært mer:

Jeg har stussa litt på hvorfor det ikke er satt av mer penger til utvikling av relasjoner [Espen sikter trolig privat side]. I Sverige er sånne hockeymatcher og det og ta med på middag mye mer vanlig, de har eget budsjett på det. Så det er ikke noe feil i det.

- Espen

Espen mener altså det bør settes av mer penger til utvikling av relasjoner. Han mener det ikke er noe feil i det og begrunner det med at det er mer av det i Sverige.

Når det gjelder turer gir informantene meg et par interessante eksempler. Det ene er fra Lucy som jobber for en markedsledende entreprenør. Det andre fra Jørn, som er politiker. Lucy's bedrift har invitert på tur og Jørn har selv blitt invitert på tur. Lucy mener det er de kommunalt ansattes ansvar hvis de sier ja til noe som kanskje er over streken. De har hatt en sak som kom for dagen i pressen:

Dette var det oppslag om i Dagbladet eller VG. Hvor vi hadde invitert kommunalt ansatte på helgetur med koner og menn. Det var ikke så veldig lurt egentlig, ut fra dagens regime liksom. Men vi har nå gjort det da, i årevis. Og vi hadde diskutert det i forkant og mente at det fortsatt var greit. Det går jo på at kommunalt ansatte har veldig strenge retningslinjer for hva de kan være med på og ikke – og slik vi ser det, først og fremst er det først og fremst deres ansvar å si nei til sånne ting.

- Lucy

Lucy nevner at det ikke var så lurt ut fra ”dagens regime”. Dett vitner om at hun har registrert den generelle holdningsendringen vi har sett de siste årene. Det kan også virke som om Lucy mener at dersom det er skjedd noe overtramp så er det kommunen som er ansvarlige fordi de er underlagt strengere lover. Dette er imidlertid ikke tilfellet. Som nevnt, så rammer loven både giver og mottaker.

Jørns historie er litt annerledes. Han ble invitert og dro alene på tur:

Nevnte jeg at jeg var med på den åpningsturen for Sea-Cruise? [Jørn fortalte før båndopptakeren ble skrudd på om en invitasjon på VIP-cruise med en ny fergeforbindelse, etter et positivt samarbeid med kommunen i samferdselsanliggende. Turen foregikk før ruten åpnet for ordinær trafikk, der både samarbeidspartnere og kjendiser var invitert] Ja, min vurdering var at det der har ingen innvirkning på meg,

dessuten så gjør jeg jo rederiet en tjeneste ved å være prøvekanin, ikke sant? Det er min vurdering. Og jeg tar ikke med meg kona eller noe, det er ikke noe heisatur. Jeg reiser bare alene fordi at det er interessant å være med på. Mens byrådens konklusjon var at "nei det kan jeg ikke ta imot fordi at da kan jeg bli hengt ut i pressen. Så det gjør jeg ikke".

- Jørn

Det er interessant å legge merke til Jørns ordvalg: ... *jeg tar ikke med meg kona eller noe, det er ikke noe heisatur*. Jørn definerer "heisatur" som en tur der man har med ledsager, og der setter han sin grense. Jørn er videre inne på at byråden takket nei av frykt for å bli hengt ut i pressen. Dette med å bli hengt ut i pressen og det med påvirking vil jeg komme tilbake i neste kapittel. Jørn forsvarer sin vurdering med at alle saker med rederiet var avsluttet og at det dermed ikke er noe å la seg påvirke mot. Jeg spør Jørn om det var sannsynlig at han fikk noe med rederiet å gjøre igjen:

Jørn: Ja.

Intervjuer: Er det noe man tar hensyn til når man vurderer sånne ting?

Jørn: Ja men det har jeg jo gjort også. Og den turen, for mitt vedkommende så spiller det ingen rolle. Min innstilling til fergerederiene, og det selskapet spesielt, er ikke påvirket at jeg har vært med på den turen.

Intervjuer: Hva hvis du hadde vært med på den turen før det hadde blitt fattet vedtak da?

Jørn: Det hadde vært mye verre.

Jørn mener altså at det hadde vært mer problematisk dersom han hadde pågående saker med rederiet, samtidig som han, noe selvmotsigende, holder det som sannsynlig at han vil jobbe med deres saker i fremtiden. Dette spiller ingen rolle for han, hans innstilling er ikke påvirket.

Jeg snakker med andre informanter om denne turen, blant annet Øystein. Han sitter i samme bystyre og har ikke fått en slik invitasjon:

Det har jeg ikke hørt om. Jeg tar det som en god ting at jeg ikke ble invitert. Det tar jeg som en hedersbevisning.

- Øystein

I dette utsagnet ligger det en ganske klar dom av hva Øystein mener om dette. Han ville aldri ha vurdert å takke ja til noe sånt – og mener det er et kvalitetstegn at han ikke fikk noen invitasjon.

Til punkt C) og D) – Betale selv? Med ledsager?

Også her er det en relevant tilleggsfaktor. På turer og arrangementer er det diskusjon om hvorvidt man betaler regningen selv. Det er imidlertid ikke snakk om at man skal betale personlig, men at arbeidsplassen betaler. Når ikke vedkommende faktisk betaler selv, så kan effekten like fullt være til stede:

Mia: Men hjelper det at man betaler selv da? Det er jo selvsagt alfa omega, men hvis turen bare er kosetur, er det nok da?

Møtedeltaker: Poenget er at arbeidstakeren betaler ikke selv uansett!

Det antydes her at hvis en tur ”bare er kosetur”, altså uten faglig agenda, så kan en problematisk effekt likevel være til stedet. Videre poengteres noe viktig: Selv om aktøren betaler selv, er det arbeidsplassen som betaler og ikke aktøren personlig. Det vil kanskje ikke gjøre noen forskjell for den enkelte med beslutningsmyndighet. Det er imidlertid enighet om at man *bør* betale selv:

Men hvis vi skal være med leverandører [på turer] så betaler vi selv.

- Espen

Dette er gjengs oppfatning av hvordan det bør være:

Hvis vi blir invitert med på en reise av noen så vurderer vi det. Og hvis vi sier ”ja takk det vil vi være med på”, så betaler vi det selv. Vi lar oss aldri bli betalt for... og det gjelder også arrangementer.

- Jens

Dette er imidlertid ikke så åpenbart på lunsjer og middager:

Noen ganger betaler de, andre ganger betaler de. Det er vanlig at de som inviterer betaler... Men grensa går når man har med seg koner og familie og bestemødre altså.
- Espen

Espen kommer inn på enda en faktor som gjør seg gjeldende, og som det ikke er særlig rom for blant informantene, nemlig det å ha med ledsager:

At noen tar med ut til festmiddag og sier at "det gjør ikke meg noen ting om du tar med kona de når vi er ferdig med prosjektet". Det er vanlig innenfor entreprenørbransjen. For eksempel å komme med sånne avslutninger av prosjekter. Og jeg skal ikke si at man ikke gjøre det.
- Jørn

Jørn, som tidligere antydte at det er heisatur hvis man tar med kona, sier altså at dette er vanlig innfor entreprenørbransjen. Han forstetter:

Hvis jeg som ansatt i kommunen... og Skiforeningen eller en annen kom og sa at "vil ikke du ha billetter til tribunen på Holmenkollrennet? For jeg har noen billetter som du kan få". Så ville nok de fleste si ja uten videre. Men når du kommer til "vil ikke du ta med deg kona de og være med på olympiade?" Så bør... vil nok de fleste si at "jeg vet dette foregår i privat sektor, men vi har ikke anledning". Men jeg tror nok det foregår. Det kan jo være alt. Alle nivåer av gaver og sånn. En reise til olympiaden er jo relativt langt opp, eller utpå kanten. Men sånn "bli med meg på fotballkamp og se på Lyn eller Vålerenga eller noe sånt noe spille fotball, det er nok med på den tolererbare siden.
- Jørn

Jørn påpeker her at selv om de fleste takker nei, så tror han det foregår. Dette er kanskje også naturlig å gå ut i fra siden de i det hele tatt får invitasjon. Et sentralt aspekt her blir at relasjoner er abstrakte og ikke "ting-aktige". Det økonomiske aspektet forsvinner. Og selv om man betaler selv, betaler man ikke fra sin egen private økonomi. Man kan stille spørsmålsteget ved hvor stor betydning hvem som betaler har for en eventuell påvirkning.

En økonomisk grense? Utilbørlighet

Nok en tilleggsfaktor gjør seg gjeldende på tvers av kategoriene (A) til (D), nemlig hvorvidt det settes en konkret og ren økonomisk grenseverdi til hva som er akseptabelt.

Jeg får meget tvetydige svar fra informantene. De fleste er inneforstått med at den økonomiske grenseverdien er null. Men ettersom de forteller er ikke dette riktig så enkelt likevel.

Vi har sagt at grensen går ved ting som ikke kan ha noen konsekvenser for at du skal velge andre leverandører. Da tror vi at 300 kroner... det tror vi ikke gjør store utslaget.
- Espen

Det ligger et betydelig rom for skjønn i vurderingen *ved ting som ikke kan ha noen konsekvenser for at du skal velge andre leverandører*. Espen fortsetter etter en liten tenkepause:

Espen: Så det er klart jo dyrere og finere tingene er, jo lettere påvirkelig blir du. Så grensa er jo null!

Intervjuer: Ja eller 300?

Espen: Ja... 300 ja.

Espen viser en tvetydighet her. Grensen er null, men de har likevel satt en grense på 300 kroner. Jo dyrere tingene er, jo mer påvirkelig blir man og jo mer utilbørlig virker transaksjonen. Gøril kommer fra en privat entreprenør der de også har en slik grense:

Vi har regler som sier at gaver over en viss verdi, nå husker jeg ikke eksakt verdi men jeg mener det var 600 kroner, det skal returneres til den som gir gaven. Og vi gir heller ikke bort gaver over den verdien. Jeg kan gi et eksempel: Digg&Cut sendte en gressklipper til tre i ledergruppen. De fikk én hver. Og det ble vurdert som en så dyr gave at vi ikke kunne ta imot den, så den ble returnert.

- Gøril

Det virker som om man aldri blir helt klok på disse grensene, uansett kategori. Det er tvetydighet og skjønnsvurderinger hele veien. Samtidig som det er klokkeklart: Grensen er null. Eller 300, eller 600. Eller det kommer an på. Dette er en et interessant funn i seg selv.

Det forteller oss at det *er* en gråson, der ingen helt vet hvor de skal trå. Når det gjelder dette siste punktet om en økonomisk grenseverdi, så var det særlig én informant som skilte seg ut med en noe spesiell grenseregulering. Lucy mener at det er avhengig av hvor mye du tjener og hvor mye penger du har:

Det er jo kanskje sånn at det du ikke har råd til å kjøpe deg selv, det bør du heller ikke ta imot. Hvis du ønsker å få en middag på Bagatelle for eksempel eller en tur til Sveits eller noe sånt. Hvis det er noe du ikke har råd til å kjøpe deg selv så bør du ikke ta det imot liksom, fordi da tror jeg det påvirker mer enn hvis det er noe du fint kan oppnå med egne midler.

- Lucy

Det er ikke vanskelig å se for seg at dette er en regel som hadde blitt svært vanskelig å bruke i praksis. *Hvis det er noe du ikke har råd til å kjøpe deg selv så bør du ikke ta det imot...* Det kan likevel være riktig at man er mer tilbøyelig for å bli påvirket dersom man mottar ting man vanligvis ikke selv har råd til.

Er du i tvil? Ta det opp med sjefen

Det er noen klare fellestrekk. Det er egentlig veldig strengt, med formell nulltoleranse. Informantene reagerer ofte med at det er tulle å diskutere julekort og blomster, likevel er det dette det var mest konsensus om grensene på; det er greit. Det går videre tydelig frem at her er det utvilsomt gråsoner, tvetydighet og forvirring. På den ene siden er det nulltoleranse, på den andre siden så er det opp til egen ryggrad. Det er tydelige spenn i subjektive oppfatninger om hva som er akseptabelt og ikke er akseptabelt i forhold til punktene ovenfor. En oppfatning deler imidlertid alle informantene, uavhengig av gruppetilhørighet, nemlig at dersom den enkelte er i tvil om hva som er riktig så bør vedkommende ta det opp med sin sjef. Jørn forklarer det slik:

Når du får et tilbud om et eller annet som du er i tvil om, så må jo den enkelte ta det opp med sin sjef eller i avdelingen sin og sånn. Om de kan forstå det dit hen at det er mulig å ta imot denne ytelsen eller presangen eller hva det er. Så må vedkommende forstå det og diskutere det med avdelingen sin.

- Jørn

Denne holdningen blir gjengitt av de fleste informanter, selv om de også her motsier seg selv ved å mene at det er en personlig vurdering.

I et ambisiøst forsøk på å oppsummere og å si noe felles så er det én ting som virker krystallklart; at ingenting er krystallklart. Videre er det en dominerende tendens at smågaver av ubetydelig verdi er helt greit, men alkoholholdige gaver er problematisk – med noen unntak. Bispising og servering er greit, noen ganger i noen former. Turer og arrangementer likedan, men man betaler helst regningen selv. Det er problematisk å ha med ledsager, det blir ansett som unødvendig. De har likevel inntrykk av at det forekommer. Alle ytelsene bør unngås i selve saksbehandlingsprosessen, det tar seg dårlig ut.

5.2 Vurderingene bak grensedragningen

I forrige avsnitt har jeg beskrevet aktørenes grenser, noe som blir et bakteppe for dette neste punktet. Jeg skal nå drøfte nærmere hvordan aktørene begrunner sine standpunkter og vurderinger.

Relasjonsbygging, vennskap og kjennskap

De kategoriene av gaver og ytelser som ble skildret i forrige avsnitt, vil av flere bli betegnet som relasjonsbygging og ”normal forretningskultur”, selv om de rent analytisk kan være å regne som transaksjoner. Andre vil være strengere i sin vurdering av disse. Mange vil, med bred støtte, hevde at gode relasjoner er en forutsetning for et velfungerende forretningsliv, også mellom offentlig og privat sektor. Under dagens regime, der terskelen er lav for å utløse ramaskrik, skandaler og saftige overskrifter, opplever mange relasjonsbyggingen som et etisk dilemma. Mange gir uttrykk for at det er nødvendig, men forbudt. Det å komme innpå

hverandre er både en forutsetning for kommunikasjon og en påvirkning i seg selv. Spørsmålet blir da om påvirkningen er akseptabel i allmennmoralisk forstand. Det kommer kanskje ikke som noe overraskelse at det heller ikke her foreligger fasitsvar. Likevel ser det ut som om det er mer greit dersom det foregår åpent.

Ordet *relasjonsbygging* sikter i sin enkelhet til en prosess der en bygger opp relasjoner. Ut fra intervjuene kan man lese flere nabobegreper som good-will-arbeid, partnering, kundepleie og ”etablering av tillit”. Det sosiale aspektet er sentralt. Alle gaver, middager, turer, arrangementer og lignende kan være å regne som relasjonsbygging. *Relasjonsbygging* virker også som å være et langt mindre ladet ord enn det *påvirkning* synes å være.

Det virker som om relasjonsbygging er et tema for entreprenørene, ikke for de kommunalt ansatte. Dette går på forholdet og relasjonen mellom oppdragsgiver og oppdragssøker.

Relasjonsbygging – det er fornuftig og kostnadsbesparende. Det er lov å bygge tillit, men det skal ikke gli over i utilbørlig påvirkning.

- Lars

Lars nevner noe interessant; relasjonsbyggingen skal ikke ”gli over i” utilbørlig påvirkning. Dette ordvalget forteller en god del om hvordan denne overgangen nettopp kan virke glidende og vag.

De kommunalt ansatte legger ikke så mye vekt på relasjonsbygging, noe som nok er naturlig da det er de som sitter på oppdragene og kan velge oppdragssøker. Konkurransen gjelder mellom de oppdragssøkende, kommunen behøver ikke å konkurrere. Mette er saksbehandler i kommunen, hun forteller det slik:

... vi driver ikke noe sånn partnerpleie i betydningen at dette er kunder som vi gjerne vil beholde eller ha igjen. For det har ikke vi noe behov for.

- Mette

Relasjonsbyggingen henger tett sammen med vennskap og kjennskap. I alle fall på den måten at en ”vellykket” relasjonsbygging fører til vennskap og kjennskap som kan være nyttig for både samtidig og fremtidig samarbeid. Dette kunne like gjerne ha blitt plassert under forrige

avsnitt, men det virker som om informantene ikke trekker så mye grenser ved dette. Det blir mer en gråsoner som man må være forsiktig i. Hvis det er en grense, så henvises det gjerne til habilitetsreglementene.

Intervjuer: *Er det noen tilfeller hvor det er fordel å kjenne noen personlig?*

Thomas: *Alle ganger er det det.*

Aktørene virker redde for at omgangsformer og relasjonsbygging skal svartmales, som tidligere beskrevet fra møtene. En møtedeltaker uttrykker frustrasjon:

Menneskelig kontakt er avgjørende. Vi trenger et godkjennelsesstempel om at det er lov.

Vi må få lov til å snakke med folk uten å bli stemplet som korrupte.

- Møtedeltaker

Hvorfor kan, eller kan ikke, aktørene gi eller motta ytelser³⁶? – et spørsmål om integritet

Jeg skal nå vise hvordan informantene begrunner sine grenser og standpunkter. Det skiller seg ut noen generelle fellestrekk. Noen fokuserer mest på hvordan ting tar seg ut, andre er mer fokusert på sin personlige integritet. En frykt for å bli hengt ut i pressen er en sterk motivasjonsfaktor. Noen er opptatt av omdømme og fremhever at dersom dette blir svekket så svekker dette lønnsomheten. Vi kan skille mellom de som er integritets- og moralorientert og de som er publikums- og omdømmeorientert. Sagt annerledes; aktørene styres av en indre og en ytre moral. Den første går på selvforståelse og personlig moralsk standard og integritet. Den ytre moralen henviser til hvordan ting tar seg ut og hvordan publikum oppfatter og ser på det som skjer. En kan si at den ytre moralen henviser til publikums vurdering av aktørens indre moral, uten nødvendig overensstemmelse.

³⁶ Ytelser i betydningen alt fra smågaver til bevertning, arrangementer, turer og større fordeler.

En ytre moral

Det er ikke korrupsjon, men det ser ikke så godt ut hvis vi har 10 jobber ute også er det ett firma med én saksbehandler som får 4-5 av de.

- Espen

Den ytre moralen virker som den med sterkest appell til aktørene. Jeg spør politikeren Jørn om hvorfor han mener han ikke kan motta gaver:

Jeg vil som politiker ikke ha noen svarte flekker på skuldrene. Være seg om det enten kommer i avisen eller ikke kommer i avisen, jeg vil generelt sett ikke ha det. Så derfor reagerer jeg som jeg gjør. Men min vurdering hva som er svarte flekker er ikke nødvendigvis de samme svarte flekker som andre i politisk sammenheng driver med. Også har du altså folk i administrasjonen, som for eksempel ikke har den samme redselen for å bli hengt ut som det, eller engstelsen for det som jeg har, og den er velbegrunnet for man er ikke særlig interessert i hva en avdelingsdirektør, en avdelingssjef eller en saksbehandler i kommunen driver med i forhold til hvis man kan få hengt en eller annen bjelle på en utøvende politiker.

- Jørn

Jørn bekrefter her variasjonen ved å si at hans vurdering av hva som er ”svarte flekker på skuldrene” ikke nødvendigvis er den samme som andres. Han hevder videre at folk i administrasjonen, uten politiske verv, med god grunn har mindre redsel for å bli hengt ut. Denne bekymringen for å bli hengt ut viser seg å være en dominerende motivasjonsfaktor. Entreprenøren Jens svarer slik på samme spørsmål:

Det viktigste for meg er om man lar seg påvirke, men nest viktigst er hvordan det ser ut. Og vi vet at vi tåler ikke de små feilskjørene som ender som en sånn kjip DN-side. Da slipper vi å måtte forsvare eller forklare ting vi har drevet med. Vi har mer enn nok av det fra før. Så det er en pådriver det altså, hvordan det ser ut.

- Jens

Jens appellerer altså til både en indre og en ytre moral. Jeg ber han utdype.

Det ene er at man til enhver tid skal ha integriteten intakt. Og det andre er at det ikke skal sås tvil om at integriteten er intakt.

- Jens

Jens ser det å ha integriteten intakt som viktig, men at det er like viktig at andre registrerer integriteten som inntakt. Igjen kan man henvise til Goffman, publikum er med på å definere situasjonen.

Dette er noe mange av informantene, både på privat og offentlig side, sier seg enig i. Negativ omtale i pressen kan også ha økonomiske konsekvenser. Gøril forteller:

Vår aksjekurs er direkte avhengig av vårt omdømme. Og hvis ikke vi verner om omdømmet vårt så vil det påvirke aksjekursen. Så vi har et sterkt insentiv til å opptre korrekt. Media virker veldig disiplinerende, det skal jeg ikke legge skjul på. For, det er klart, et negativt medieoppslag er veldig ødeleggende for omdømmet. Og det gjør jo at det blir en tilleggsvurdering når vi vurderer saker. Det er det ingen tvil om.

- Gøril

Hensynet til omdømmet henger tett sammen med entreprenørbransjens dårlige rykte. Thomas forklarer det slik:

Det dukker opp nesten ukentlig en eller annen annonse om hvor stygg entreprenørbransjen egentlig er. Det er oss og renholdsbransjen og taxibransjen som er de verste i verden ikke sant. Så det er klart vi har et veldig dårlig rykte på oss sånn i pressen og hos den menige mann generelt. Så vi har en voldsom jobb og gjøre for å gjøre bransjen vår litt stueren da for og si det sånn. På alle områder. Og det er derfor alle er så redde for dette her.

- Thomas

Lucy har imidlertid betenkeligheter med å føye seg for mye etter pressen:

... da blir jo også spørsmålet hvor mye skal man legge seg flat for sensasjonsjournalistikken. I hvor stor grad har den rot i folket liksom? I allmenn moralfølelse og sånn.

- Lucy

Det er likevel en klar tendens til at dette med pressen er en ”syretest” de fleste slutter seg til, om praksisen tåler dagens lys i form av en avisforside. Ida jobber for en offentlig utbygger som deler ut oppdrag til det private. Hun er opptatt av tillit fra allmennheten og mener at pressen er en fin motivasjonsfaktor. Jeg spør henne om grunnen til at hun ikke vil ta imot fordeler:

Fordi at de avgjørelsene vi tar skal det ikke kunne stilles spørsmålstegn ved. Publikum skal ha tillitt til at avgjørelsene vi tar. Vi skal ha full troverdighet. Og det har vi ikke hvis det sitter en på den andre siden av bordet som har en grunn til å mistenke at min avgjørelse er tatt av andre hensyn enn rent objektive hensyn. Da har jeg tråkket over grensene som offentlig tjenestemann. Og for de store firmaene så tror jeg motivasjonen nå er at de ikke ønsker å ødelegge merkevaren sin. De ønsker ikke å bli dratt inn i sånne saker som blir sett på som litt snuskete og... Så jeg tror at i det private så går de rett på bunnlinjen. Og de er redd, sånn som TINE, at de skal miste 100 millioner fordi at de har fått dårlig omtale. Men ok, hvis frykt er en motivasjon for å få en renere sti, så er det fint det. Jeg hadde gjort det jeg og, hadde jeg vært privat næringslivsleder så kan jeg love deg jeg hadde rydda opp. Og jeg tror det er mange som har gjort det.

- Ida

Ida nevner eksplisitt ordet publikum. Som Goffman påpeker, trenger ikke dette publikum nødvendigvis faktisk å være til stede, det kan være et imaginært publikum. Det er likevel disiplinerende.

Ida fortsetter:

Anklagene om at noen har kjøpt noen og at noen kjenner noen så godt og alt dette, de kan komme. Sannsynligvis så kommer de før eller siden. Jeg synes det merkelig at det ikke i mye større grad har kommet. Hadde jeg vært journalist så hadde jeg visst hvor jeg skulle begynne å grave, jeg hadde hatt mye morsomt å skrive om.

- Ida

Denne ytre moralen går på frykt for å bli hengt ut i pressen, og for å bli mistenkeliggjort av publikum. Aktørene er bevisst på at selv om intensjonene kan være harmløse, så er det ikke selvsagt at dette oppfattes av omverdenen:

Det er jo mistenkeliggjøringen, ikke sant, ”hvorfør gjør du dette?” , ikke sant? Man kan jo ha lyst til å gi en gave av ren glede over at ting har blitt bra, ikke sant, uten å tenke på at det skulle være en gjenytelse i det. Men omverden kan oppfatte den gleden og den gaven på en helt annen måte. Og da er du like langt. Faren for å bli mistenkeliggjort for å gjøre noe med en annen hensikt enn du gjør. Det er det som begrenser det veldig mye.

- Gøril

Lucy forklarer det slik:

Det er klart at alle ting de mottar vil jo av andre kunne oppfattes som noe som er egnet til å påvirke selv om det rent faktisk ikke påvirker.

- Lucy

Det kan altså hevdes å være en tendens i oppfatningene mot at det ikke spiller så stor rolle hva de faktiske forhold innebærer. Det er hvordan det oppfattes av omverdenen som er viktig. Gøril mener at mistenkeliggjøringen legger begrensninger på handlingsrommet, uavhengig om man har hederlige motiver. Aktørene spiller for et publikum, og klarer de ikke å definere overfor dem at deres atferd er ”etter boka”, da kan de heller ikke ha en slik atferd. En kan snu logikken på hodet og si at dersom det ikke er mistenkelig så er det ok. Den ønskelige definisjonen av en atferd er det motsatte av det mistenkelige. En kan, med dette i tankene, se for seg en sosialkonstruktivistisk tolkning som ikke bryter med den ”goffmanske”. Dersom noe defineres av publikum som mistenkelig og uetisk, kan dette også bli den virkelige definisjonen – i form av omdømme og tillitssvekkelse. Dette er aktørene klar over, og trår følgelig forsiktig.

Gøril beskriver at selv ting som er fullt lovlig, og innenfor grensene, bør man avstå fra da det kan bli misoppfattet av publikum. Og hvis det blir misoppfattet av publikum, så er denne misoppfattelsen kanskje også en riktig oppfatning:

Over en viss grense så er det jo ulovlig, men innfor en viss grense så er det jo fullt lovlig. Men likevel gjør man det ikke, fordi det kan bli misoppfattet. Det er den faren for å bli misoppfattet i sin atferd som gjør at man er forsiktig.

- Gøril

En indre moral

Den indre moralen går på frykt for å bli påvirket og at en ikke vil ha utilbørlige fordeler fordi en ser det som grunnleggende umoralsk. Mette begrunner seg ut fra en slik indre moral. Hun virker idealistisk i sitt perspektiv. Hun anerkjenner at det kanskje fungerer slik at folk ”oppfører seg” på grunn av pressen og omdømme, men mener det ikke burde være sånn:

Nei, det er jo ikke for å ikke komme i avisen at du skal oppføre deg ordentlig. Det er jo ikke skrekken for å bli avslørt som gjør at man oppfører seg skikkelig! Man skal ikke kjøre for fort i bil, uavhengig om det er kontroll eller ikke. Man skal betale på t-banen, uavhengig om det er kontroll eller ikke, enda så ekkelt det er noen ganger. Du skal ikke benytte deg av at du er i en posisjon hvor du kan slippe og oppføre deg som folk, det er jo politikernes dilemma. At politikere hele tiden kan få fordeler som gjør dem fjernere og fjernere fra andre folk.

- Mette

Mette er idealistisk motivert. Hun forklarer hvorfor hun ikke vil motta noe irregulært:

For det første så vil jeg ikke at folk skal kunne kjøpe seg til fordeler, det betyr jo at det blir forskjell på fattig og rik. Og sånn vil jeg ikke at det skal være. Hvis vi har laget regler så er de til for å følges og de skal ikke påvirkes av gaver. Er det lov å bygge hus i Oslo så er det lov å bygge hus i Oslo, det skal ikke påvirkes av noe kjøping av saksbehandlere. Altså en korrupsjonskultur eller velvillighet og hyggelig behandling i form at du skal ha en stilling som gjør at folk behandler deg på en hyggeligere måte enn hvis du ikke hadde den stillingen, hva er det for noe da? Det går jo ikke an.

- Mette

Mette er integritets- og moralorientert i sitt syn, hun mener at hun som saksbehandler bør ha integriteten i behold uansett. Etatsdirektør Nina er helt enig:

Jo, fordi at jeg vil ikke bli avhengig av noen jeg får en gave av. Jeg skal ikke ha taknemlighetsgjeld eller noe sånn, de skal ikke kunne komme og si til meg "ja men du tok jo imot". Jeg synes jeg har en helt annen rolle som embetskvinnene enn det.

- Nina

Her ser vi at Nina vedkjenner seg gavens kraft som påvirkning. Den skaper et press til gjenytelser. Ragnhild, fra bystyret, fremhever også en slik inder moral og integritetsorientering:

Det handler jo om integritet først og fremst. Det handler litt om hvilken side du har lyst til å være på i neste omgang, sånn hvis du er veldig kameratslig og vennlig og tar imot mye gaver og vil være grei så tror jeg det påvirker i neste omgang da. Det handler om hvor mye albuerom du har lyst til å ha. Men det går kanskje like mye på det der med middager og sosial snikk snakk som det går på det å ta imot gaver da.

- Ragnhild

Espen i kommunen mener på den annen side at han ikke lar seg påvirke, og at hans integritet er intakt selv om han skulle ta imot en og annen bevertning:

Nei dem prøver seg ikke på meg for dem veit at det nytter ikke. Men jeg er helt åpen på det så jeg kan jo gå og spise lunsj med dem og ta en øl med dem uten at det er noen problemer, for jeg veit at jeg har orden i bunn.

- Espen

Espen retter seg utelukkende etter en indre moral, han har ”orden i bunn”.

Høflighet

Et interessant aspekt melder seg hos de aller fleste av informantene. Det er enkelte tilfeller der det er *uhøflig* å avvise en gave, det kan virke støtende på giveren. I tråd med bytteteorien må mottakeren anerkjenne at gaven kan gi fremtidige forpliktelser til motytelser. Informantene er ikke alltid sikre på denne forpliktelsen, men de er klar over faren – og mange sier derfor helst nei takk. Dette er imidlertid ikke alltid like lett, det kan oppleves som ”uhøflig” å avvise en slik gest. Mange gaver, som blomster og andre mindre artikler, kan sees på som en vanlig høflig omgangsform og uttrykk for glede.

Enkelte tar det til og med fornærmende opp hvis du sender den tilbake fordi det for dem ikke betyr noen ting.

- Jørn

Noen opplever dette som problematisk:

Jeg har fått tilbud som jeg har takket nei til, og det er ikke alltid like lett, vet du. Fordi at da kan man fornærme noen.

- Nina

Ida tar hensyn til dette:

I noen situasjoner så vil det kanskje virke støtende hvis man ikke tar det imot. Og i sånne tilfeller, hvor man kanskje tar mer hensyn til den som gir enn den som får så syns jeg at det er greit. Når den som gir kan bli støtt av at vi ikke tar imot så syns jeg vi skal ta imot.

- Ida

Som Peter Blau (1964) påpekte i sine verker om bytteteori, kan det hende at den eneste muligheten aktørene har til å unngå gavens avhengighetspregete forhold er å takke nei til ytelser. Dette kan imidlertid medføre tap av ansikt da man kan føle seg uhøflig.

5.3 Hva kan man si om funnene?

Vi snakker som om eneste måten å få avhengighet på, altså relasjoner, er å gi gaver. Det går an å bli venner.

- Møtedeltaker

Det kan virke som om det er vanskelig å si noe som helst konkret ut fra materialet. Aktørene er vage og viser tegn på at de er usikre på grensdragningen – det er stor variasjon. Ofte er det subjektive og personlige vurderinger som ligger til grunn. Man kan imidlertid trekke ut noen hovedpunkter til oppsummering. Med de fem elementene *relasjon, transaksjon, normbrudd, utilbørlighet* og *tilslørthet* i tankene kan man trekke ut noen generelle tendenser fra materialet. Relasjonen mellom oppdragsgiver og oppdragstaker er selvsagt en nødvendighet i alle tilfeller, men relasjonen kan ha en for vennskapelig karakter. Dette er aktørene bevisste, selv

om de mener at det er en fordel å kjenne noen. Transaksjonene kan være av ulik karakter. I et oppdragsanliggende er det, i likhet med relasjonsmomentet, også en legitim transaksjon inne i bildet; en entreprenør får betalt for å gjøre en jobb. Det er imidlertid ikke dette som er det interessante i dette tilfellet.

I følge Peter Blau (1964) er det ikke bare materielle gaver som er å karakterisere som ytelser som skaper forventning om gjenytelse. Det kan være vennlighet, et hyggelig måltid eller en tur eller et arrangement man er på sammen. Et slikt initiativ kan betraktes som en ytelse og en transaksjon, uavhengig av hvem som plukker opp regningen. Slike gaver *er* også påvirkning. Gaver kan også tilsløres som ”høflighet”. Da er det vanskeligere å avstå fra å ta imot. Enkelte ”måler” utilbørlighet i en økonomisk grenseverdi. Noen har denne grensen på noen hundre kroner, én annen mener det kommer an på mottakers generelle økonomiske kapasitet. Sagt annerledes: Om det påvirker folks privatøkonomi.

Transaksjonene smågaver, alkoholgaver, bevertning og turer gir en fruktbar ”alvorlighetskala”. Smågaver er i stor grad akseptert. Alkoholgaver³⁷ er et betent område og som regel ansett som utilbørlig. Bevertning og turer er i grenseland, men det etterstrebes at man i så fall betaler selv, og det er sjelden rom for å ha med ledsager. Det er alltid de private aktørene som tar konkrete initiativ til slikt.

Mange av informantene gir uttrykk for at åpenhet bør etterstrebes, og at dette nær sagt nøytraliserer påvirkningen, i alle fall mistenkeliggjøringen. Dette blir ofte oppnådd ved at ting diskuteres med sjefen og på arbeidsplassen generelt.

Når det gjelder hvilke hensyn aktørene legger til grunn for sine vurderinger, er det særlig to momenter som er interessante: En indre og en ytre moral. Altså selvforståelse og hvordan det tar seg ut fra utsiden. Sagt annerledes: På den ene siden om ens egen personlige integritet og på den annen side hvordan tilliten fra utsiden spiller inn.

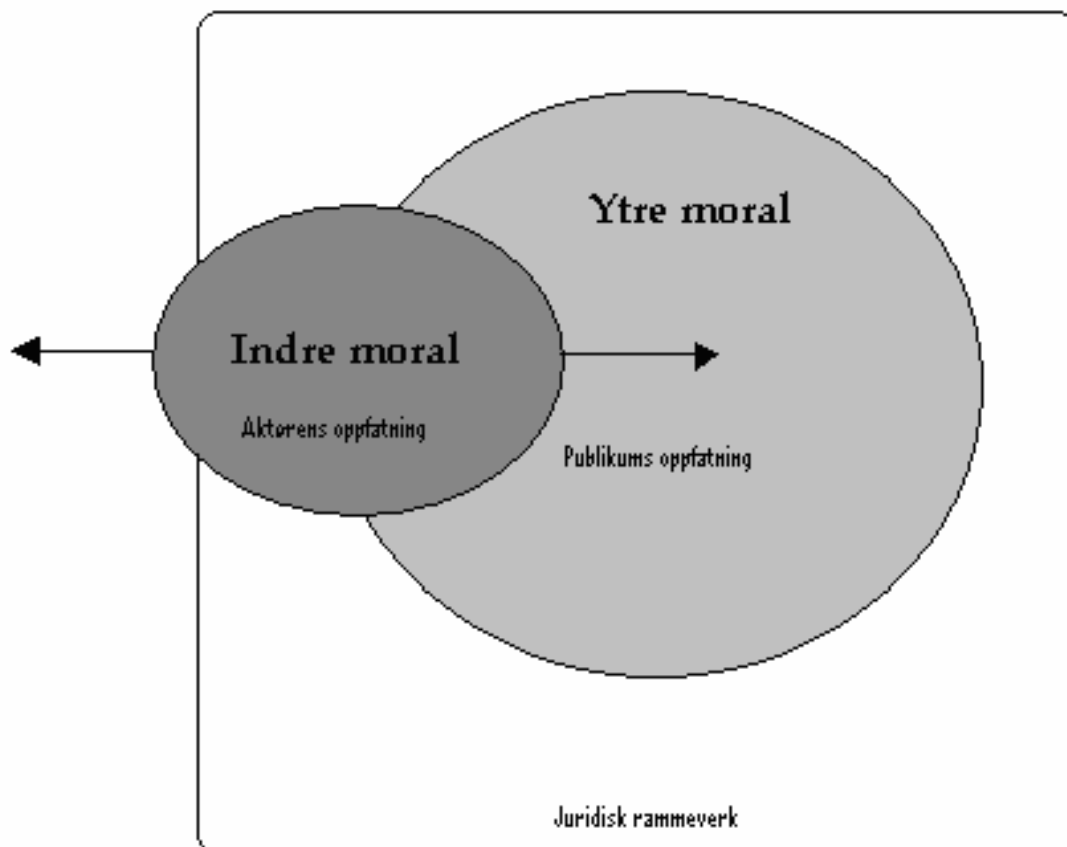
Majoriteten av informantene legger hovedvekt på om ting tar seg bra ut blant publikum i sine vurderinger og valg i handlingsrommet. Mange kaller dette en ”syretest” og ser for seg hvordan ting vil bli mottatt av publikum og presse. Erving Goffmans sceneanalogi er svært

³⁷ Det er viktig å skille mellom alkohol som overrekkes som gave i seg selv og alkohol som serveres i forbindelse med en tilstelning eller en bevertning. Det første er mindre akseptert enn det siste.

fruktbar her. Et fenomen defineres mellom spillere og publikum. Spillerne, eller laget, har sine målsetninger om hvordan de vil bli oppfattet i sin fremtreden. Dette gjenspeiles også i Anderssons modell (se s. 34) med *allmennhetens vrede*, der praksisen er lovlig, men umoralsk. Det er et symbolsk spill i en kamp om å klassifisere praksis som ok eller ikke ok. Aktørene beskriver at de nesten må være overforsiktige, og at ”omdømme” er svært viktig.

En annen type hensyn er den indre moralen. Her begrunnes praksis moralsk, gjerne med henvisninger til at integriteten skal være intakt.

En kan si at den indre moralen beror på moralske normer og den ytre moralen på sosiale normer. De to moraltypene kan være delvis overlappende. Der hvor det er konflikt prøver aktørene å følge den ytre moralen. Slik at de unngår å få ”svarte flekker på skuldrene”. Det kan forklares ved en enkel modell:

Allmennheten har en konsensus på hva som er akseptert av atferd. Dette er det viktigste hensynet for de fleste informantene når de navigerer i grenseland; hvordan vil det ta seg ut

utenfra? Dette beror på den ytre moralen. Hvis aktørene står på scenen foran publikum må de forholde seg til publikums moralske oppfatninger for å kunne komme fram til en felles definisjon av en praksis. Aktørene kan likevel ha egne moralske standarder der de ikke tar hensyn til publikum. Her får man begrunnelser av typen; ”jeg har orden i bunn” og ”jeg lar meg ikke påvirke”. Praksiser de tillater seg ut fra sin indre moral kan være delvis overlappende og delvis forskjellig fra den gjeldende publikumsoppfatningen. Som tidligere beskrevet er det noen som avstår også fra helt lovlige praksiser fordi disse kan bli misoppfattet av publikum. Dette kommer til syne i modellen: Den ytre moralen er mindre enn det juridiske rommet av lovligheter.

Videre ser man en markant forskjell på gruppene. Informantene fra kommunal side har en tendens til å styres av indre moral i større grad enn entreprenørene som er mer opptatt av omdømme og hvordan ting ser ut. Materiale viser også en tendensiell kjønnsforskjell i de to moraltypene. Kvinner later til å være sterkere motivert av en indre moral enn menn. Dette poenget blir ikke vektlagt eller utdypet videre da jeg anser yrkesroller for å være viktigere enn kjønnsroller med tanke på oppgavens tematikk, samt at materialet er langt fra representativt nok til å trekke denne typen konklusjoner.

Kapittel 6 – Korrupsjonsforståelser

Det er ikke det at vi ikke har korrupsjon, men vi har ikke noe tradisjon for å kalle det korrupsjon. Vi har trodd at det har vært noe annet og at det har vært ok.

- Ida

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for aktørenes forståelse av korrupsjon, og hvordan de mener de påvirker eller blir påvirket. Først vil jeg drøfte informantene forståelse av korrupsjon i Norge. Så vil jeg gjøre rede for de praksiser/fareområder de hevder gjør seg aktuelle i forhold til dette. Til slutt vil jeg vurdere funnene i forhold til sentral teori.

Dette vil besvare følgende del spørsmål:

- **Hva kjennetegner korrupsjonsforståelsen og hva anses som nærliggende fenomener?**
 - o Hvilke praksiser oppfattes som korrupsjonsbeslektet, og hvor er det grobunn for disse?

6.1 Om ”det som ikke finnes”

Jeg har til nå gjengitt informantenes grensedragning og forklaringer. De henviser til reglene. Det dreier seg om å ha integriteten inntakt og det er videre viktig at folk oppfatter integriteten som inntakt utenfra. Det sier seg kanskje selv at ingen av informantene anser seg selv eller sin egen praksis som ”over streken”. De har imidlertid mange tanker og erfaringer av praksiser hos andre som er i grenselandet mot korrupsjon. De snakket villig om ting de kjente til og tanker de hadde gjort seg om hvor det er størst grobunn for korrupsjon. Videre er det en del ”konkrete” temaer som gjør seg gjeldende. Alle har med påvirkning, relasjonsbygging og integritet og gjøre.

Som beskrevet i teorikapitlet er det ikke nødvendigvis bare den klare, juridiske korrupsjonsformen det er snakk om. Det er snarere snakk om et ”grumsete” område av ”korrupsjonsaktige” praksiser. Enkelte jurister og korrupsjonsekspertene vil kanskje stusse litt over noen av praksisene som jeg har valgt å nevne under overskriften *korrupsjonsforståelser*. Jeg forholder meg imidlertid til det jeg anser som elementene i et korrupsjonsforhold, slik de står beskrevet tidligere, og hvordan aktørene *selv* forklarer praksiser i forhold til disse.

”Korrupsjon på norsk”

De aller fleste av informantene virker reflekterte på hva korrupsjon innebærer og hvilke former den har her i Norge. Den holdningsendringen vi har sett i offentligheten de siste årene gjenspeiles hos informantene. Det kan nesten virke politisk korrekt, men det er tilfelle at en generell normendring i samfunnet har gitt et annet fokus. Det viste seg å være bred enighet om at vi har en naiv holdning ved å tro at vi ikke har korrupsjon her:

Jeg tror vi har en tro i Norge på at vi er veldig antikorruperte og veldig ryddige og sånn, i hvert fall når det gjelder habilitet. Men vi er jo ikke det i det hele tatt, vi er jo et bittelite samfunn hvor fettere tar avgjørelser for nær familie. Det er veldig mye sånt. Det har vi hatt lenge i Norge. Og det er først i den senere tid at det er begynt å bli litt ordentlig søkelys på det.

- Lucy

Øystein mener fenomenet har blir kollektivt fornektet:

Problemet i Norge er at vi har en kultur blant de herskende som har gått ut på at det ikke finnes korrupsjon. Og derfor får korrupsjon spesielt gode vilkår og blir fordekt og beskyttet. Det er som seksuallivet hos katolske biskoper - altså det snakkes ikke om. De betaler ikke barnebidrag, men unger har de. Sånn er det. Det er veldig vanskelig å diskutere blant katolske teologer. Fordi selve diskusjonen er i seg selv vanskelig, fordi du snakker om noe som ikke finns. Og jeg mener at fremdeles så sliter vi med det samme forholdet i Norge. Det at vi snakker om korrupsjon i både business og offentlig forvaltning blir håndtert på samme måte. Veldig mange samfunnsaktører har samme holdning til det som katolske teologer har til sitt seksualliv.

- Øystein

Øystein har en ganske drøy sammenligning, han mener det er kollektiv fornektelse blant aktørene, som om de bevisst lyver. Kanskje bruker de bare andre ord, og at vi ikke har hatt så mye korrupsjon i Norge fordi vi ikke har ansett praksisene som korruperte. Nå er det i ferd med å endre seg og nye definisjoner tillegges gamle omgangsformer. Den sosiale forståelsen av korrupsjon er blitt strengere og fenomenet vil bli endret som en konsekvens av dette. Dette kan sees på med et sosialkonstruktivistisk perspektiv. Korrupsjon er korrupsjon hvis det defineres som korrupsjon av aktørene. Ida ser det på denne måten:

Det eneste som er antikorrupert i Norge det er bruken av ordet korrupsjon. Vi har jo ikke korrupsjon i Norge. Ikke sant? ... Men man holder hverandre litt som gisler fordi at alle har gjort dette, alle har vært med på dette i mange år fordi at det har vært ansett som ok. Det har vært ansett som ok kutyme i næringslivet og, altså dette med "wining and dining". Og at noe av dette skal kunne gå inn under korrupsjon eller smøring, det er en helt fremmed tanke for alle. Så det er ikke det at vi ikke har korrupsjon, men vi har ikke noe tradisjon for å kalle det korrupsjon. Vi har trodd at det har vært noe annet og at det har vært ok. Og nå er det jævla ekkelt når noen kommer og sier at det de har gjort faktisk ikke er ok. Og det er jo det samme hos oss, de har etablerte rettigheter og de har etablerte avtaler med firmaer som de får fordi at de er ansatt her uten å se at det er forbudt. Det ER forbudt altså. Og når jeg da kommer og forteller de at dette er ikke lov, så er det klart at de hater meg jo som pesten. For jeg sier jo egentlig at den atferden som de har hatt over mange, mange år faktisk ikke har vært lov. Det er ikke bare at det har vært uønsket, det er faktisk ikke lov. Og sånn er det over hele linja.

- Ida

Jens tror korrupsjonen finner mer raffinerte former, og kommer med en sammenligning til andre kriminalitetsformer:

En sånn analogi er internett-hacking, de første hackerne tror jeg ikke var veldig avanserte. De hadde klart å knekke en HTML-kode eller noe sånn. Også etablerer man en front, med mot-hackere som skal holde det ved like. Og da blir hackerne enda smartere i forhold til å tappe kontoer og sånn. Du ser det på ran, hvordan det har utviklet seg, de gutta i NOKAS-ranet har ligget ett år og planlagt i detalj. Hadde det vært for 20 år siden så hadde de bestemt seg natta før og dundra inn kommende morgen. Det er det som er problemet. Egentlig er det korrupsjon du snakker om, alt sammen dreier seg om korrupsjon. Og jeg tror at grunnlaget for korrupsjon ikke blir borte uansett hvor tydelige vi er på hvordan vi vil ha det. Jeg tror ikke det. Du kan ta av toppen av isfjellet, men du tar ikke bort noe mer altså. Så graden av raffinement i tilnærming til kunder og leverandører, det er det som jeg tror er ganske avgjørende fremover i arbeidet med å få en ren bransje.

- Jens

Sammenligningen til Jens er helt i tråd med Heidenheimers (1989) påpekning av at jo mer utviklet et land er, jo vanskeligere er det å klassifisere transaksjoner som korrupsjon da de tar en mer sosial karakter enn "korrupsjonsklisjeen"³⁸. Jens ser likhetstrekkene til smøring, men mener også det er et klart skille:

Jo jeg mener helt opplagt det er et skille mellom smøring og korrupsjon. Men for meg er det semantikk, man kan definere seg i hjel på de greiene der. Smøring er for meg avansert kundepleie. Det er å sørge for at du har en sånn ubevisst fordel egentlig. Korrupsjon er jo egentlig å kjøpe seg til en rett eller markedsandel. Smøring er for meg at du sender han en kasse med vin hver jul. Så veit du at på et eller annet tidspunkt så trenger du en reguleringsplan. Og da er det greit å ha den kontakten der. Men dypest sett så dreier det seg altså om korrupsjon.

- Jens

Man ser tydelig ut fra Jens sitt utsagn hvordan definisjonen av korrupsjon er sosialt konstruert og varierer ut fra dominerende ordvalg. Jens antyder at korrupsjon er å kjøpe seg til fordeler,

³⁸ Jfr tidligere avsnitt om dette – side 25.

mens smøring er at man sender gaver. Det virker som om han ser korrupsjon som noe forbundet til betaling, mens smøring er avansert kundepleie.

6.2 - Egne erfaringer og egen bransje

Jeg skal gjengi noen av informantenes historier. Slik kan en se om oppfatningene i forrige avsnitt ”stemmer” med virkeligheten.

Bli man påvirket? – om tette bånd

Personlige eller halvpersonlige bånd mellom aktørene kan være problematiske, særlig med tanke på habilitetsreglementet. Jeg spør Jørn om det er vanlig at saksbehandlere i kommunen og entreprenør kjenner hverandre personlig:

Det ville være unaturlig om de ikke gjorde det hvis de har jobbet noen år i bransjen.

- Jørn

Jørn har lang fartstid som kommunepolitiker og mener slike vennskapelige bånd forekommer oftere på det lavere, operative nivået.

Det er klart at jo lengre ned man kommer i nivåene her, så blir nok partnerforholdene tettere. Hvis du har en rammeavtale med 10 rørleggerfirmaer i byen for eksempel, så er det klart at Ole Olsen er vant til å forholde seg til Andenæs og da ringer han Andenæs uansett hva det er, ikke sant. Og det er klart at den samme Andenæs vil jo da, naturlig nok, si at ”Ole Olsen er vår gode venn i kommunen og han sørger for at vi får mye oppdrag” og så videre”. Så han må vi stå litt på pinne for”. Også begynner vi å nærme oss det gråsonelandskapet. Men da er vi nede på det operative nivået altså.

- Jørn

Han påpeker altså at når aktørene er vant til å forholde seg til hverandre så kan dette virke som en ubevisst påvirkning. Videre påpeker han at dette kan være problematisk selv om det ikke er partene bevisst:

Altså vedkommende kan jo være helt ubevisst at dette er en problemstilling, at de agerer annerledes enn de skal for å si det sånn. ”De er alltid så hyggelige og vennlige, jeg lar dem få jobben”. Sånn ubevisst kan de gjøre det. Selv om de da formelt sett burde, av økonomiske grunner eller noe sånt, latt en annen få jobben.

- Jørn

Mange vil sikkert hevde at vennskap og kjennskap er uunngåelig, og sikkert nødvendig, og at det er hysterisk å i det hele tatt omtale temaet under en overskrift som her. Den kan man kanskje si seg enig i, noe informantene også til en viss grad er. De hevder imidlertid også at slike vennsksforhold har *potensial* til å være mye mer alvorlig enn enhver materiell gave. Jørn mener kameratskap har større påvirkningskraft enn materielle gaver:

Jeg tror at golfkameratskap i praksis betyr det mer enn 30 flasker vin. Kameratskap og sånn, og foreningssamvær og sånn er fullt lovlig i dette landet og betyr mye mer enn sånne ting som er ulovlige og som kommer til uttrykk.

- Jørn

Lucy er enig i at turer og sosialt samvær kan være vel så påvirkningsfarlig som andre gaver:

Turer vil nok ofte påvirke mer tror jeg, fordi da er man sammen og har det hyggelig og er litt sånn buddies og drikker seg fulle sammen. Det er masse sånne ting. Det tror jeg påvirker mer enn å få kanskje litt innsideinformasjon om ditt og datt. Altså det er stas.

- Lucy

Hun utdyper videre:

Jeg tror ikke det er veldig mye tull som foregår, men at det er en del sånne typisk turer og sånne ting. Som det har vært tradisjon for.

- Lucy

Jens jobber for en privat entreprenør. Jeg spør han om det er vanlig at man blir kjent sosialt med motparten. Han mener bransjens dårlige rykte gjør at de ofte blir mistenkt for slikt:

Vi er kontinuerlig i et sånt mistankelys om at her skjer det noe på kammerset. Det vi lider under det er at alle tror at vi er så gode kamerater. Ikke sant, vi kjenner hverandre. Det

det egentlig fører til er at vi blir enda mer opptatt av vår integritet og å bevise at her er det ikke noe kameratslighet som teller. Man skal markere integritet hele tiden.

- Jens

Jens reflekterer over hvordan han selv kan bli påvirket av for tette sosiale bånd:

Jeg kan godt involvere meg i mennesker, altså som type. Jeg blir fort glad i dem, og egentlig det motsatte også, så jeg vet ikke om jeg er helt upåvirket. Altså jeg vet ikke om det ikke hjelper å ta med meg til Cannes... [Jens tenker seg om litt før han fortsetter] Jeg tror faktisk det kan virke. Og da velger jeg å avstå fra det.

- Jens

Effekten kan være ubevisst:

... hvis du har gode relasjoner til folk over lang tid så vil du jo ofte få en generelt positivt inntrykk av vedkommende og du på en måte kanskje ubevisst preferere, men det er ikke straffbart og sånn er vi mennesker liksom.

- Lucy

Mette har opplevd en overdreven kameratslig tone som saksbehandler i kommunen, noe hun ikke setter pris på:

Litt sånn mer informasjon får du nok hvis du kjenner folk, men det går jo også på måten de spør på, at de ikke bruker altfor mye tid. Også tror jeg nok at entreprenørene tror at sånn å være jovial liksom hjelper dem lettere til et positivt resultat enn ikke, men vi snakker jo om dem etterpå da. Altså vi har jo våre meninger om de som blir altfor sånn "heisann hoppsann" på fornavn med oss. Jeg føler ikke at jeg er kjempemessig på fornavn med folk bare fordi jeg har hatt med dem å gjøre gjennom jobben. Og synes ikke det er sånn. At en veldig sånn kompismåte å være på, at det hjelper i hvert fall ikke saken.

- Mette

Noen historier

At det er ting i våre systemer som ikke tåler dagens lys - det er sikkert.

- Thomas

Det foregående skildrer generelle betraktninger. Jeg skal nå presentere reelle erfaringer fra informantene. Jeg spør informantene om de har erfaring med korrupsjon eller lignende selv, eller kjenner til noen saker i sine avdelinger som de regner som korrupsjonsaktig.

Saksbehandler Mette forteller om noen erfaringer:

Jeg har fått tilbud om tomt på Nordstrand, jeg har fått tilbud om bil og jeg har fått tilbud om kleskonto.

- Mette

Hun forteller videre hvordan hun opplevde det:

Første gangen så skjønnte jeg jo ikke hva det dreide seg om, altså jeg forstod ikke. Det tok litt tid før det sank inn. "Hva er det jeg hører?" liksom. Og da bare hørte jeg det ferdig og så kommenterte jeg ikke det noe mer. Jeg var helt rysta. Og tenkte at det kan da ikke være mulig at det er det jeg tror det er. Og da ble det ikke noe mer snakk om det der og da, og så ble det hentydet til ved en senere anledning: Og så sa jeg at hvis vi skal ta den tråden opp igjen, så vil jeg gjerne at vi går inn til min sjef og gjør det der. Og da ble det ikke nevnt noe mer.

- Mette

Bystyrepolitiker Øystein forteller om en sak som akkurat har blitt kjent internt:

Jeg har nylig blitt kjent med en sak der... Altså jeg kommer ikke til å si hvor det er hen selv om du jobber anonymisert, fordi at det er en sak som ennå ikke er avklart. Men det handler om en person i mellomsjiktet i Oslo kommune som opprettholder irregulær kontakt til privat business med en leverandør. Og som nylig har tilbudt den leverandøren å få større oppdrag mot selv å få provisjon tilbake. Og det har også vært over tid slik at denne nøkkelpersonen på den kommunale siden prøver å opprettholde halvprivat kontakt med den leverandøren. Det handler jo om at en leverandør har fått tilbud om at ting skal ordnes bak mål. Altså at en eventuell utlysning blir pro forma.

- Øystein

Det forekommer tydeligvis tilfeller av klare overtramp. Fra en informant på entreprenørsiden får jeg høre dette i litt mer generelle termer:

... en del av våre folk [bransjens] er mye, mye råere i sin tilnærming til sine omgivelser og kunder enn det i hvert fall vi er, og det de fleste andre er også. Det er sånne gamle gode triks som reiser, såkalte befaringer - sånn to og en halv ganger rundt jorden og sånn. For å besøk en eller annen tunnel, også bruker man to uker på det. Mye middager, god mat og masse vodka. Det er ganske få som gjør det, men de som gjør det gjør det ganske systematisk.

- Jens

Det virker som om det er lettere for informantene å fortelle om problematiske ting de har hørt eller vet *andre* har vært med på. Ida forteller om en episode hun mener er over grensen:

... den siste jeg hørte da, som faktisk er bare noen måneder siden. De som var på strippeklubb. Det var en privat aktør som i tillegg til å være en entreprenør var deleier i en strippeklubb. Og han inviterte med hele faggruppen på en av våre avdelinger til en helaften på strippeklubb. Det hadde tatt seg ut på førstesida i VG! Men de ble med!

- Ida

Ida innrømmer at det er en del å ta tak i på hennes arbeidsplass:

... jeg kan bekrefte at det er mye snusk på et lavt nivå. Men det er også ting som har vært kjent blant ledere, de er kjent med atferden. Ingen har sagt at det faktisk ikke er lov, så det har fått lov til å utvikle seg en kultur. Og det har gått langt, og da kan man ikke si at det er de lavere saksbehandlerne som snusker når sjefene vet hva som skjer. Så jeg kan

bekreftede at, i hvert fall hos oss; jo det er mye snusk på et lavere nivå. Og tildels sløvere holdninger lengre opp. Når man opererer med små verdier så er der lettere å se igjennom fingrene.

- Ida

Hvor er det grobunn for korrupsjon?

Entreprenørbransjen er, sammen med noen andre bransjer, å regne som en korrupsjonsutsatt bransje, og de sliter med dårlig omdømme. Informantene har reflektert litt over hvilke arenaer innen bransjen korrupsjonen har grobunn og hvor gråsonene gir størst rom for overtramp. Mette har formeningene om dette:

Det er jo ikke noe vanskelig innenfor systemet å være korrupt hvis man vil. Det tror jeg ikke. Jeg tror at hvis en saksbehandler hos oss er veldig lydhor ovenfor en entreprenør på å høre om "er det noe å hente her?" eller slenger ut sånne agn på at "jeg kan ta imot ting".

- Mette

Mette utdyper mer generelt:

Som saksbehandlere innenfor byggefag vil du alltid komme i den situasjonen at du bor også. Og du trenger nye kjøkken og nye bad og nye greier. Og du kjenner noen, du har blitt kjent med noen over disken. "Søren jeg må ringe til en rørlegger" ikke sant, eller "jeg må ha tak på en snekker". Også husker du noen navn og så ringer du dem, også begynner de å tilby deg å gjøre det "litt greit" eller "litt bak mål". Når du på kommunal lønn, ikke det at den er så forferdelig dårlig vi lever greit vi men, skal pusse opp et bad til 100 000 – Som det koster fort, et bad, med varmekabler og full pakke. Også har du vært et par ganger borti en fra jobben. Eller du ringer, og av alle de rørleggerfirmaene du kjenner så har du vært borti de fleste. Du har sittet ute i publikumskontakt, de har kommet og spurt, de har levert og du har behandlet byggesaker over disk. Du begynner å kjenne trynet på dem. Også ringer du dit, også er det noen av de du kjenner. Så sier de "ja altså vi kan jo ta det litt sånn utenom og litt på kvelden og litt sånn".

- Mette

Ida ser en åpning for mer korrupsjon i nye regler for rammeavtaler. Grenseverdien for når oppdrag må lyses ut til anbudsrunder har vært 2000.000 kroner. Alle summer under dette kan inngås uten konkurranse. Det er i skrivende stund diskusjoner om å heve denne grensen til 500.000 kroner. Ida er bekymret:

Det jeg ikke liker nå i det siste, det er at man har valgt å utvide hvilke kjøp man kan gjøre uten at det går gjennom anbud. Den har jo vært på 200 000 og nå skal den opp til 500 000. Og det betyr at enkeltpersoner sitter på høyere beløpsgrense enn de har gjort nå de siste årene. Jeg synes at det er helt feil vei å gå. Snarere tvert imot, man kan gjøre veldig mange kjøp i løpet av et år på under 500 000. Og det kan totalt bli snakk om ganske store beløp. Og at noen er ute etter å påvirke disse, som sitter da under disse 500 tusen, det er jo naivt og å noe annet.

- Ida

Hun forklarer videre hvordan den gjeldende grensen på 200 000 kroner også gir rom for irregulær praksis:

Man kan si at noe er hastesaker og da kan man kutte ganske mange hjørner. På kjempestore jobber så gjør man ikke det, det er beløp under 200 000. Det er alle disse stedene hvor det er rom for å påvirke. Men jeg tror at det er veldig mange som sitter hos oss som sier at "ja de der skiltene, de har vi glemt å bestille. Og nå blir det så seint, og den anskaffelsesprosessen er jo så lang". Også går de da til noen av de som driver med innkjøp også sier de "vi må ha de skiltene altså, nå er prosjektet ferdig, vi har ikke skilt. Vi må bare kutte noen hjørner her, hvordan gjør vi det?" Også trikser de det til, det gjør de. For det er rom for det hvis de kan dokumentere at det hastet. Og en del spekulerer nok i det, for de gidder ikke å gå hele de rundene.

- Ida

Ida forteller om at man bevisst gjør anbudet lavere enn realiteten, for senere å kreve ekstra midler til uforutsett tilleggsarbeid. Espen har også erfart dette:

Noen har prøvd å gjøre sluttsummen lav og regnestykket feil. De har bevisst gjort at det ser billigere ut, også tar de det igjen på tilleggsarbeidet. Det har vi sett en del av, og det er det som er mest vanlig. De regner seg inn så de først er innafor. Så kommer de med tilleggsarbeid og tilleggsjobb her og der og skriver timer så det holder så de tar igjen for

den lave prisen. Hvis det er noen som er 20 prosent billigere enn alle andre, da er vi skeptiske.

- Espen

Lucy har noen interessante tanker om et potensielt grenselandsområde:

Det jeg har tenkt på noen ganger det er dette med kommunens rolle i forhold til offentlige anskaffelser. Og mange kommuner de kan ikke anskaffelsesregelverket noe godt, de har ikke intern-kompetanse på det i det hele tatt. Så det de gjør er at de leier inn konsulentselskaper som gjør hele jobben for dem med hele anbudsprosessen og sånn. Og de konsulentselskapene de sitter med enormt stor makt, for kommunen har ikke peiling på regelverket. Og konsulentselskapene sitter jo på en måte da og syr sammen... og faktisk så tar de egentlig avgjørelsen. Altså fordi at kommunen er så avhengig. Men de gjør ikke det formelt, for det gjør jo selvfølgelig kommunen. Men kommunen hører jo stort sett alltid på det rådgiverselskapet sier. Så hvis de gir en innstilling så blir jo det stort sett fulgt, med mindre det er et spesielt politisk brennbart bygge eller noe sånt noe. Og det jeg har tenkt på det er det som går på valget av entreprenør og sånn. Det tror jeg er et utrolig interessant mellomledd. Det er de konsulentselskapene. Og disse reglene skal jo egentlig sikre etterprøvnbarhet og gjennomsiktighet og hele pakka, men problemet er jo at du kan jo sy sammen, du kan til en viss grad skreddersy forespørselen, ikke sant, sånn at du på en måte får den du vil. Det er i kommunens navn anbudene legges ut, men det er jo de som håndterer hele prosessen. Så for å si det sånn, hadde jeg vært journalist i Dagens Næringsliv da hadde jeg begynt å spørre meg for litt i forhold til akkurat sånne konsulentselskaper, prøvd å sjekke ut litt saker.

- Lucy

Det Lucy påpeker her er at disse konsulentselskapene i praksis har den makten kommunen skal ha til å fatte beslutninger om anbud, og at disse selskapene har mulighet til å misbruke dette ved uetisk fremferd.

6.3 Hva kan man si om funnene?

I de foregående kapitlene har vi sett at grensdragningen til en viss grad varierer etter skjønn, og at det er en god porsjon usikkerhet knyttet til vurderingene. I dette kapitlet har informantene sluppet å snakke om sine egne grenser og har isteden beskrevet deres generelle betraktninger på korrupsjon og tilliggende praksiser. Igjen viser det seg stor usikkerhet. I kapitlet om de etiske retningslinjene så vi at vurderingsproblemene var større når de snakker med hverandre enn når de snakket med meg. I dette kapitlet ser vi at problemene er større hos ”andre” enn hos informantene selv. Alle har hørt om steder eller personer der det er klare overtramp i forhold til grensene. Man kan kanskje hevde at ved at informantene omtaler hva andre gjør, blir de en del av publikum istedenfor spillere. Samtidig har de bedre kjennskap til feltet enn folk flest. En kan kanskje se at de er publikum med ”backstage-pass”?

Informantene bekrefter alle den generelle holdningstrenden man kan lese i aviser om at korrupsjon er et fornektet fenomen i Norge, og at vi har vært naive og blåøyde fram til nå. De kan videre fortelle om erfaringer de har hatt med slike praksiser. Da har de enten blitt invitert til irregulær kontakt eller utilbørlige fordeler – eller kjenner til andre som driver på den måten. Informantene beskriver videre det de anser som utsatte fareområder der grobunnen for gråsonekorrupsjonen kan være stor. Her var det tre temaer som ble trukket frem.

Det ene angikk innleid kompetanse til kommunen i form av konsulentselskaper med spesialkompetanse på anbudsreglementene. Slike selskaper kan sitte på en enorm makt og kan i praksis styre hele prosessen.

Et annet tema var at aktørene bevisst underpriser sine tilbud for å vinne anbudskonkurranser, for senere å tjene inn i form av tilleggsarbeid og uforutsette poster.

Det tredje momentet gikk på rammeavtaler. Alle beløp over en viss grense (200 000 i skrivende stund, men vurderes høynet til 500 000) må legges ut til offentlig anbudskonkurranser. Heving av denne grensen vil medføre at det deles ut større beløp uten offentlig konkurranse. På den annen side unngår man en del byråkrati ved å heve grensen. Det skisseres videre en fare for at prosjekter deles opp og prises ned for å unngå en slik kostbar anbudsprosess.

Relasjon og transaksjon er de to første av de fem elementene i et eventuelt korrupsjonsforhold. For at det skal være overtramp må enten relasjonen eller transaksjonen være utilbørlig slik at dette skaper en påvirkning. Jeg spurte informantene om disse tingene. Det er vanlig at aktørene blir kjent sosialt, og kjenner hverandre personlig samt har delvis tette bånd. Informantene mener at kameratskap påvirker mer enn materielle gaver. Dette skaper gode relasjoner som igjen kan gi en ubevisst påvirkning. Man utvikler et generelt positivt inntrykk av motparten og vil ubevisst preferere. Noen av informantene mener også at de er redd de blir påvirket av slike vennskapelige relasjoner og forsøker derfor å avstå fra det. Det er nemlig idet en relasjon eller en transaksjon påvirker at den blir utilbørlig. Dette blir ofte avgjort av aktørene ved hjelp av ”syretesten”: ”Tåler dette dagens lys?”

Kapittel 7 – Oppsummering, konklusjoner og avsluttende refleksjoner

Det sentrale er hva som oppfattes...

- Møtedeltaker

Dette siste kapitlet er ment som en oppsummering av oppgaven. Har jeg svart på problemstillingene? Jeg vil her kort gjengi mine viktigste funn før jeg drøfter disse generelt opp mot teori og gir svar på problemstillingene. Erfaringer fra prosessen vil også bli trukket fram. Dette er erfaringer på godt og vondt. Kunne jeg ha gjort noe annerledes? Reiser mine funn nye spørsmål?

7.1 Oppsummering og konklusjoner

Ut fra de legale bestemmelsene og de analytiske problemene ved korrupsjon, slik de blir skissert av blant andre Kjellberg (1992) og Andersson (1999), skilte jeg ut fem sentrale elementer i et potensielt korrupsjonsforhold: *Relasjon, transaksjon, normbrudd, utilbørlighet* og *tilslørthet*. De to første er i seg selv ikke noe tegn på korrupsjon. Alle forretningsforhold, også oppdrag mellom det offentlige og det private, forutsetter en relasjon og en transaksjon. Det er imidlertid ulike typer av relasjoner og transaksjoner. Det er når de blir *utilbørlige*, som er et av de andre elementene, at det er overtramp. Da innebærer forholdet et *normbrudd*, enten av legal eller moralsk karakter. En vanlig indikator på utilbørlighet er om forholdet er tilslørt, enten ved at det er skjult eller ved at det er tildekket til å se ut som noe annet enn det som faktisk er tilfelle.

Jeg startet oppgaven med å stille disse hovedspørsmålene:

- Hvordan forholder aktørene seg til de normer som gjelder for uetisk og korrupsjonsbeslektet praksis?
- Hvor trekkes grensen mellom akseptabel omgangsform og uakseptabel atferd/påvirkning?
- Hva kjennetegner korrupsjonsforståelsen og hva anses som nærliggende fenomener?

Disse besvarte jeg ved å belyse mitt materiale ved hjelp av noen teoretiske synspunkter. Jeg skal nå oppsummere funnene kronologisk etter problemstillingene.

Hvordan forholder aktørene seg til de normer som gjelder for uetisk og korrupsjonsbeslektet praksis?

Det legale rammeverket legger forutsetninger for korrupsjon, og lovverket består av legale normer. Regelverket er klart, men kjennskapen til disse varierer voldsomt. Lovskriftene har videre store rom for skjønnsmessige vurderinger, noe som skaper usikkerhet hos aktørene. Dårlig omdømme og hyppige skandaler i dagspressen har skapt en frykt for å bli hengt ut. Aktørene registrerer den korte lunta for å utløse ramaskrik, derfor har de konstruert etiske

retningslinjer. Disse er primært konstruert av hensyn til publikum. Goffman (1959) er sentral her: Aktørene forholder seg til publikum, og de har ønsker om å fremstå på bestemte måter. Lag av aktører, eller enkeltindivider, har en backstage-arena der de kan forberede sin koreografi slik de vil fremstå for galleriet. Når informantene vurderer sin praksis legger de stor vekt på hvordan ting tar seg ut for publikum. Retningslinjene kan fungere som manus. De blir fremforhandlet backstage, og motivasjonen virker å være en noe selvmotsigende blanding av et ønske om å opptre riktig og et ønske om å legitimere eksisterende praksis. En kan registrere en bekymring over at etikken kan ”dras for langt” og at ”ingenting skal være lov lenger”. Særlig entreprenørene var opptatt av dette.

En kan i forlengelsen av dette hevde at aktørene bruker etiske retningslinjer som et våpen i kampen om å klassifisere praksiser som akseptable eller uakseptable. Videre antyder informantene at man bør etterstrebe åpenhet, fordi dette fjerner mye av mistenkeliggjøringen. Som nevnt er *tilslørthet* et av de sentrale elementene i et korrupsjonsforhold. Informantene vedkjenner at dersom ting er skjult, er det mer problematisk. Det virker som om de mener åpenhet nøytraliserer påvirkning – en åpenhet som de samtidig selv finner problematisk og vanskelig. Det er dette som er gråsonene.

Hvis dette stemmer, hvordan konstruerer aktørene så sine definisjoner backstage? Og i hvilken grad klassifiserer aktørene praksiser bevisst for ”å ha lov til ting”? Det kan kanskje hevdes at disse tingene er tilfeldige utfall av et uoversiktlig og dynamisk felt. Jeg mener likevel det fungerer slik at aktørene konstruerer og klassifiserer sin praksis, selv om det kanskje varierer hvor bevisst dette er for aktørene. Informantene uttrykker gjentatte ganger at de må ha lov til å bygge relasjoner. Det virker som om de er redde for at dette skal bli ”forbudt”. Vi kan lese det i Oves utsagn:

Noe kan være greit i noen situasjoner og ikke greit i andre. Det er viktig å få frem at relasjonsbygging ikke er forbudt.

- Ove

Videre kan vi se ut fra Lars’ utspill at de velger sine ord ganske bevisst.

Ordet ”påvirke” er betent. Det er bedre å bruke ”bygge tillit” eller ”relasjon”.

- Lars

Dette styrker antakelsen om at aktørene bevisst konstruerer sine definisjoner for å klassifisere ting som ”ok”.

Men er det virkelig slik at åpenhet nøytraliserer påvirkning? Kan man ikke se for seg en ”åpen korrupsjon”? Jeg har jo nevnt tilslørthet som ett av de fem elementene i et korrupsjonsforhold, og selvsagt er de grove tilfellene av korrupsjon tilslørt eller skjult. Åpenhet fungerer som vaksine mot grove, klare tilfeller av korrupsjon. Jeg mener likevel at åpenhet ikke nøytraliserer påvirkning. Ofte betyr jo denne åpenheten forskjellige ordvalg, som for eksempel ”å bygge tillit” istedenfor ”påvirkning”, og da blir den ikke nøytralisert. Den blir tilslørt. Hvis vi skal følge Blau (1964) så ligger det et maktforhold og en forventning om gjenyttelser i alle former for transaksjoner – også i ”relasjonsbygging”, hvis det er i betydningen gaveutveksling og lignende. Det er imidlertid ikke dermed sagt at det er korrupsjon. Alt skal ikke svartmales. Og jo, kanskje de har rett i at relasjonsbygging ikke er forbudt;

Men vi må jo ha lov til å treffes! Man løser ikke problemet ved å se på alle som kriminelle.

- Hans

Men, påvirkning er det nok likevel. Uansett: Hvordan forholder aktørene seg til de normer som gjelder? Det er liten kjennskap til det legale rammeverket, og etiske retningslinjer fungerer som moralske ”normer”. Normer i gåseøyne fordi de ofte bare fungerer som moralsk glasur og en plakat å vise til dersom noen skulle spørre – og ikke egentlig er ordentlig implementert i organisasjonen. Det sentrale er hva som oppfattes av publikum.

Hvor settes grensen mellom akseptabel omgangsform og uakseptabel atferd/påvirkning?

... når oppfatningen av hva som er korrupt beveger seg, er det vanskelig å navigere.

- Lars

Jeg var interessert i hvordan aktørene satte sine personlige grenser mellom hva som er ”greit” og ”ikke greit” med tanke på påvirkning og relasjonsbygging. Her er det enda større variasjon.

Nok en gang går det på den eventuelle utilbørligheten i relasjons- og transaksjonsformene. Relasjonene må ikke ha for vennskapelig karakter, samtidig som det å kjenne noen er å foretrekke. Transaksjonen bør ikke være så stor at noen reagerer, samtidig bør den være stor nok til å ha en effekt. Jeg skilte ut en skala av gaver og ytelser:

- Smågaver
- Alkohol
- Bevertning
- Turer/arrangementer og større ytelser

Smågaver som blomster, reklameartikler, små julegaver og lignende blir i stor grad akseptert, men med forsiktighet. De bør ikke være for kostbare. Noen av informantene har økonomiske grenseverdier på hvor mye de kan ta imot eller gi, og utilbørligheten kan følgelig måles etter verdi. Dette til tross for at de anerkjenner at grensen ”egentlig” er null. En representant fra kommunen hadde for eksempel satt verdigrensa til 300,- for hva hans ansatte kunne ta imot. En entreprenør hadde denne grensa på 600,-. En informant hevder utilbørligheten måles ut fra gavens verdi sett i forhold til mottakerens generelle økonomiske situasjon; dersom det er noe man ikke har råd til med egne midler er det utilbørlig å ta imot.

Selv om alkohol er en vanlig gave, er dette et betent område og bør ifølge informantene helst unngås, uavhengig av flaskens verdi. Dette har å gjøre med kultur. Alkohol assosieres som noe atskilt fra jobben, som noe hyggelig og sosialt. Det er imidlertid mer akseptert dersom alkohol serveres i forbindelse med et måltid eller annen bevertning – da er det akseptert. Turer og bevertning er i grenseland, men det etterstrebes at man betaler selv (i betydningen egen arbeidsplass betaler). Og selv om det er vanlig, ser ikke informantene rom for å ha med ledsager – da er det ”heisatur”. Det er alltid de private aktørene som tar initiativet til slikt.

Det er stor variasjonen i aktørenes vurderinger og grensedragning. Informantene har også forskjellige begrunnelser for sine grenser. Åpenhet er imidlertid et krav alle stiller seg bak, det virker igjen som om åpenhet betraktes som noe som nøytraliserer påvirkning og mistenkeliggjøring. Denne mistenkeliggjøringen er noe aktørene er redde for. De er opptatt av hvordan ting tar seg ut fra utsiden. Selv om ting blir gjort med ”hederlige” hensikter kan det misforstås av publikum. Dette er av avgjørende betydning for flertallet; en *ytre moral* legger begrensninger på handlingsrommet. De er også redde for å havne i avisen. Goffmans

dramaturgiske metaforer er fruktbare her; dersom publikum misforstår en situasjon kan deres definisjoner likevel være reelle og få reelle konsekvenser. Aktørene beskriver at de nesten må være overforsiktige.

I tillegg til denne ytre moralen er det også en *indre moral* til stede. Dette henspiller på personlig selvforståelse. Altså på den ene side hvordan tilliten fra utsiden spiller inn og på den annen side ens egen personlige integritet. Praksis begrunnes moralsk, gjerne med henvisninger til at integriteten skal være intakt. En kan kanskje si at den ytre moralen beror på sosiale normer og den indre på moralske. De to moraltypene kan videre være delvis overlappende. Hvis det er konflikt mellom de to moraltypene prøver aktørene å følge den ytre, slik at de unngår å bli hengt ut i pressen eller av publikum. Det er videre en tendensiell forskjell mellom gruppene. Informantene fra offentlig side virker mer styrt av en indre moral enn entreprenørene som virker mer opptatt av omdømme og hvordan ting tar seg ut;

Det er snakk om å finne den riktige grensen. Det sentrale er hva som oppfattes. Det er et så overraskende spenn i subjektive oppfatninger om hva som er okay.

- Lars

Ifølge Blau (1964) er *ytelser* mye mer enn materielle gaver. Man kan tenke seg at ”kundepleie” for eksempel kan skape en forventning om gjenytelser. Vennlighet, et måltid, en tur eller et arrangement er initiativ som kan betraktes som en ytelse og en transaksjon. Slike gaver *er* også påvirkning.

Et fellestrekk til det som konstituerer gråsoner er det å bygge relasjoner. Hvordan gjøres dette uten normbrudd? Det foregår åpent, men uten transaksjoner? Og hva slags virkning har det? Dette er sentrale spørsmål. Aktørene vet ikke helt hvor grensene går og synes det er vanskelig å navigere i dette feltet. Dette til tross for at man på den ene side har formell nulltoleranse og på den annen side en åpning for subjektive, skjønnsmessige vurderinger fra sak til sak.

Hvor settes grensen mellom akseptabel omgangsform og uakseptabel atferd/påvirkning? Man kan kanskje si at de ikke lykkes i sette denne grensen. Smågaver er akseptert. Alkoholgaver bør unngås, men er vanlig. Bevertning er også vanlig, men er et vanskelig vurderingsfelt. Informantene etterstreber nok en gang åpenhet. Men ytelsene er like fullt til stede. Hva slags

virkning har ytelsene? De skaper en påvirkning, enten ubevisst gjennom relasjonsbygging eller mer direkte.

Hva kjennetegner korrupsjonsforståelsen, og hva anses som nærliggende fenomener?

... bildet av Norge som et veldig ordentlig land – det blekner.

- Ove

Gjennom datainnsamlingsprosessen har jeg lært at problemene knyttet til korrupsjon og gråsoner ble større når informantene snakket med hverandre enn når de snakket med meg. På samme måte hadde de mer å fortelle om praksiser, eller historier de kjente til, fra andre enn dem selv. Gjennom å snakke om ”de andre” lyktes jeg i få fatt i litt av deres generelle korrupsjonsforståelse og hva de anser som ”faresoner”. Alle kjenner til personer eller steder der det skjer klare overtramp. Ved å få informantene i tale om ”de andre”, fungerer dette som en innfallsport til å forstå fenomenet korrupsjon.

Informantene vedkjenner en generell holdningsendring om korrupsjon som vi også har sett i offentligheten de senere år. De mener likevel at det ikke er noe nytt, men at gammel praksis har fått nye ord:

... det er ikke det at vi ikke har korrupsjon, men vi har ikke noe tradisjon for å kalle det korrupsjon. Vi har trodd at det har vært noe annet og at det har vært ok. Og nå er det jævla ekkelt når noen kommer og sier at det de har gjort faktisk ikke er ok.

- Ida

Informantene har erfaringer fra dette. De har alle blitt invitert til irregulær kontakt og utilbørlige fordeler, eller kjenner andre som har det.

Videre kan noen fareområder og nærliggende praksiser trekkes ut. Særlig tre temaer framstod som relevante. For det første: Kommunen leier inn konsulentselskaper med spesialkompetanse på anbudsreglementet. Det kan tenkes at disse sitter på indirekte makt også i forhold til avgjørelsen. For det andre kan selskaper drive med bevisst underprising for å

vinne konkurransen, for senere å komme med ”uforutsett tilleggsarbeid”. Den tredje faresonen går på tildelingen av rammeavtaler. Dette er kontrakter som kan tildeles uten anbudskonkurranse. En informant kunne fortelle at prosjekter kan deles opp og prises ned for å unngå anbudsprosessen.

Informantene kommer videre med generelle betraktninger i forhold til korrupsjon. Det er vanlig at man blir kjent sosialt, og det er en utbredt oppfatning at kameratskap har stort påvirkningspotensial. Gode relasjoner skaper ubevisst påvirkning. Når utenomsaklige relasjoner og transaksjoner påvirker, er de å regne som utilbørlige. Dette reiser spørsmålet: Hva er utenomsaklige relasjoner og transaksjoner? Og er de nødvendigvis utilbørlige? Jeg forstår det sånn at ytelser som ikke er i direkte sammenheng med forestående saker er utenomsaklige. Dette betyr kanskje at vanlig relasjonspleie er utenomsaklig. Lar man seg påvirke av dette? Mine funn antyder at ja, det gjør man; man lar seg ubevisst påvirke. Men, til slutt, om dette i seg selv er utilbørlig, er nok et spørsmål som forblir foreløpig ubesvart.

7.2 Avsluttende refleksjoner – ”å snakke om det som ikke finnes”

Diskusjoner om korrupsjon i Norge har i den senere tid fått mer plass i mediene og den offentlige debatt. Folk er, mer enn tidligere, inneforstått med at korrupsjonen nok tar andre former i Norge enn under fjerne himmelstrøk. Dette er en holdning mine informanter deler – det *er* tvilsomme praksiser og omgangsformer, men de er muligens mer raffinerte enn det man gjerne tenker seg, og det er uklare grenser. Jeg har forsøkt å se på hva som menes med korrupsjon i Norge i dag. Dette er i tråd med det Peter Hodgkinson (1997) beskriver som et historisk-kulturelt perspektiv på det dynamiske fenomenet korrupsjon.

Temaet korrupsjon er *meget* aktuelt i Norge i dag. Det skrives til stadighet om det i dagspressen. Senest i skrivende stund er det en ny sak angående en saksbehandler som har latt seg bestikke, og Oslo kommune har uttalt at de vil gå igjennom sine rutiner (Landsvik 2006). De etiske retningslinjene fungerer åpenbart ikke slik de skal. Kanskje bør de gå igjennom disse også?

Det foreligger forholdsvis lite forskning om denne oppgavens tema. Har jeg sagt noe som ikke er blitt sagt før? Ja, jeg har undersøkt gråsonene. Forhåpentligvis har jeg bidratt med noe på veien til å få mer kunnskap om dette.

Jeg håper også mine funn kan tilføre den offentlige debatten omkring korrupsjon, smøring og gråsoner noe verdifullt.

Litteratur

Andersson, Staffan: *Corruption in Sweden*. Umeå University 2002.

Andersson, Staffan: *Hederlighetens pris*. Det svenske Finansdepartementet 1999.

Anleu, Sharyn L. Roach: *Law and Social Change*. SAGE Publications 2000.

Archetti, Eduardo: *Om maktens ideologi i Klausen: Den norske væremåten*. Cappelen 1984

Arora, D.: *Conceptualising the Context and Contextulising the Concept: Corruption Reconsidered* i *Indian Journal of Public Administration*. Vol 39, no 1 1993

Aubert, Vilhelm: *Sosiologien i samfunnet*. Universitetsforlaget 1973.

Kommunal håndbok for Oslo 2005. Bystyrets sekretariat 2005.

Barnes, Barry: *The Elements of Social Theory*. UCL Press 1995.

Berger, Peter L. og Luckmann, Thomas: *The Social Construction of Reality*. Anchor Books 1967.

Blau, Peter M.: *Exchange and Power in Social Life*. John Wiley & Sons 1964.

Bok, Sissela: *Secrets*. Pantheon Books 1982.

Bourdieu, Pierre: *Symbolsk makt*. Pax Forlag 1996.

Bourdieu, Pierre: *The Logic of Practice*. Stanford University Press 1980.

Burr, Vivien: *Social Constructionism*. Routledge 2003.

Elster, Jon: *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge University Press 1989.

- Engelstad, Fredrik: *Hva er makt*. Universitetsforlaget 2005.
- Fog, Jette: *Med samtalen som utgangspunkt*. Akademisk forlag 1994.
- Fog, Jette: *Begrunnelsernes koreografi. Om Kvalitativ ikke-statistisk representativitet i*
Holter, Harriet og Kalleberg, Rangvald: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*.
Universitetsforlaget 1996.
- Folkvord, Erling: *Sannheta om boblebadet*. Cappelen 1991.
- Folkvord, Erling: *Rapport fra rottereiret*. Det norske samlaget 1990.
- Goffman, Erving: *The Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin Books 1959.
- Gjønnnes, Arnhild Dordi: *Regelsamling for offentlige anskaffelser*. Fagbokforlaget 2003.
- Global Corruption Report 2004*. Pluto Press 2004.
- Grimstad, Erling: *Rapport om korrupsjon I Norge*. PricewaterhouseCoopers DA 1999.
- Halvorsen, Vidar: *Rett, moral og skjønn* i tidsskriftet *Sosiologi i dag*. Vol 29, nr. 1. Novus Forlag 1999.
- Harto, Ingbjørg: *Ny lovgivning i kampen mot korrupsjon* i *Horisont* (NHO-tidsskrift) Nr 4 2003.
- Heidenheimer, Johnston, Michael og LeVine: *Political Corruption*. Transaction Publisher 1989.
- Hodgkinson, Peter: *The Sociology of Corruption – Some themes and Issues* i *Sociology*, Vol. 31, No. 1 1997.
- Holter, Harriet og Kalleberg, Rangvald: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget 1996.

Horisont (NHO-tidsskrift) nr 4 2003

Johansen, Kjell Eyvind & Vetlesen, Arne Johan: *Etikk – I historie og samtid*.
Universitetsforlaget 1996.

Joly, Eva: *Er det en slik verden vi vil ha?* Aschehoug 2003.

Joly, Eva: *Korrupsjonsjeger*. Aschehoug 2001.

Kalleberg, Rangvald: *Forkningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog* i Holter,
Harriet og Kalleberg, Rangvald: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*.
Universitetsforlaget 1996.

Kjellberg, Francesco: *Corruption as an Analytical Problem* i *Indian Journal of Administrative
Science*: VOL 3 1992.

Knudsen, Knud og Ryen, Anne: *Hvordan kan frynsegoder bli belønning?* Cappelen 2005.

Korsnes, Kaspersen og Brante: *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget 1997.

Kurer, Oskar.: *Clientism, Corruption and the Allocation of Resources* i *Public Choice* Vol 77
no 2 1993.

Landsvik, Jacob M.: *Hvordan forebygge korrupsjon?* i *Aftenposten Aften* 18.august 2006.

Marshall, Gordon: *Dictionary of Sociology*. Oxford University Press 1998.

Ragin, Charles: *Constructing Social Research*. Pine Forge Press 1994.

Reisman, W. Michael: *Folded Lies*. THE FREE PRESS 1979.

Rogstad, Jon: *Virkemidler på Vandrings* i *Sosiologisk tidsskrift*: VOL 12 no 2.
Universitetsforlaget 2004.

Rose-Ackerman, Susan: *Corruption and Government*. Cambridge University Press 1999.
Silverman, David: *Interpreting Qualitative Data*. SAGE Publications 2001.

Søreide, Tina: *Corruption in International Business Transactions: The Perspective of Norwegian Firms*. Christian Michelsens Institute 2004.

Tebbit, Mark: *Philosophy of Law*. Routledge 2000.

Thagaard, Tove: *Systematikk og innlevelse*. Fagbokforlaget 1998.

Thompson, Kjell: *Korrupsjon er en alvorlig forbrytelse, mener 68 pst. i Horisont* (NHO-tidsskrift) Nr. 4 2003.

Ulven, Henrik: *Internasjonal skikk og bruk*. Index Publishing 2004.

Werlin, H.: *Revisiting Corruption: With a new definition* i *International Review of Administrative Sciences* Vol 60 no 4 1994

Widerberg, Karin: *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Universitetsforlaget 2001.

Østerberg, Dag: *Sosiologiens nøkkelbegreper*. Cappelen 1997.

Lovverket på nett: <http://www.okokrim.no/okonomisk/korrupsjon-ny.htm> (lest 15/7/06).

Alle kilder er oppgitt

Antall ord i denne oppgaven er: 39412

Vedlegg 1 – Informasjonsskriv til informantene

Studie av etiske grenselandstilfeller og vurderinger

Jeg er masterstudent i sosiologi tilknyttet institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Jeg skriver en avsluttende masteroppgave der temaet er hvordan sentrale aktører forholder seg til de normer som gjelder for uetisk atferd og irregulær praksis som ikke rammes av juridiske definisjoner.

Det er nesten daglig uttrykk for moralsk panikk i dagspressen med stadig nye "skandaler". For å få innblikk i dette vil jeg intervju folk fra tre grupper tilknyttet Oslo kommune. Kommunepolitikere, kommunalt ansatte (avdelingssjefer og saksbehandlere) og entreprenører (små og store) som jobber mot disse. Det er viktig for meg å understreke at det ikke er min ambisjon "å drive etterforskning" og "å grave opp" skandaler og uhederlig atferd. Det jeg ønsker er å forstå vurderingene som ligger til grunn for vanlig praksis.

Jeg ønsker å intervju deg som er en del av et omfattende system der en daglig må forholde seg til ulike typer normer og retningslinjer. Det jeg er nysgjerrig på er dine personlige erfaringer og generelle betraktninger snarere enn den offisielle policy.

Anonymitet

I arbeidet med dette prosjektet vil jeg forholde meg til de forskningsetiske retningslinjer som gjelder, slik de er fremstilt av den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Den informasjonen jeg får igjennom intervju er hemmelig for andre. Det betyr at *ingen* får vite hva jeg hører eller ser under intervjuet. Kun meg selv og min veileder, professor Fredrik Engelstad, vil ha tilgang på informasjonen jeg samler inn. Det jeg får vite som vil bli brukt i min masteroppgave vil *anonymiseres* slik at det blir umulig å kjenne igjen hvem eller hva informasjonen kommer fra. Navn på personer, steder, prosjekter eller hendelser vil bli skrevet om eller utelatt.

Intervju

Å være med på intervju er helt frivillig og du har når som helst mulighet til å trekke deg uten å gi noen grunn eller at det har noen konsekvenser for deg. Intervjuet er ment som en samtale om dine erfaringer og betraktninger og vil vare i ca. en time. Tid og sted for intervjuet kan vi sammen bli enige om. Opplysningene vil som nevnt anonymiseres og opptakene vil bli slettet når prosjektet er ferdig.

Hvis du har lyst til å være med på intervju eller har spørsmål kan du sende meg en e-post på pmaskim@student.sv.uio.no eller ta kontakt med meg på mobil 971 96 282. Du kan også henvende deg til professor Fredrik Engelstad ved institutt for samfunnsforskning (ISF) på fredrik.engelstad@samfunnsforskning.no / 23 08 61 00 dersom du har spørsmål angående prosjektet.

Jeg vil kontakte deg om noen dager for å høre om du er interessert.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S (www.nsd.uib.no / personvernombudet@nsd.uib.no).

Med vennlig hilsen

Magnus Hallén Askim
Bogstadveien 21
0355 Oslo
tlf. 971 96 282
pmaskim@student.sv.uio.no

**UNIVERSITETET
I OSLO**

Vedlegg 2 – Intervjuguide³⁹

- Utdanning
- Arbeidssted
- Stilling
- Karriere
- Erfaring fra andre bransjer

Egen praksis

- Hva gjør dere og hvordan jobber dere?
- Hvordan jobber dere i oppdragsanliggende?
 - o Legger dere vekt på å pleie og opprettholde en kontakt til en potensiell partner?
 - o Kjenner saksbehandler motparten personlig?
 - o Tror du partnerpleie kan være problematisk?
- Har dere interne regler/rutiner for bestiktelser og smøring, eller andre etiske retningslinjer?
 - o Hvis nei, hvorfor ikke?
 - o Hvis ja,
 - Hva er de?
 - Når fikk dere det?
 - Hvorfor fikk dere det?
 - Har de blitt brukt?
 - Føler du at de blir brukt riktig?
- Har du vært utsatt for innbydelse til smøring?
 - o Ja, hva gjorde du?
 - Har dette ført til endringer i interne kontrollrutiner?
 - o Har du noensinne opplevd en kløft mellom formell og uformell rutine?
 - Er det avvik fra ”protokollen”?
- Hvilke hensyn legger kommunen til grunn for de endelige avgjørelser?
 - o Pris
 - o Erfaring
 - o Tidligere samarbeid

³⁹ Dette er en forenklet versjon. Opprinnelig hadde jeg to intervjuguider, én til kommunens folkevalgte/ansatte og én til entreprenører.

- Rykte
- Kvalitet
- Personlige bånd
- Tror du at det er noen risiko for at dine medarbeidere som har mottatt en fordel lar seg presse av giveren til å handle i strid med protokollen?
- Hvilke gaver eller fordeler mener du at kommunens ansatte kan motta/?
 - Hvorfor?
- Hvilke gaver eller fordeler mener at dere og kommunens ansatte IKKE kan motta
 - Hvorfor?
 - Har du opplevd, sett eller hørt om noen tilfeller av disse typene?
 - Er det en forskjell i det som sendes privat og det som sendes til kontoret?

Entreprenørenes praksis (til de kommunale – omvendte spørsmål til entreprenørene: Kommunens praksis)

- Er kommunen er viktig kunde?
- Hvordan legger de vekt på å pleie og opprettholde kontakten med en potensiell partner?
 - Gjør alle det samme?
 - Hva slags fordel tror du de har av dette?
 - Hvordan ser du på dette? Er det problematisk?
 - Tror du partnerpleie kan føre til irregulær praksis?
- Hvilke firmaer konkurrerer om en kontrakt fra dere, hvilke strategier benyttes og hvordan går de frem?
 - Er det noe skille mellom direkte og indirekte strategi?
 - Finnes noen tilfeller der det er en fordel og kjenne noen personlig?
 - Hvordan?
 - Hvordan ser du på dette?
 - Har aktører noen gang påvirket, eller forsøkt påvirket, med uhederlig atferd? (tull med anbud, smøring, vennskap/kjennskap)
- Vet du om entreprenørene har interne regler/rutiner for bestikkelser og smøring, eller andre former for etiske retningslinjer?
 - Er de strengere for dere?
 - Vet du foranledningen til at dette kom?

Konkurrenters praksis (til entreprenørene)

- Hvordan arbeider deres konkurrenter?
 - o I forhold til dere?
- Hvordan legger dine konkurrenter vekt på å pleie og å opprettholde kontakten med en potensiell partner?
 - o Hva slags fordel har de av dette?
 - o Hvordan ser du på dette?
- Hvordan får deres konkurrenter opplysninger om hvilke jobber som er tilgjengelig?
- Vet de på forhånd om oppdragene?
 - o Hvordan?
- Hvilke strategier benytter dine konkurrenter for å vinne et anbud eller en kontrakt?
 - o Direkte
 - o Indirekte
- Når dere konkurrerer om en kontrakt, har du noen gang hatt grunn til å tro at konkurrentene har påvirket med uhederlig atferd? (tull med anbud, smøring, vennskap/kjennskap etc...)
 - o Kjenner konkurrentene saksbehandlere personlig?
 - Hva slags fordeler gir dette?
 - Hva mener du om dette?
- Har dine konkurrenter interne regler/rutiner for bestiktelser og smøring, eller andre former for etiske retningslinjer?
 - o Hvis ja, vet de hva de er?
 - Er de annerledes fra deres egne?
 - o Vet du når de fikk de?
 - o Vet du hvorfor de fikk de?
 - o Har du hørt om noen tilfeller der de har blitt brukt?
 - Hvordan ble de brukt?
 - o Gjelder normene inngående eller utgående smøring?
 - o Har du hørt om, eller vet om, smøring fra dine konkurrenter?
 - o Har du erfart at uetisk fremgang fra konkurrenter har gjort det vanskeligere for dere?
 - o Har du hørt om, eller vet om, at det har forekommet en kløft mellom formell og uformell rutine hos dine konkurrenter?

Generelle betraktninger

- Hva slags strategier benytter en person som prøver å påvirke?
- Hva mener du at du og dine medarbeidere kan ta imot?
 - o Blomster
 - o Lunsj
 - o Flaske vin
 - o Middag
 - o Kasse vin
 - o Bøker
 - o Pyntegjenstand
 - o Sportsutstyr
 - o Ferietur/reise
 - Hvorfor? Hvorfor ikke?
 - Hva slags betydning har forskjellen på gaver som krever aktiv deltakelse fra mottaker (eks. turer, middager) og gaver som ikke krever aktiv deltakelse fra mottaker (ting som kan sendes og leveres)?
 - Er det første mer alvorlig enn det andre?
 - Hvorfor og hvordan?
 - Medfører dette noen problemer?
- Kan trussel om avsløring/mediekanonen medføre større press?
- Får firmaer tildelt kontrakter pga smøring?
- Anser du smøring og lignende praksiser eller forsøk på dette som et problem?
 - o Er smøring nødvendig som forretningsmetode?
 - o Hvordan?
- Tror du gaver, fordeler eller andre måter å påvirke en beslutning på faktisk kan påvirke utfallet av prosedyrer?
- Hvilke økonomiske fordeler skaper avhengighetsforhold?
 - o Verdi 500
 - o 1000
 - o Etc
 - Selv om en ev. gaves/tjenestes størrelse ikke er av en slik art at man kan forvente et avhengighetsforhold, kan gaver gitt til utvalgte myndighetspersoner påvirke muligheten for å fremføre synspunkter til beslutningstaker?

- Hva er hovedgrunnen for IKKE å gi/ta imot gaver/frynser?
 - Ulovlig
 - Umoralsk
 - Rykteskadende
 - Det kan påvirke en beslutning?
 - Dyrt
 - Kultur
 - Frykt for mediekanonen?

Kultur

- Kultur for åpenhet
- Hva med høflighet?
- Antikorrupt?
- Etikk som moralsk glasur?
- begrepsassosiering

Det legale bakteppet

- Kjenner du til det legale regelverket om korrupsjon, smøring og bestikkelser i Norge?
 - Hvordan mener du den legale kodeks fanger opp det som er av uetisk fremgangsmåter?
 - o Er det noen form for, for eksempel korrupsjon, som ikke er av juridisk art?
 - Er det noe du mener burde vært klarere eller bedre i enten lovgivningen eller i den lokale sedvane?
-

Case

- Du arbeider i en avdeling som lyser ut tjenester fra det offentlige. Gjennom flere år i jobben blir du naturlig nok godt kjent med dine forbindelser, også de fra den private sektor – og dere omgås privat. Kjenner du deg igjen i dette?
 - o Hva tenker du om dette scenariet?
 - Dette er helt normalt og ikke uproblematisk, det er normal høflighet?
 - Hvilke hensyn bør dere og representanten fra det offentlige ta til vurdering?
 - På hvilken måte kan dette tenkes å skape et potensial for uformelle relasjoner mellom partene?

- Kan dette bli et etisk problem?
 - Er dette noe dere hadde følt ubehagelig dersom det dukket opp i dagspressen?
- Dere drar, sammen med flere andre, på hyttetur sammen. Det er en slags ”team”-tur og det diskuteres jobb. Hytta tilhører en privatperson i følget?
 - Samme spm som over
 - Hytta er firmahytte til bedriften. På turen blir nye avtaler signert.
 - Samme spm som over
 - Du arbeider i en avdeling som tar avgjørelser om kollektivtransport.. Du har ved flere anledninger hatt et samarbeid med firmaet i forbindelse med dette, det har vært positivt og uproblematisk. I forbindelse med en spesiell anledning for bedriften blir du invitert sammen med samarbeidspartnere og kjentfolk på en tilstelning. Blant de innbudne er representanter fra beslutningstagende eller lokalpolitiske organer i Oslo. Du har intet forestående forretningsmessig med dem eller den aktuelle, men du vet at det er stor sannsynlighet for at du vil ha flere anledninger i fremtiden der dere vil ”forhandle” om kontrakter eller vilkår.
 - Tilstelningen er et fasjonabelt måltid et sted i Oslo eller omegn, kort varighet – det hele skal være nokså formelt for å vise at de setter pris på et godt samarbeid og en hyggelig tone.
 - Kjenner du deg igjen i dette?
 - Hva tenker du om dette scenariet?
 - Dette er helt normalt og ikke uproblematisk, det er normal høflighet?
 - Hvilke hensyn bør dere og representanten fra det offentlige ta til vurdering?
 - På hvilken måte kan dette tenkes å skape et potensial for uformelle relasjoner mellom partene?
 - Kan dette bli et etisk problem?
 - Er dette noe dere hadde følt ubehagelig dersom det dukket opp i dagspressen?
 - Tilstelningen foregår på et hotell litt unna byen, tilstelningen inkluderer overnatting på deltakernes egen regning. Det blir underholdningsinnslag.
 - Hva tenker du om dette scenariet?

- Kjenner du deg igjen i dette?
- Dette er helt normalt og ikke uproblematisk, det er normal høflighet?
- Hvilke hensyn bør dere og representanten fra det offentlige ta til vurdering?
- På hvilken måte kan dette tenkes å skape et potensial for uformelle relasjoner mellom partene?
 - Kan dette bli et etisk problem?
 - Er dette noe dere hadde følt ubehagelig dersom det dukket opp i dagspressen?
- Samme som ovenfor, bare at det hele betales av bedriften – inkludert fri bar?
 - Hva tenker du om dette scenariet?
 - Kjenner du deg igjen i dette?
 - Dette er helt normalt og ikke uproblematisk, det er normal høflighet?
 - Hvilke hensyn bør dere og representanten fra det offentlige ta til vurdering?
 - På hvilken måte kan dette tenkes å skape et potensial for uformelle relasjoner mellom partene?
 - Kan dette bli et etisk problem?
 - Er dette noe dere hadde følt ubehagelig dersom det dukket opp i dagspressen?
 - Det hele er en tur til et vintersportssted, der alpine aktiviteter er inkludert – familien er også inkludert? Hva tenker du om dette scenariet?
 - Kjenner du deg igjen i dette?
 - Dette er helt normalt og ikke uproblematisk, det er normal høflighet?
 - Hvilke hensyn bør dere og representanten fra det offentlige ta til vurdering?
 - På hvilken måte kan dette tenkes å skape et potensial for uformelle relasjoner mellom partene?
 - Kan dette bli et etisk problem?

- Er dette noe dere hadde følt ubehagelig dersom det dukket opp i dagspressen?
- Ved goder som de ovenfor eller andre du kan komme på, hvordan inviteres det til slike ting?
 - Hvordan reagerer du på slike invitasjoner?
 - Hvordan takkes det ev. nei?
- Er det andre eksempler som er mer naturlige?